Dienst Landbouwkundig Onderzoek
Landbouw-Economisch Instituut

Vollegronds-groenteteelt in West-Nederland

Nu en in de toekomst

lei-dlo

Mededeling 471

Ir. M.H. Borgstein
Ir. M.J. Groot

Mededeling 471

VOLLEGRONDSGROENTETEELT IN WEST-NEDERLAND

Nu en in de toekomst

Oktober 1992

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Afdeling Structuuronderzoek

E - 568658

REFERAAT

VOLLEGRONDGROENTETEELT IN WEST-NEDERLAND; NU EN IN DE TOEKOMST
Borgstein, M.H. en M.J. Groot
Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO), 1992
Mededeling 471
ISBN 90-5242-181-1
153 p., fig., tab.

In opdracht van bedrijfsleven, provincies en standsorganisaties is een onderzoek verricht naar de perspectieven van de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland. Hierbij staan de sterke en zwakke punten van de vollegrondsgroenteteelt, de structuur van de sector en de marktperspectieven van de verschillende gewassen centraal.

De vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland wordt in belangrijke mate getrokken door Zuid-Holland en sterk ondersteund door de daar gesitueerde glastuinbouw. Andere provincies missen zo'n sterke motor of is de produktie- en afzetstructuur nog in ontwikkeling. Belangrijk voor de sector blijft dat zij op basis van marktonderzoek naast de traditionele gewassen gericht op zoek gaat naar nieuwe gewassen.

Vollegrondsgroente/West-Nederland/Marktperspectieven/Portfolio-analyse/Bedrijfsstructuur/Agribusiness/Regionaal produktiemilieu

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Borgstein, M.H.

Vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland : nu en in de toekomst / M.H. Borgstein en M.J. Groot. - Den Haag : Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO). - Fig., tab. - (Mededeling / Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO) ; no. 471)
ISBN 90-5242-181-1
NUGI 835
Trefw.: groenteteelt ; West-Nederland.

Overname van de inhoud toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

INHOUD

Blz.

WOORD VOORAF 7

SAMENVATTING 9

1. INLEIDING 13
   1.1 Achtergronden van het onderzoek 13
   1.2 Doel van het onderzoek 13
   1.3 Aanpak van het onderzoek 14
   1.4 Opzet van de rapportage 15

2. MARKTPERSPECTIEVEN VAN DE NEDERLANDSE VOLLEGRONDSGROENTEPRODUKTEN 17
   2.1 Inleiding 17
   2.2 Vraag naar vollegrondsgroenteprodukten 18
      2.2.1 Inleiding 18
      2.2.2 Direct consumptieve vraag in Nederland 18
      2.2.3 Vraag bij Nederlandse verwerkende industriële bedrijven 19
      2.2.4 Vraag naar vollegrondsgroenteprodukten uit Nederland bij buitenlandse afnemers 21
      2.2.5 Portfolio-analyse van de vraag bij buitenlandse afnemers 22
         2.2.5.1 Inleiding 22
         2.2.5.2 Portfolio-analyse van verschillende vollegrondsgroenteprodukten 24
   2.3 Aanbod van vollegrondsgroenteprodukten 28
      2.3.1 Inleiding 28
      2.3.2 Nederlandse handelsproduktie 28
      2.3.3 Invoer op de Nederlandse markt 30
   2.4 Frictie tussen vraag naar en aanbod van vollegrondsgroenteprodukten 30
   2.5 Karakteristieke eigenschappen van de markt van vollegrondsgroenteprodukten 31
   2.6 Marktperspectieven van een aantal belangrijke Nederlandse vollegrondsgroenteprodukten 34

3. HET "VOLLEGRONDSGROENTECOMPLEX" IN NEDERLAND 39
   3.1 Inleiding 39
   3.2 Actoren binnen het "vollegrondsgroentecomplex" 39
      3.2.1 Bedrijven met vollegrondsgroenteteelt 39
      3.2.2 Leveranciers van agrarisch uitgangsmateriaal 41
      3.2.3 Toeleveranciers van tuinbouwbenodigdheden en investeringsgoederen 41
      3.2.4 Dienstverleners 42
      3.2.5 Afnemers 42

Blz.

4. STRUCTUURSCHETS VAN DE VOLLEGRONDSGROENTETEELT IN WEST-NEDERLAND 45
4.1 Inleiding 45
4.2 Vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland 47
4.2.1 West-Nederland 47
4.2.2 Regio-indeling 48
4.3 Structuurschets van de vollegrondsgroenteteelt in de provincie Noord-Holland 50
4.3.1 Wieringermeer 50
4.3.2 West-Friesland 51
4.3.3 Geestmerambacht 52
4.3.4 Kennemerland 52
4.3.5 Haarlemmermeer 53
4.4 Structuurschets van de vollegrondsgroenteteelt in de provincie Zuid-Holland 54
4.4.1 IJsselmonde 54
4.4.2 Hoeksche en Dordsche Waard 55
4.4.3 Rozenburg, Oostelijk Voorne en Putten 56
4.4.4 Voornse Duinstreek 57
4.4.5 Goeree en Overflakkee 57
4.4.6 Droogmakerijen Zuid-Holland 58
4.5 Structuurschets van de vollegrondsgroenteteelt in de provincies Zeeland en Noord-Brabant 59
4.5.1 Zeeland 59
4.5.2 Noord-Brabant 60
4.6 Witlof en winterbloemkool in West-Nederland 61
4.6.1 Witlof 61
4.6.2 Winterbloemkool 62
4.7 Conclusie regio-indeling verdere onderzoek 63
4.7.1 Noord-Holland 63
4.7.2 Zuid-Holland 64
4.7.3 Zeeland en westelijk Noord-Brabant 65

5. REGIONALE STRUCTUURSCHETS NADER UITGEWERKT 66
5.1 Inleieding 66
5.2 Wieringermeer 67
5.3 West-Friesland 69
5.4 Geestmerambacht 72
5.5 IJsselmonde 74
5.6 Hoeksche en Dordsche Waard 77
5.7 Zeeland 79
5.8 Westelijk Noord-Brabant 81
5.9 Samenvatting regio-specifieke kenmerken 83

Blz.

6. BESCHRIJVING VAN DE REGIONALE PRODUKTIE-OMGEVING 85
6.1 Inleiding 85
6.2 West-Friesland/Geestmerambacht 86
6.2.1 Sterke en zwakke punten 86
6.2.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen 90
6.3 IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard 92
6.3.1 Sterke en zwakke punten 92
6.3.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen 95
6.4 Zeeland 96
6.4.1 Sterke en zwakke punten 96
6.4.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen 99
6.5 Westelijk Noord-Brabant 101
6.5.1 Sterke en zwakke punten 101
6.5.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen 104

7. SLOTBESCHOUWING 105

8. AANBEVELINGEN 111

LITERATUUR 115

OVERIGE RELEVANTE LITERATUUR 117

BIJLAGEN 121

WOORD VOORAF

Voor de verschillende regio's in West-Nederland is onderzoek verricht naar de mogelijkheden van vollegrondsgroenteteelt. Hierbij staan de marktperspectieven voor de teelt van verschillende vollegrondsgroentegewassen centraal. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de structuur en de omgeving van de vollegrondsgroentesector in het gebied.

Het resultaat van het onderzoek is neergelegd in deze mededeling. De auteurs, werkzaam op de afdelingen Structuuronderzoek en Tuinbouw, hebben de gegevens verzameld in de periode september 1991 - april 1992. Tijdens het onderzoek is op gezette tijden overleg gevoerd met de begeleidingscommissie waarin zowel standsorganisaties, provincies als bedrijfsleven waren vertegenwoordigd (zie bijlage 1). Een deel van het onderzoek is gebaseerd op 80 mondelinge enquêtes die zijn afgenomen in de maanden januari en februari 1992 door de heer R. Roth.

Tevens wordt hierbij de heer R.A. Rodewijk bedankt voor zijn bijdrage in de beginfase van dit onderzoek. De projectleiding van dit onderzoek was in handen van de heer N.S.P. de Groot (LEI-DLO) en de verantwoordelijkheid voor dit onderzoek ligt vanzelfsprekend bij het LEI-DLO. De hoofdstukken 2, 4 en 5 zijn geschreven door mevr. M.J. Groot en de hoofdstukken 1, 3 en 6 door de heer Borgstein. De overige hoofdstukken zijn in samenwerking met de projectleider geschreven.

De directeur,

Den Haag, oktober 1992

L.C. Zachariasse

WOORD VOORAF

Voor de verschillende regiën in West-Nederland is onderzoek verricht naar de mogelijkheden van vuilgrondbergenstelsels. Afbijlenen de maatgevende factoren voor de taak van verschillende vuilgrondbergenbeheerders centraal. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de structuur en de ontwikkeling van de vuilgrondbergenbeheerder in het geheel.

Het resultaat van het onderzoek is neergelegd in deze mededeling. De auteurs, verbonden op de afdelingen Grondmechanica en Tunnelbouw, hebben de gegevens verzameld in de periode september 1991 - april 1992. Tijdens het onderzoek is op grotere schaal overleg gevoerd met de bestaande beheersmaatschappijen, provincies en gemeenten. Dan dient van het onderzoek is gebaseerd op 80 honderdtrige enquêtes die zijn afgenomen in de maanden januari en februari 1992 door de heer R. Roth.

Tevens wordt hierbij de heer R.A. Rodewijk bedankt voor zijn bijdrage in de beginfase van dit onderzoek. De projectleiding van dit onderzoek was in handen van de heer R.S.K. de Groot (GTI-DLO) en de verantwoordelijkheid voor dit onderzoek lig verstelsport bij het GTI-DLO. De hoofdstukken 2, 4 en 5 zijn geschreven door mevr. M.L. Groot en de hoofdstukken 1, 3 en 6 door de heer Borgstein. De overige hoofdstukken zijn in samenwerking met de projectleider geschreven.

De directeur,

Den Haag, oktober 1992

L.G. Zachariasse

SAMENVATTING

De vollegrondsgroentesector is zeer divers. Dit wordt zowel veroorzaakt door het grote aantal produkten als door de grote verscheidenheid aan bedrijven en bedrijfstypen waar vollegrondsgroenten geteeld worden. In dit onderzoek wordt ingegaan op deze grote verscheidenheid. Met name wordt de situatie in West-Nederland geanalyseerd.

Het doel van dit onderzoek is inzicht te verkrijgen in de sterke en zwakke punten van de vollegrondsgroenteteelt in het Westen van Nederland en de perspectieven van de vollegrondsgroenteteelt op zowel het gespecialiseerde bedrijfstype als op akkerbouwbedrijven. Relevant hierbij is het geven van een beeld van de ontwikkelingen in de produktiekolom. Het gebied West-Nederland wordt gevormd door de provincies Noord- en Zuid-Holland, Zeeland en westelijk Noord-Brabant (Westelijk zeeklei-gebied).

Marktperspectieven

De markt voor vollegrondsgroenteprodukten heeft een aantal karakteristieken:

- de markt kent een groot aantal en een grote diversiteit aan produkten;
- op de markt handelt een groot aantal aanbieders en vragers;
- er is sprake van een sterk prijsinelastische vraag;
- er spelen lange en korte termijn substitutie-effecten;
- er is een sterke oriëntatie op de binnenlandse vraag;
- de weersomstandigheden spelen een rol bij het aanbod van de groenten.

In dit onderzoek is de positie van verschillende vollegrondsgroenten nader onderzocht: asperges, bloemkool, sperziebonen, broccoli, chinese kool, rode kool, savooie kool, spitskool, witte kool, fijne en grove peen, prei, schorseneren, ijsbergsla, spinazie, spruitkool en witlof. In 1990 waren deze zeventien produkten goed voor 69,4% van de totale Nederlandse handelsproduktiewaarden van vollegrondsgroenten, 77,7% van de totale Nederlandse handelsproduktie van vollegrondsgroenten en 79,8% van de totale Nederlandse export van vollegrondsgroenten.

De ontwikkeling is beschreven aan de hand van trendcijfers. De binnenlandse markt lijkt nagenoeg verzadigd. De groei van de afzet aan verwerkende industrie zal naar verwachting de komende jaren slechts gering zijn. Belangrijke gewassen zijn hier sperziebonen en spinazie omdat ongeveer tweederde van de produktie wordt verwerkt door de industrie. Ook de directe consumptie van vollegrondsgroente staat onder druk. Alleen van de consumptie van fijnere vollegrondsgroenten wordt nog enige groei verwacht. Met

name ijsbergsla en broccoli worden gekenmerkt door een groeiende populariteit.

Veel aandacht zal in de toekomst dus gericht moeten worden op de export. De export is volgens de trendcijfers toegenomen van 387.363 ton in z1980 tot 534.563 in z1987. Belangrijke exportprodukten zijn asperges, verschillende koolsoorten, peen, ijsbergsla en het exportprodukt bij uitstek schorseneren. Marktverruiming zal alleen kunnen plaatsvinden door verdringing op bestaande (binnen- of buitenlandse) markten of penetratie in nieuwe, verder afgelegen markten. Hierbij moet bedacht worden dat de consument in de toekomst wellicht meer naar de inwendige en uitwendige kwaliteit zal kijken dan naar de prijs van een bepaald produkt. De exportpositie van spruitkool en witlof blijkt goed te zijn. De positie van bloemkool is slecht.

Voor de directe en indirecte consumptie van vollegrondsgroente in Nederland wordt ongeveer 90% in Nederland geteeld en bijna 10% geïmporteerd. Gedeeltelijk wordt de import weer geëexporteerd. Met name broccoli, ijsbergsla en bloemkool worden gekenmerkt door een hoog importquota (invoer uitgedrukt in % van de binnenlandse produktie). Voor de toekomst wordt verwacht dat de huidige groeiers in het produktiepakket, ijsbergsla, broccoli en schorseneren, hun groei zullen voortzetten.

De omgeving van de vollegrondsgroenteteelt

De bedrijven met vollegrondsgroenteteelt is een gefragmenteerde sector. Een belangrijk gedeelte wordt op niet gespecialiseerde bedrijven geteeld. Er is een grote vermenging met andere sectoren en er is sprake van een gevarieerd produktiepakket. In de toekomst zal het aantal kleine bedrijven verder afnemen, het aantal akkerbouwers met vollegrondsgroente zal toenemen en de gespecialiseerde bedrijven zullen hun bedrijfsstructuur verder trachten te verbeteren.

Vollegrondsgroentebedrijven onderhouden relaties met toeleveranciers, dienstverleners en afnemers die vaak hoofdzakelijk zijn georiënteerd op andere agrarische sectoren, met name de akkerbouw en de glastuinbouw. Zaaizaad komt van gespecialiseerde zaad- en selectiebedrijven. Voor een belangrijk deel zijn deze in handen van grote, internationaal opererende ondernemingen. De opkweek van planten vindt in toenemende mate plaats op daartoe gespecialiseerde bedrijven. Bij de toeleveranciers van tuinbouwbenodigdheden en investeringsgoederen valt een proces van concentratie waar te nemen. De kleinere toeleveranciers zullen zich gaan richten op de zogenaamde niches in de markt.

Bij de afzet staat uiteindelijk de consument centraal. Helaas heeft de teler hier geen contact mee. De afzet van zijn produkten vindt plaats via drie kanalen: de veiling, contracten voor de verwerkende industrie en het vrij nieuwe kanaal: de contractteelt voor het grootwinkelbedrijf. Zowel bij de verwerkende in-

dustrie als bij de veilingen en de groothandelaren/exporteurs heeft zich een vrij sterke concentratie voorgedaan.

De structuur van de bedrijven

In Noord-Holland kenmerken de exemplarische gebieden West-Friesland en Geestmerambacht zich door hun intensieve teelt op gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven van met name bloemkool en sluitkool. Spruitkool is het belangrijkste gewas in de exemplarische gebieden voor Zuid-Holland (IJsselmonde en Hoeksche en Dordsche Waard). In IJsselmonde zijn de glasbedrijven belangrijk voor de vollegrondsgroenteteelt. De Hoeksche en Dordsche Waard heeft een gemiddelde structuur die overeenkomt met de regio West-Nederland. In Zeeland en de drie landbouwgebieden in westelijk Noord-Brabant vindt de vollegrondsgroenteteelt vooral plaats op akkerbouwbedrijven. Belangrijkste gewassen zijn respectievelijk witlofwortel en sperziebonen.

Regionale produktie-omgeving

Over veel elementen van de regionale produktie-omgeving (produktiemiddelen, produktieomstandigheden, institutionele factoren, afzet toelevering en dienstverlening, sociale factoren) blijken de geënqueteerden telers en mensen uit de overige agribusiness toch wel (redelijk) positief te zijn. Uit het overzicht van zwakke punten blijkt dat alle provincies een tekort signaleren aan vaste en tijdelijke arbeidskrachten. Verder is er in Zeeland sprake van een minder goede afzet, toelevering en dienstverlening door het ontbreken van veilingen, verwerkende bedrijven en transportmogelijkheden. Ook speelt in Zeeland de beschikbaarheid van zoetwater een belangrijke rol. De aanwezigheid van produktiemiddelen en afzetstructuren wordt in de overige provincies als beter ervaren.

In de verschillende onderzochte exemplarische gebieden voor West-Nederland wordt toch nog vaak gekozen voor de traditionele gewassen (koolsoorten) als zijnde perspectiefvolle gewassen. Van de nieuwe gewassen wordt ijsbergsla genoemd in Noord- en Zuid-Holland en groene asperges in Zeeland en Noord-Brabant. Broccoli wordt nog genoemd in Zuid-Holland.

Naast de aspecten van de regionale produktie-omgeving en teeltmogelijkheden van verschillende gewassen is ook een uitstap naar de toekomst gemaakt (het jaar 2000). In de toekomst zal de minimaal gewenste bedrijfsgrootte voor een akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroente in zijn produktiepakket ongeveer 50 ha bedragen. De beoordeling van de toekomstige perspectieven van vollegrondsgroente in de vier verschillende regio's springt Zuid-Holland er uit. Men is daar duidelijk positiever ten aanzien van de toekomst en men verwacht een vergroting van het areaal. In andere

regio's waar men ook een vergroting verwacht van het areaal is men minder positief over de toekomst.

Slotbeschouwing

Tenslotte wordt er aan de hand van de in de voorgaande hoofdstukken beschreven informatie een sterkte/zwakte analyse van de drie provincies gemaakt. Op verschillende onderdelen zijn de provincies onderling vergeleken en beoordeeld. Als totaalbeeld komt daar uit naar voren dat op dit moment de provincie Zuid-Holland een sterke positie heeft bij de vollegrondsgroenteteelt. Dit als gevolg van een gunstige ligging van het gebied en van de daar aanwezige veiling, een redelijk goede samenstelling van het produktenpakket, en de stimulerende werking van de aanwezige glastuinbouwsector. De provincie kent tegelijkertijd een grote druk op de aanwezige grond, wat mogelijkheden voor met name Zeeland biedt.

Dit is de huidige situatie, maar deze kan beïnvloed worden als de ontwikkelingen in de verschillende gebieden gestuurd worden. Hiervoor heeft het LEI-DLO in nauw overleg met de begeleidingscommissie een aantal aanbevelingen opgesteld. Hiermee wordt getracht richting te geven aan de toekomstige ontwikkelingen in de verschillende gebieden. Hierbij is aandacht besteed aan ontwikkelingen ten aanzien van marktperspectieven, marktstructuren, infrastructuren, produktiemiddelen, bedrijfsstructuur en ondernemerschap. Bij het verder versterken van de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland speelt niet alleen het CBT een belangrijke rol maar ook de telers en andere (stands-)organisaties.

1. INLEIDING

1.1 Achtergronden van het onderzoek

Vanuit provincies, standsorganisaties en bedrijfsleven is aangedrongen op onderzoek naar de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland. De regio West-Nederland is van oudsher een belangrijk gebied voor de vollegrondsgroente sector. Echter de situatie anno 1992 is niet zo rooskleurig. De sector wordt gekenmerkt door een afnemende rentabiliteit, veroudering van bedrijfshoofden en achterblijvende bedrijfsstructuur. Tevens worden er problemen gesignaleerd ten aanzien van de keuze en introductie van nieuwe gewassen.

Iedere betrokken instanties heeft zijn eigen argumenten voor dit onderzoek. De organisaties die betrokken zijn bij de akkerbouwproblematiek hopen dat door dit onderzoek er alternatieven voor de akkerbouwers zullen worden aangedragen in de vorm van vollegrondsgroenteteelt. Voor de reeds bestaande vollegrondsgroentebedrijven, al dan niet gespecialiseerd, hoopt men door dit onderzoek meer grip te krijgen op hun toekomstige ontwikkeling die bepaald zal worden door bedrijfsstructuur en de keuze omtrent de te telen gewassen.

1.2 Doel van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is inzicht te verkrijgen in de sterke en zwakke punten van de vollegrondsgroenteteelt in het Westen van Nederland en de perspectieven van de vollegrondsgroenteteelt op zowel het gespecialiseerde bedrijfstype als op akkerbouwbedrijven. Relevant hierbij is het geven van een beeld van de ontwikkelingen in de produktiekolom. Het gebied West-Nederland wordt gevormd door de provincies Noord- en Zuid-Holland, Zeeland en westelijk Noord-Brabant (Westelijk zeekleigebied).

In het onderzoek kunnen uitgaande van de doelstelling vier onderdelen worden onderscheiden. Het eerste onderdeel heeft betrekking op de totale vollegrondsgroentesector in Nederland en beschrijft de marktperspectieven voor de Nederlandse vollegrondsgroenteteelt. De resterende drie onderdelen hebben betrekking op de vier provincies en beschrijven de structuur van de bedrijven, de relatie van de vollegrondsgroenteteelt met de omgeving (afzetstructuur, ruimte, ondersteunende organisaties, etc.) en de sterke en zwakke punten van de vollegrondsgroentesector.

1.3 Aanpak van het onderzoek

Het hier uitgevoerde onderzoek is gedeeltelijk gebaseerd op beschikbare literatuur en andere gegevens (statistieken en databanken). Dit is met name gebruikt in de hoofdstukken 2, 4 en 5. Voor een juiste interpretatie van de verzamelde gegevens zijn gesprekken met (sector-)deskundigen onontbeerlijk geweest. Er zijn diepte-interviews gehouden met mensen van het CBT (Centraal Bureau Tuinbouwveilingen) en andere afzetorganisaties.

Hoofdstuk 2 is het enige hoofdstuk dat voor de gehele Nederlandse vollegrondsgroentesector is uitgevoerd. De andere hoofdstukken hebben betrekking op de situatie in West-Nederland. In hoofdstuk 4 worden 13 gebieden beschreven die op basis van arealen vollegrondsgroenten in eerste instantie interessant blijken te zijn voor de vollegrondsgroenteteelt in de vier bij dit onderzoek betrokken provincies. Voor Noord-Holland zijn dit vijf gebieden, voor Zuid-Holland zes. Voor noordwestelijk Noord-Brabant en Zeeland wordt het hele gebied meegenomen.

Van de dertien verschillende gebieden die zijn onderzocht, worden er zeven geselecteerd waarvoor in hoofdstuk 5 een nadere uitwerking van de structuur plaatsvindt. De selectie van deze 7 gebieden is gebaseerd op de verzamelde structuurgegevens in hoofdstuk 4 en blijken het meest representatief voor de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland.

Voor het beschrijven van de regionale produktie-omgeving zijn in vier gebieden: West-Friesland/Geestmerambacht, IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard, de hele provincie Zeeland en het westelijk gebied van Noord-Brabant, in totaal 80 mondelinge enquêtes afgenomen. De gebieden in Noord- en Zuid-Holland zijn exemplarisch voor de vollegrondsgroenteteelt in de desbetreffende provincies. Per gebied zijn 10 telers en 10 mensen uit de overige agribusiness benaderd. De afgenomen enquête bestond uit vier delen:

- een algemeen deel met vragen over grondsoort, grondgebruik, aantal gewassen en manier van afzetten;
- inventarisatie van de sterke en zwakke punten ten aanzien van de teeltmogelijkheden in een regio van een aantal van te voren gekozen gewassen;
- inventarisatie van de sterke en zwakke punten van de regionale produktie-omgeving;
- tot slot een aantal opinievragen ten aanzien van de toekomst van de vollegrondsgroenteteelt gelet op bedrijfsomvang en een rapportcijfer voor de regionale produktie-omgeving.

Bij de aanpak van het onderzoek is uitgegaan van de probleemstelling en is vervolgens aandacht besteed aan de regio's en de sector. Op basis van deze gegevens zijn karakteristieken van de markt en produkten naar boven gehaald (hoofdstuk 2). Ook is de bedrijfsstructuur en de omgeving van de sector nader geanalyseerd (hoofdstuk 3, 4, 5 en 6). Vervolgens zijn uitgaande van de kansen/bedreigingen en sterkten/zwakten conclusies en aanbevelingen

geschreven (hoofdstuk 7 en 8). Dit alles kan als volgt schematisch worden weergegeven:

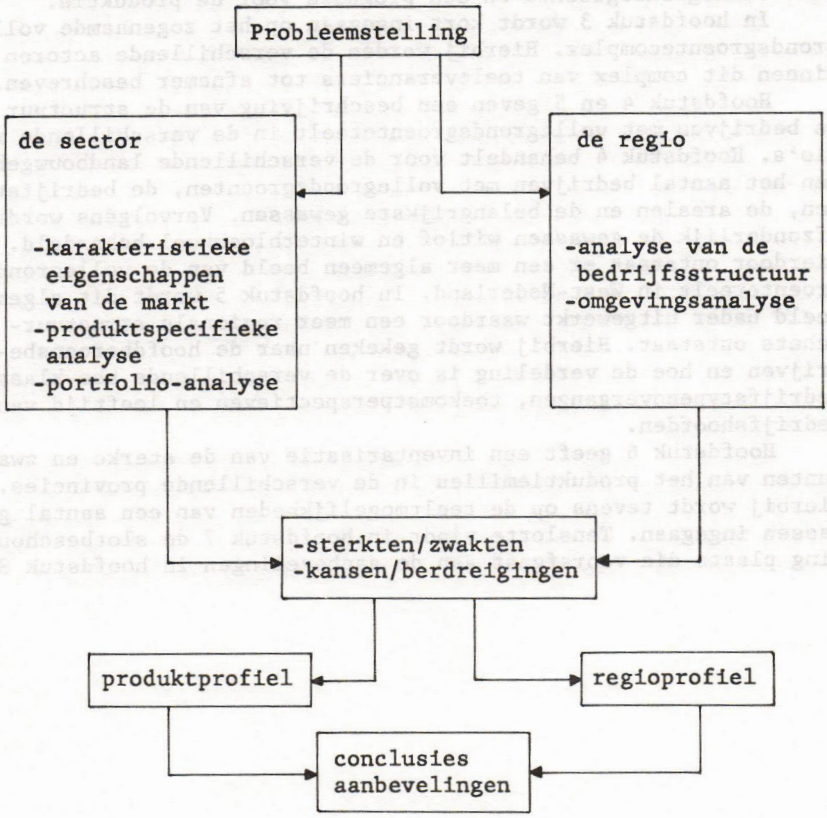

Figuur 1.1 Schematische weergave van de aanpak van het onderzoek

1.4 Opzet van de rapportage

Bij de keuze voor de teelt van vollegrondsgroente is het belangrijk de afzetmogelijkheden van de verschillende produkten te kennen. In hoofdstuk 2 worden de marktperspectieven van een zeventiental vollegrondsgroenten nader geanalyseerd. Hierbij wordt uitgegaan van de vraag bestaande uit directe consumptie in Nederland, de vraag bij de Nederlandse verwerkende industrie en de vraag naar Nederlandse produkten in het buitenland (export). Vervolgens wordt de vraag geconfronteerd met het aanbod. Het aanbod van vollegrondsgroenten bestaat uit de Nederlandse handelsproduktie en de invoer vanuit het buitenland. Wanneer het aanbod groter is dan de vraag zal een gedeelte van de geproduceerde

groenten niet afgezet kunnen worden (doordraaien). Het hoofdstuk eindigt met een opsomming van de karakteristieken van de markt voor vollegrondsgroente en een prognose voor de produktie.

In hoofdstuk 3 wordt kort ingegaan op het zogenaamde vollegrondsgroentecomplex. Hierbij worden de verschillende actoren binnen dit complex van toeleveranciers tot afnemer beschreven.

Hoofdstuk 4 en 5 geven een beschrijving van de structuur van de bedrijven met vollegrondsgroenteteelt in de verschillende regio's. Hoofdstuk 4 behandelt voor de verschillende landbouwgebieden het aantal bedrijven met vollegrondsgroenten, de bedrijfstypen, de arealen en de belangrijkste gewassen. Vervolgens wordt afzonderlijk de gewassen witlof en winterbloemkool behandeld. Hierdoor ontstaat er een meer algemeen beeld van de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland. In hoofdstuk 5 wordt dit algemene beeld nader uitgewerkt waardoor een meer regionale structuurschets ontstaat. Hierbij wordt gekeken naar de hoofdberoepsbedrijven en hoe de verdeling is over de verschillende sbe-klassen, bedrijfstypenovergangen, toekomstperspectieven en leeftijd van de bedrijfshoofden.

Hoofdstuk 6 geeft een inventarisatie van de sterke en zwakke punten van het produktiemilieu in de verschillende provincies. Hierbij wordt tevens op de teeltmogelijkheden van een aantal gewassen ingegaan. Tenslotte vindt in hoofdstuk 7 de slotbeschouwing plaats die voorafgaat aan de aanbevelingen in hoofdstuk 8.

2. MARKTPERSPECTIEVEN VAN DE NEDERLANDSE VOLLEGRONDSGROENTEPRODUKTEN

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zullen de marktperspectieven van de Nederlandse vollegrondsgroenteteelt worden geschetst. Niet alle vollegrondsgroenteprodukten zullen hier echter aan bod komen. Uit het omvangrijke en divers samengestelde pakket van vollegrondsgroentegewassen is een zeventiental produkten geselecteerd. Bij de keuze van deze zeventien produkten heeft de hoogte van hun handelsproduktiewaarde, de groei van hun handelsproduktie in de afgelopen jaren, hun exportaandeel in de totale hoeveelheid die jaarlijks in Nederland beschikbaar komt en/of hun aandeel in het areaal vollegrondsgroenten een doorslaggevende rol gespeeld. Deze "groep van zeventien" vertegenwoordigde in 1990 69,4% van de totale Nederlandse handelsproduktiewaarde van vollegrondsgroenten, 77,7% van de totale Nederlandse handelsproduktie van vollegrondsgroenten en 79,8% van de export van vollegrondsgroenteprodukten uit Nederland.

De opbouw van dit hoofdstuk is grotendeels terug te vinden in figuur 2.1. De markt voor vollegrondsgroenteprodukten heeft zich, evenals andere agrarische markten, langzaamaan ontwikkeld van een aanbodsmarkt naar een vraagmarkt. Meer en meer bepaalt de markt wàt, wanneer, hoeveel, met welke kwaliteit en de wijze waarop er geproduceerd gaat worden. Om die reden wordt in paragraaf 2.2 eerst aandacht besteed aan de ontwikkeling in de vraag naar deze zeventien produkten. Vervolgens wordt in paragraaf 2.3 de ontwikkeling in het aanbod beschreven. Vraag en aanbod worden vervolgens met elkaar geconfronteerd in paragraaf 2.4; de resultante hiervan is het deel van het aanbod dat onverkocht blijft. In paragraaf 2.5 wordt een aantal karakteristieke eigenschappen van de markt van vollegrondsgroenteprodukten op een rijtje gezet. Het hoofdstuk zal worden afgesloten met een indicatie van de marktperspectieven van de geselecteerde zeventien vollegrondsgroenteprodukten.

Voor de paragrafen 2.2 tot en met 2.5, en de bijbehorende bijlagen 2.1 t/m 2.12, zijn feitelijke jaarlijkse gegevens bewerkt. Op basis van deze feitelijke gegevens zijn met behulp van zesjaars voortschrijdend rekenkundige gemiddelden trendcijfers berekend (zie bijlage 2.2). Op deze manier is getracht min of meer toevallige jaarlijkse fluctuaties in de vraag naar en het aanbod van vollegrondsgroenteprodukten grotendeels uit te schakelen. In de navolgende vier paragrafen worden steeds deze trendcijfers, en *niet* de feitelijke jaarlijkse gegevens, gebruikt. *Trendcijfers zijn herkenbaar door de z voor het betreffende jaartal.*

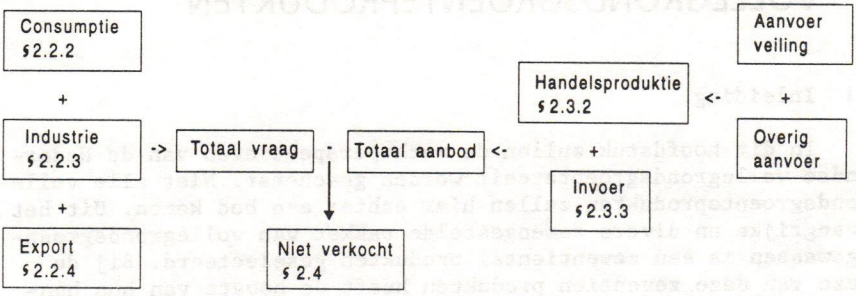

Figuur 2.1 De opbouw van vraag naar en aanbod van vollegrondsgroenten en hun confrontatie

2.2 Vraag naar vollegrondsgroenteprodukten

2.2.1 Inleiding

De markt van vollegrondsgroenteprodukten kan worden gesplitst in drie deelmarkten. Een deel van de Nederlandse handelsproduktie en invoer van vollegrondsgroenteprodukten te zamen wordt in ons land direct vers geconsumeerd; een deel wordt door industriële bedrijven verwerkt tot conservenprodukten, diepvriesprodukten, enzovoort; en een deel wordt geëxporteerd naar het buitenland. In deze paragraaf komen deze "drie vragers" ieder afzonderlijk aan de orde.

2.2.2 Direct consumptieve vraag in Nederland

De direct consumptieve vraag naar vollegrondsgroenteprodukten in Nederland stijgt nog steeds (zie bijlage 2.3). In Nederland werd in z1980 1) in totaal 502.678 ton vollegrondsgroenteprodukten vers geconsumeerd. In z1987 was dit 565.204 ton: een stijging derhalve van 12,4%. Dit heeft twee oorzaken: ten eerste is per hoofd van de Nederlandse bevolking de directe consumptie van het verse vollegrondsgroenteprodukt toegenomen tussen z1980 en z1987, en wel van 35,67 tot 38,54 kilogram (+ 8,0%; zie bijlage 2.4), ten tweede is de Nederlandse bevolking toegenomen. Het hogere verbruik van verse groenten per hoofd van de bevolking wordt veroorzaakt door onder meer de volgende factoren:

---

1) De letter z voor het jaartal geeft aan dat het hier een trendcijfer betreft, berekend met behulp van een voortschrijdend rekenkundig gemiddelde (zie ook bijlage 2.1 en 2.2).

- een toename van de consumptie van meerdere soorten groenten bij de hoofdmaaltijd;
- een toenemende consumptie van groenten buiten de hoofdmaaltijd;
- het teruglopen van de gemiddelde gezinsgrootte;
- een grotere belangstelling bij de consumenten voor het verse produkt, en
- een toegenomen vraag naar saladegroenten.

Van een aantal produkten uit de "groep van zeventien" is de direct consumptieve vraag tussen z1980 en z1987 sterk gegroeid. Mede hierdoor is het aandeel van deze groep van zeventien in de totale direct consumptieve vraag naar vollegrondsgroenteprodukten tussen z1980 en z1987 gestegen tot 71,6%. Vooral ijsbergsla en broccoli zijn snel in trek gekomen. Tussen z1981 en z1987 verzesvoudigde de vraag naar ijsbergsla; tussen z1983 en z1987 nam de vraag naar broccoli met 224% toe.

De direct consumptieve vraag naar asperges, chinese kool en witlof groeit gestaag: de verse consumptie van asperges is tussen z1980 en z1987 toegenomen met 54%; die van chinese kool en witlof met resp. 37% en 36%. Ook de direct consumptieve vraag naar rode kool en spitskool groeit gestaag, zij het in een wat lager tempo. Tussen z1980 en z1987 nam de vraag naar deze twee produkten toe met resp. 17% en 20%.

De direct consumptieve vraag naar sperziebonen, prei en schorseneren nam begin jaren tachtig nog toe, maar is nadien gaan stagneren. Schorseneren geeft de laatste jaren een opleving te zien.

De consumptie van vollegrondsgroente per hoofd van de bevolking is tussen z1980 en z1987 toegenomen. Uitzonderingen zijn verse bloemkool, savooie kool, witte kool, fijne peen, spruitkool en vooral spinazie. De consumptie per hoofd van de bevolking nam van deze groenten al vanaf het begin van de jaren tachtig af; zo is de consumptie van bloemkool per hoofd van de Nederlandse bevolking tussen z1980 en z1987 gedaald met 11%; voor savooie kool, witte kool, fijne peen, spruitkool en spinazie zijn deze percentages resp. 16; 4; 6; 9 en 30.

Grofweg kan er uit het bovenstaande worden geconcludeerd dat de wat fijnere vollegrondsgroenteprodukten nog groei in de afzet op de Nederlandse versmarkt laten zien. Daarentegen geldt voor de meeste bulkprodukten dat hun afzet stagneert.

2.2.3 Vraag bij Nederlandse verwerkende industriële bedrijven

De totale vraag naar vollegrondsgroenteprodukten bij de Nederlandse verwerkende industriële bedrijven is tussen z1980 en z1987 vrij stabiel gebleven. In z1980 werd er door de verwerkende bedrijven nog 257.884 ton afgenomen; in z1987 was dit 277.742 ton (+7,7%; zie bijlage 2.5).

Broccoli, chinese kool, spitskool, ijsbergsla en witlof worden niet of nauwelijks afgenomen door verwerkende bedrijven. Van

de totale vraag naar deze produkten kwam in z1987 minder dan 0,2% bij industriële verwerkers vandaan. Bloemkool (z1987: 1,9%), schorseneren (2,2%) en spruitkool (5,2%) worden slechts in geringe mate be- of verwerkt, alvorens ze door de consument gekocht worden. De vraag van de verwerkende industrie naar schorseneren is tussen z1980 en z1987 afgenomen met 63%, voor spruitkool bedraagt de afname 18%. De vraag naar bloemkool is toegenomen met 86%.

Een redelijk deel van de totale vraag naar asperges (23,0%), rode kool (32,8%), savooie kool (30,8%), witte kool (34,0%), fijne peen (19,4%), grove peen (18,0%) en prei (10,5%) kwam in z1987 bij de verwerkende industrie vandaan. Hoewel de vraag naar asperges, witte kool, fijne en grove peen, en prei bij verwerkende bedrijven in absolute zin tussen z1980 en z1987 is toegenomen, neemt deze vraag in relatieve zin ietwat af; binnen de totale vraag naar deze vijf produkten daalt het aandeel van de vraag bij verwerkende industriële bedrijven licht. Voor rode en vooral savooie kool stijgt dit aandeel.

Van de "groep van zeventien" zijn sperziebonen (z1987: 54,6%) en spinazie (68,1%) duidelijk de enige twee produkten die voor het overgrote deel worden afgenomen door verwerkende industriële bedrijven. Toch is de vraag naar sperziebonen bij verwerkende bedrijven stagnerende; tussen z1980 en z1987 is deze afgenomen met 10%. De vraag naar spinazie is daarentegen in dezelfde periode toegenomen met 26%. Dit terwijl de vraag naar spinazie op de binnenlandse versmarkt juist een tegenovergestelde ontwikkeling laat zien.

Van de verse grondstoffen die bestemd zijn voor de industrie komt het overgrote deel van Nederlandse bodem. In de meeste gevallen betreft het dan contractteelt. Slechts een klein gedeelte van het totale contractareaal in Nederland komt niet voor rekening van de verwerkende industrie.

Een van de kenmerkende problemen van deze sector is dat de gemiddelde voorraad in de verwerkende industrie op een hoog niveau ligt. Oorzaken hiervan zijn de relatief korte oogst- en verwerkingsperiode, de regelmatig voorkomende "overproduktie", de verspreiding van de verkoop over het jaar en de onregelmatigheid van verkoop. De financiering van de voorraad die hieruit voortvloeit brengt hoge lasten met zich mee. Lasten, die de relatief kleinschalige Nederlandse bedrijven beperkingen opleggen in de concurrentiestrijd met buitenlandse bedrijven. Schaalvergroting en concentratie lijken bij de verwerkende bedrijven nu de antwoorden op dit vraagstuk (zie ook paragraaf 3.2.5).

Frankrijk is momenteel de belangrijkste concurrent van de Nederlandse verwerkers van groenten.

2.2.4 Vraag naar verse vollegrondsgroenteprodukten uit Nederland bij buitenlandse afnemers

In vergelijking met de vraaggroei op de binnenlandse markt gaat het met de export beter. Tussen z1980 en z1987 is de uitvoer van vollegrondsgroenteprodukten toegenomen met 38%, van 387.363 ton tot 534.563 ton (zie bijlage 2.6). Deze buitenlandse vraag zou weer opgesplitst kunnen worden in een vraag naar groenten die bestemd zijn voor de buitenlandse versmarkt en een vraag naar groenten die dienen als grondstof voor de buitenlandse verwerkende industrie.

Per afzonderlijk produkt lopen de exportontwikkelingen sterk uiteen. De "groep van zeventien" heeft echter gemeen dat voor alle, savooie kool uitgezonderd, geldt dat de export tussen z1980 en z1987 in absolute hoeveelheden is toegenomen. Ook in relatieve zin is de export voor deze groep echter van groter belang geworden; in de periode z1980-z1987 is het aandeel van de export in de totale vraag bij alle produkten, uitgezonderd asperges, rode en savooie kool, toegenomen.

Bloemkool, sperziebonen, savooie kool, spitskool en spinazie worden slechts voor een gering gedeelte geëxporteerd; in z1987 voor resp. 8,4%, 10,8%, 5,0%, 3,6% en 8,0%. Broccoli, rode kool, prei en witlof kennen met resp. 27,6%, 26,3%, 27,7% en 30,6% een redelijk exportaandeel. Tevens groeit de buitenlandse vraag naar broccoli, prei en witlof snel; de export van prei is in de periode z1980-z1987 toegenomen met 162%; die van broccoli ruim vervijfvoudigd en van witlof ruim verviervoudigd.

Asperges (z1987: 43,2%), chinese kool (44,9%), witte kool (60,6%), fijne peen (54,2%), grove peen (47,9%), ijsbergsla (56,8%) en spruitkool (57,2%) worden voor een groot deel geëxporteerd. Van deze zeven produkten heeft vooral ijsbergsla tussen z1981 en z1987 een sterke exportgroei laten zien, van 216%. De export van chinese kool nam in de periode z1980-z1987 ook sterk toe, met 169%. In hetzelfde tijdsbestek onderging de export van fijne en grove peen een verdubbeling. De export van asperges groeide gestaag met in totaal 49%. Daarentegen lijkt de groei in de vraag naar witte kool en spruitkool eruit te zijn; tussen z1980 en z1987 nam deze slechts toe met respectievelijk 14% en 11%.

Binnen het totale vollegrondsgroentepakket is schorseneren het exportprodukt bij uitstek. Van de totale vraag naar dit produkt was in z1987 maar liefst 87,6% uit het buitenland afkomstig. Vooral op de Duitse markt vinden Nederlandse schorseneren gretig aftrek. Ten opzichte van z1980 is de totale export van schorseneren in z1987 bijna vervijfvoudigd.

De belangrijkste exportlanden voor het Nederlandse vollegrondsgroenteprodukt zijn Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Tot de Duitse eenwording (november 1989) nam het relatieve aandeel van (West-)Duitsland in de totale export jaarlijks af.

2.2.5 Portfolio-analyse van de vraag bij buitenlandse afnemers

2.2.5.1 Inleiding

In deze paragraaf zal voor bloemkool (winter en zomer-), sla (exclusief kropsla), asperges, spruitkool, witlof, en rode en witte kool de marktkansen worden beschreven. Voor de analyse van de verschillende produkten is gebruik gemaakt van het portfolio-model van de Boston Consulting Group (Verhage en Cunningham, 1989). De theorie achter het portfolio-model wordt in bijlage 2.7 beknopt beschreven. In deze paragraaf wordt alleen op de uitkomsten ingegaan. De uitkomst van het model is een figuur die in vier vlakken is verdeeld. Op de verticale as is de gemiddelde marktgroei per jaar weergegeven. Dit is de gemiddelde groei van de markt in procenten per jaar, berekend over de laatste 3 jaar. Op de horizontale as is het relatief marktaandeel weergegeven. Dit is berekend door het eigen marktaandeel te delen door het marktaandeel van de grootste concurrent. Bij een relatief marktaandeel dat groter dan 1.0 is, heeft het produkt dus het grootste marktaandeel op de betreffende markt. De basisfiguur ziet er als volgt uit:

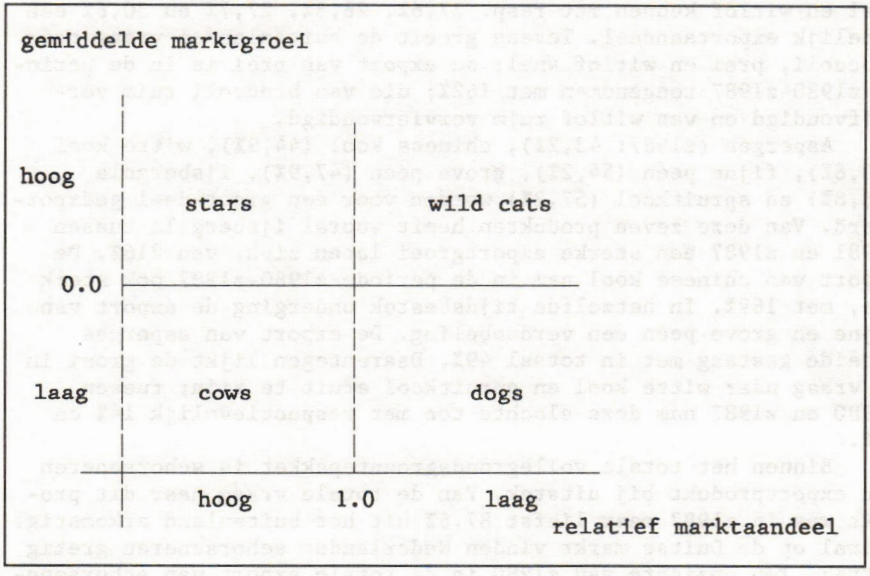

Figuur 2.2 Portfolio-matrix Boston Consulting Group

Kenmerken die horen bij de verschillende vlakken in de figuur zijn beschreven in bijlage 2.7.

In dit onderzoek wordt portfolio-analyse toegepast op de vollegrondsgroentesector. Nederland wordt daarbij gezien als één bedrijf. De produkten van het bedrijf zijn de verschillende vollegrondsgroentegewassen. De markt voor Nederlandse produkten is de buitenlandse importmarkt. Op de buitenlandse markt wordt gekeken naar de importen van die verschillende EG-landen en wat het aandeel van Nederland in die import is. Bij de bestudering van de cijfers moet in gedachten worden gehouden dat dit slechts een deel van de Nederlandse afzetmarkt is. De binnenlandse vraag en het binnenlandse aanbod van Nederland zijn niet in beschouwing genomen. Ook is alleen gekeken naar het Nederlandse aandeel in de importen van EG-landen van verse of gekoelde produkten. Produkten die een bewerking hebben ondergaan zoals bijvoorbeeld drogen, zijn niet meegenomen. In de figuur is als voorbeeld de positie van de Nederlandse sla op de verschillende markten in 1990 uitgezet. Het gaat hier om andere sla dan kropsla, vandaar de naam "andere sla". De cirkels zijn de verschillende markten (landen). In de cirkels is het marktaandeel dat Nederland heeft in de totale importwaarde van andere sla in dat land aangegeven. De grootte van de diverse cirkels geeft de omvang van de markt aan. Hieruit ontstaat het volgende beeld:

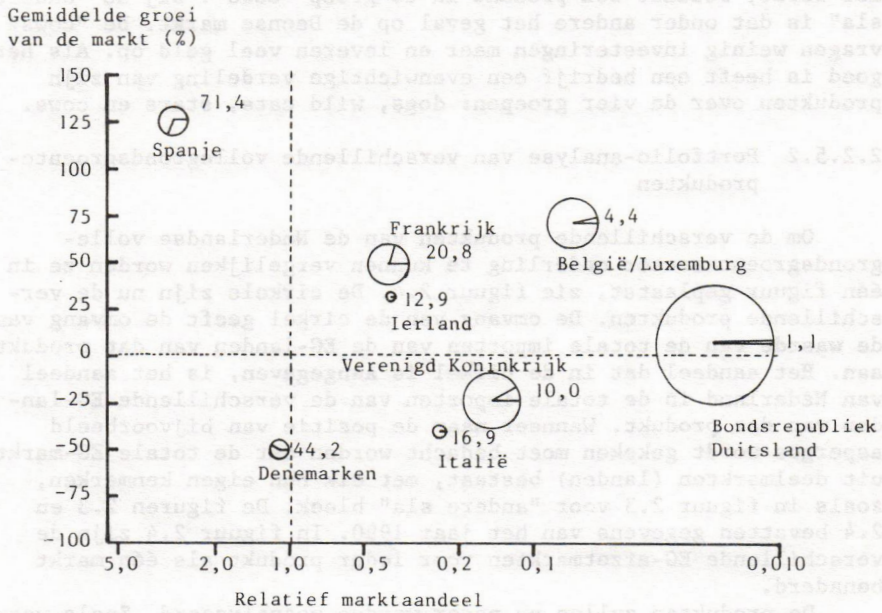

Figuur 2.3 Portfolio-analyse van het Nederlandse produkt "andere sla" op de verschillende EG-markten

Uit deze figuur blijkt de positie in 1990 van het produkt "andere sla" op de verschillende markten binnen de EG. De horizontale as met het relatieve marktaandeel kent een logaritmische schaal, zodat gelijke afstanden op deze schaal een zelfde percentage toename van het marktaandeel voorstellen. Figuur 2.3 laat zien dat Nederlandse "andere sla" op de Britse en Italiaanse markt in de groep "dogs" valt. De positie op deze markt is slecht. De gemiddelde groei van de Britse markt per jaar was, gerekend over de laatste 3 jaar, 20% negatief. Dit houdt in dat deze markt snel kleiner wordt. Daarnaast is het relatief marktaandeel van de Nederlandse "andere sla" ongeveer 0,15. De grootste concurrent heeft dus ongeveer een 7 maal zo groot aandeel.

In de categorie "wild cats" vallen de Duitse, de Ierse, de Franse en de Belgische/Luxemburgse markt. Uit de figuur blijkt dat de Duitse markt de grootste markt is van deze vier. Hoewel Nederland hier een zeer klein relatief marktaandeel heeft, kent deze markt een positieve gemiddelde groei per jaar. Wanneer het marktaandeel in deze groeiende markt kan worden uitgebreid zou dit produkt een "star" kunnen worden. Een "star" is het produkt "andere sla" op de Spaanse markt. Een hoog relatief marktaandeel en een positieve marktgroei. Op zo'n markt kan, als het produkt mee blijft groeien in de markt, geld worden verdiend.

Wanneer de markt tenslotte niet meer groeit, of zelfs kleiner wordt, belandt een produkt in de groep "cows". Bij de "andere sla" is dat onder andere het geval op de Deense markt. De "cows" vragen weinig investeringen meer en leveren veel geld op. Als het goed is heeft een bedrijf een evenwichtige verdeling van zijn produkten over de vier groepen: dogs, wild cats, stars en cows.

2.2.5.2 Portfolio-analyse van verschillende vollegrondsgroenteprodukten

Om de verschillende produkten van de Nederlandse vollegrondsgroentesector onderling te kunnen vergelijken worden ze in één figuur geplaatst, zie figuur 2.4. De cirkels zijn nu de verschillende produkten. De omvang van de cirkel geeft de omvang van de waarde van de totale importen van de EG-landen van dat produkt aan. Het aandeel dat in de cirkel is aangegeven, is het aandeel van Nederland in de totale importen van de verschillende EG-landen van dat produkt. Wanneer naar de positie van bijvoorbeeld asperges wordt gekeken moet bedacht worden dat de totale EG-markt uit deelmarkten (landen) bestaat, met elk hun eigen kenmerken, zoals in figuur 2.3 voor "andere sla" bleek. De figuren 2.3 en 2.4 bevatten gegevens van het jaar 1990. In figuur 2.4 zijn de verschillende EG-afzetmarkten voor ieder produkt als één markt benaderd.

De produkten zullen nu nader worden geanalyseerd. Zoals voor "andere sla" een aparte figuur is gemaakt voor de deelmarkten, is dat ook voor de andere produkten gedaan. In onderstaande tekst

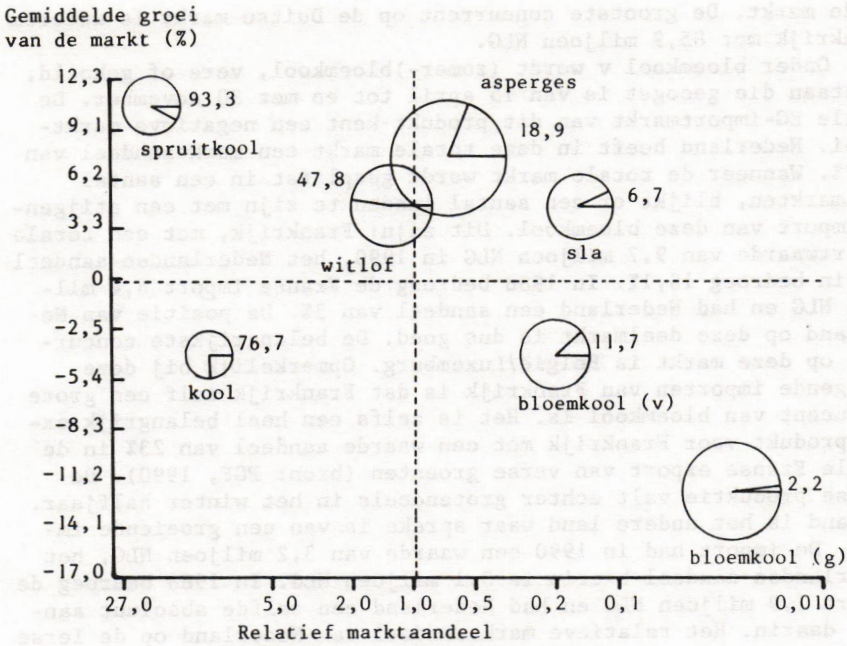

Figuur 2.4 Portfolio-analyse van verschillende Nederlandse vollegrondsgroenteprodukten

wordt een samenvatting van de positie van de verschillende produkten gegeven.

Dogs (laag relatief marktaandeel, lage gemiddelde marktgroei)

Onder bloemkool g wordt (winter-)bloemkool, vers of gekoeld, verstaan die geoogst is van 1 december tot en met 14 april. De totale EG-importmarkt van bloemkool heeft een vrij sterke negatieve marktgroei. Nederland heeft in deze markt slechts een aandeel van 2,2%. Deelmarkten met een grote positieve groei zijn Portugal, Italië en Spanje. De totale invoer van deze landen had een waarde van respectievelijk 1,2 miljoen; 2,0 miljoen en 10,7 miljoen NLG. Met name Spanje is een interessante markt. Nederland heeft daar echter slechts een klein aandeel in de totale invoer, namelijk slechts 0,2 miljoen. Grootste concurrent is Frankrijk met een aandeel van 10,5 miljoen op de Spaanse markt.

De grootste importmarkt van deze bloemkool is Duitsland met een totale import van 102,3 miljoen NLG in 1990. Het aandeel van Nederland daarin is 2,6 miljoen. In 1988 was het aandeel van Nederland 1,2 miljoen op een totale Duitse import van 146,2 miljoen. Nederland heeft zijn aandeel kunnen uitbreiden in een krim-

pende markt. De grootste concurrent op de Duitse markt is wederom Frankrijk met 85,9 miljoen NLG.

Onder bloemkool v wordt (zomer-)bloemkool, vers of gekoeld, verstaan die geoogst is van 15 april tot en met 30 november. De totale EG-importmarkt van dit produkt kent een negatieve marktgroei. Nederland heeft in deze totale markt een marktaandeel van 11,7%. Wanneer de totale markt wordt gesplitst in een aantal deelmarkten, blijkt er een aantal landen te zijn met een stijgende import van deze bloemkool. Dit zijn: Frankrijk, met een totale importwaarde van 9,7 miljoen NLG in 1990, het Nederlandse aandeel daarin bedroeg 18,1%. In 1988 bedroeg de Franse import 6,4 miljoen NLG en had Nederland een aandeel van 3%. De positie van Nederland op deze deelmarkt is dus goed. De belangrijkste concurrent op deze markt is België/Luxemburg. Opmerkelijk bij deze stijgende importen van Frankrijk is dat Frankrijk zelf een grote producent van bloemkool is. Het is zelfs een heel belangrijk exportprodukt voor Frankrijk met een waarde aandeel van 23% in de totale Franse export van verse groenten (bron: PGF, 1990). De Franse produktie valt echter grotendeels in het winter halfjaar. Ierland is het andere land waar sprake is van een groeiende import. De import had in 1990 een waarde van 3,2 miljoen NLG, het Nederlandse aandeel hierin is 0,1 miljoen NLG. In 1988 bedroeg de import 1,9 miljoen NLG en had Nederland een zelfde absoluut aandeel daarin. Het relatieve marktaandeel van Nederland op de Ierse markt is gedaald. De andere deelmarkten van deze bloemkool vallen allemaal in de categorie dogs; dalende importen van die landen en een klein relatief marktaandeel van Nederland in die importen.

Wild Cats (laag relatief marktaandeel, hoge gemiddelde marktgroei)

Tot deze categorie behoren twee produkten: sla en asperges. Onder de verzamelnaam sla wordt hier verstaan sla (lactuca sativa) met uitzondering van kropsla, vers of gekoeld. Het gaat hier om dezelfde sla als in het voorbeeld op blz ....De grootste importmarkt voor deze sla is Duitsland. Duitsland voerde in 1990 voor 59,9 miljoen NLG in. Het Nederlandse aandeel in deze import is echter zeer gering, slechts 1,1%. De grootste groei vond plaats op de Spaanse markt, waar de import steeg van 0,7 miljoen in 1988 naar 3,5 miljoen NLG in 1990. Het Nederlandse aandeel op deze markt is groot, met 71,4%. De Spaanse deelmarkt valt daarom in de categorie stars. (Portugal valt buiten de grafiek omdat deze een groei doormaakt van 0 naar 0,1 miljoen).

Bij asperges gaat het om verse asperges. Nederland heeft van de totale EG-importmarkt van asperges, gekeken naar de waarde, 18,9% in handen. Wanneer naar de verschillende deelmarkten wordt gekeken blijkt de Duitse markt qua omvang het grootste te zijn. Nederland heeft van deze markt 23,9% in handen. De grootste concurrenten op deze markt zijn Griekenland (28,9%), Spanje (21,8%) en Frankrijk (19,6%). Duitsland voerde in 1990 voor 233,5 miljoen

NLG aan asperges in. In 1988 was dat 210,9 miljoen NLG, waarin Nederland een aandeel van 19,4% had. Hieruit blijkt dat deze markt perspectief biedt voor Nederland. Grote groeimarkten zijn Frankrijk en Ierland. Frankrijk heeft een totale importwaarde van 15,0 miljoen NLG, Nederland heeft daarin een aandeel van slechts 1,4%. In 1988 bedroeg de totale importwaarde van Frankrijk 7,5 miljoen NLG. Spanje is op deze markt de grootste concurrent met 11,9 miljoen NLG in 1990. De andere grote groeimarkt is Ierland. De totale importwaarde bedraagt echter slechts 0,2 miljoen NLG, het Nederlandse aandeel daarin is wel 44,2 %.

Stars (hoog relatief marktaandeel, hoge gemiddelde marktgroei)

Tot deze categorie behoren spruitkool en witlof. Voor witlof heeft Nederland een aandeel van 47,8% op deze groeiende EG-markt. Kijkend naar de afzonderlijke deelmarkten voor witlof, blijkt dat Duitsland de grootste importeur is van witlof. In 1990 bedroeg de waarde van de invoer 45,2 miljoen NLG. Nederland heeft een marktaandeel van 66,7% op de Duitse markt. In 1988 had de Duitse invoer een waarde van 49,1 miljoen en bedroeg het Nederlandse aandeel 64,4%. In deze kleiner wordende markt heeft Nederland dus wel haar aandeel kunnen bewaren. De tweede grote markt is Italië. Deze markt kent wel een positieve groei. De waarde van de Italiaanse invoer bedroeg in 1988 31,7 miljoen NLG en in 1990 40,8 miljoen NLG. De grootste concurrenten op deze markt zijn België/Luxemburg (ongeveer 5x zo groot als Nederland) en Frankrijk (ongeveer een kwart meer dan de Nederlandse invoer in Italië). Het Nederlandse marktaandeel in 1990 in Italië is 13,5%. De derde markt in grootte is België/Luxemburg; deze markt groeit. De totale importwaarde is gestegen van 18,5 miljoen in 1988 naar 27,2 miljoen NLG in 1990. Het Nederlandse aandeel steeg daarbij van 85,4% naar 90,6%. Een markt die zeer snel groeit is de Spaanse markt. Van 5,0 miljoen in 1988 naar 12,3 miljoen in 1990. Het Nederlandse aandeel is hier echter gedaald van 48% naar 31,1%. Nederland verliest op deze groeimarkt terrein.

Bij spruitkool gaat het om verse spruitjes. Een land met een sterke groeimarkt voor spruitkool is het Verenigd Koninkrijk. De invoer steeg van 1,4 miljoen NLG in 1988 naar 6,0 miljoen NLG in 1990. Het Nederlandse aandeel in deze markt steeg van 71,4 % naar 78,6%. De grootste concurrent is België/Luxemburg. De grootste invoermarkt van de EG voor spruitkool is Duitsland. Deze markt groeide van 44,7 miljoen NLG in 1988 naar 51,7 miljoen NLG in 1990. Het Nederlandse aandeel bedroeg in 1988 96,9% en in 1990 98,3%. De kleine Portugese markt,waar Nederland een groot marktaandeel heeft, is gegroeid. In 1988 werd daar spruitkool ingevoerd ter waarde van 0,1 miljoen NLG en in 1990 was deze invoer naar 0,2 miljoen NLG gegroeid.

Cows (hoog relatief marktaandeel, lage gemiddelde groei)

Tot deze groep behoren de rode en witte sluitkool. Nederland heeft een aandeel van maar liefst 76,7% op de totale EG-importmarkt. De markt kent een licht negatieve gemiddelde groei over de laatste drie jaren. De grootste deelmarkt is het Verenigd Koninkrijk met een totale importwaarde van 18,0 miljoen NLG. Het Nederlandse aandeel daarvan is 14,6 miljoen. Grootste concurrent is Frankrijk met 2,1 miljoen NLG. Het Verenigd Koninkrijk is de markt die de meeste negatieve groei vertoont. Ondanks de dalende markt heeft Nederland wel een groter marktaandeel van deze markt gekregen.

Een positieve marktgroei is zichtbaar in Spanje. Het Nederlandse marktaandeel is hier 89,4%. De markt is echter niet zo groot. In totaal voerde Spanje voor 1,7 miljoen NLG aan kool in.

Het PGF meldt dat 1990 wel een recordjaar voor de export van witte kool was. Voor het eerst werd meer dan 80.000 ton geëxporteerd. Het vorige record lag in 1982 met een export van 68.400 ton (bron: PGF, 1991).

2.3 Aanbod van vollegrondsgroenteprodukten

2.3.1 Inleiding

In de binnen- en buitenlandse vraag naar vollegrondsgroenteprodukten uit Nederland kan worden voorzien door óf deze in Nederland te telen óf deze in ons land te importeren. In de navolgende twee subparagrafen zal om die reden afzonderlijk worden stilgestaan bij de Nederlandse handelsproduktie en de invoer op de Nederlandse markt.

2.3.2 Nederlandse handelsproduktie

Van alle vollegrondsgroenten die in Nederland beschikbaar zijn voor directe of indirecte consumptie, werd in z1980 90,7% in Nederland geteeld; 9,3% werd geïmporteerd, en vervolgens weer gedeeltelijk geëxporteerd. In z1987 is de Nederlandse handelsproduktie relatief iets afgenomen ten opzichte van de invoer; Nederlandse telers droegen in dat jaar voor 88,4% bij aan het beschikbare aanbod van vollegrondsgroenteprodukten in Nederland (zie bijlage 2.8).

Tussen z1980-z1987 steeg de totale Nederlandse produktie van vollegrondsgroenten geleidelijk van circa 1,07 miljoen ton naar ongeveer 1,25 miljoen ton (+16,5%). In dezelfde periode steeg de bijbehorende handelswaarde van 0,86 miljard gulden naar plusminus 1,09 miljard gulden (+25,7%; zie bijlage 2.9).

Groei of afname in de teelt van de afzonderlijke produkten op Nederlandse bodem is vanzelfsprekend grotendeels een weerspiegeling van de ontwikkeling in de vraag naar deze produkten. Zo is

de teelt van bloemkool en sperziebonen, net als de totale vraag naar deze produkten, in Nederland afgenomen; ten opzichte van zl980 werd er in Nederland in zl987 8% minder bloemkool en 16% minder sperziebonen geteeld. De teelt van spinazie ligt met 54.911 ton in zl987 bijna op hetzelfde niveau als in zl980 (54.949 ton). Ook de teelt van savooie kool nam in die periode niet of nauwelijks meer toe. De handelsproduktie van spruitkool groeide tussen zl980 en zl983 nog met ongeveer 9%, maar stagneert sindsdien. De Nederlandse teelt van asperges, chinese kool, spitskool, fijne peen, prei en witlof groeide in de periode zl980-zl987 jaarlijks behoorlijk met zo'n 4 tot 15%; het volume van de aspergeteelt in Nederland nam tussen zl980 en zl987 toe met 46%; die van chinese kool, spitskool, fijne peen, prei en witlof met respectievelijk 66%, 27%, 40%, 43% en 84%. De handelswaarde van deze zes produkten nam in hetzelfde tijdsbestek toe met respectievelijk 75,2%, 114,1%, 36,5%, 32,9%, 83,5% en 89,8%. In de meest recente jaren heeft de groei in de handelsproduktie van vijf produkten, spitskool is de enige uitzondering, zich verder doorgezet. Bij een nadere analyse van grove peen, waarbij rekening wordt gehouden met de "trendbreuk" in 1984, komt een vergelijkbaar beeld naar voren als bij de vijf produkten.

Binnen de totale Nederlandse produktie zijn broccoli, schorseneren en ijsbergsla de snelle groeiers. Tussen zl983 en zl987 groeide de produktie van broccoli met 257%; van schorseneren is de produktie ruim verdrievoudigd tussen zl980 en zl987; en de teelt van ijsbergsla was in zl987 meer dan het viervoudige van die in zl981. Ook in de meest recente jaren is de produktiegroei van schorseneren en ijsbergsla nog imposant.

Van de "groep van zeventien" komt niet de gehele handelsproduktie tot stand in de open grond. Een (klein) gedeelte van de handelsproduktie van bloemkool, sperziebonen, chinese kool, fijne peen, ijsbergsla en spinazie vindt plaats onder glas (zie bijlage 2.9). Als van de handelsproduktie van vollegrondsgroenteprodukten de kilogrammen produkt worden afgetrokken die in kassen worden geteeld, resteert een omvang van de handelsproduktie van de vollegrondsgroenteteelt "in enge zin" van 0,90 miljoen ton in zl980 en 1,11 miljoen ton in zl987.

Opvallend is verder dat van de totale Nederlandse handelsproduktie relatief gezien minder via de Nederlandse veilingen op de markt wordt gebracht. In zl980 werd nog 70,2% van de totale handelsproduktie aangevoerd via een veiling; in zl987 is deze aanvoer teruggelopen tot 64,6%. Dit terwijl de deelmarkt van de industrieel verwerkende sector, de vrager die voor een zeer groot deel in zijn aanlevering voorziet buiten de veilingen om, in dezelfde periode verhoudingsgewijs van minder importantie is geworden. Vollegrondsgroenteprodukten blijken steeds vaker rechtstreeks te worden geleverd aan groothandelaren en het grootwinkelbedrijf (zie ook paragraaf 3.2.5).

2.3.3 Invoer op de Nederlandse markt

Hoewel Nederland in z1987 163.606 ton importeerde, is de totale invoer van vollegrondsgroenteprodukten naar verhouding beperkt. Op elke geïmporteerde kilogram vollegrondsgroente werd in z1987 7,62 kilo in Nederland zelf geteeld. In z1980 was dit nog 9,75 kilo op elke uit het buitenland afkomstige kilo vollegrondsgroente. De invoer op de Nederlandse markt is blijkbaar niet alleen absoluut, maar ook relatief toegenomen. In de periode z1980-z1987 steeg deze met 49,5% (zie bijlage 2.10). Vooral de invoer van exotische groenten en fruit is de laatste jaren sterk toegenomen.

De importquota van de verschillende produkten, en vooral de verandering daarin, vertelt echter slechts gedeeltelijk iets over de concurrentiepositie van de afzonderlijke groenten. Deze is voor bloemkool, sperziebonen en spinazie, de drie produkten van de "groep van zeventien", waarvan de Nederlandse handelsproduktie stagneert, niet alleen opvallend hoog, maar neemt ook toe. In z1980 maakte de invoer van bloemkool op de totale hoeveelheid bloemkool die in Nederland beschikbaar was (Nederlandse handelsproduktie plus invoer) 43,1% uit; in z1987 was dit opgelopen tot 47,6%. Voor sperziebonen bedroegen deze percentages in z1980 en z1987 respectievelijk 17,5 en 31,6; voor spinazie respectievelijk 4,9 en 13,2. Voor bijvoorbeeld de invoer van sperziebonen geldt dat deze overwegend in de wintermaanden plaatsvindt; hèt seizoen waarin de Nederlandse produktie in de vollegrond vrijwel nihil is.

Ook de importquotes van broccoli en ijsbergsla zijn hoog: in z1987 respectievelijk 44,4% en 41,4%. Dit zijn echter nog vrij jonge, snelgroeiende produkten waarvan de importquotes naar alle waarschijnlijkheid in de komende jaren zullen dalen. Naast broccoli en ijsbergsla kennen ook chinese kool (31,0%) en spitskool (14,2%) in z1987 een importquote die hoger ligt dan 11,6%, het percentage dat de gemiddelde importquote is van alle vollegrondsgroenteprodukten.

De invoer van asperges, rode kool, savooie kool, witte kool, fijne en grove peen, prei, schorseneren, spruitkool en witlof is relatief gering. Voor deze produkten is Nederland vrijwel zelfvoorzienend.

2.4 Frictie tussen vraag naar en aanbod van vollegrondsgroenteprodukten

Een klein gedeelte van de in Nederland geïmporteerde en geteelde vollegrondsgroenten wordt niet verkocht. In totaal kon er in z1987 voor 36.172 ton vollegrondsgroenten geen prijs worden gemaakt (zie bijlage 2.11). Dit is 2,6% van de in Nederland beschikbaar gekomen hoeveelheid. In z1980 bleef nog 34.908 ton onverkocht (3,0%).

Per vollegrondsgroenteprodukt verschilt de marktfrictie. Van de kolen is deze relatief groot. Van de Nederlandse produktie en invoer van bloemkool, chinese kool, rode kool, savooie kool, spitskool, witte kool en spruitkool bleef in z1987 respectievelijk 2,4%, 3,6%, 6,4%, 3,4%, 4,4%, 5,4% en 5,3% onverkocht. Voor sperziebonen, broccoli, grove peen, prei, schorseneren en witlof was deze relatief klein (kleiner dan 1%). Voor de meeste produkten valt er jaarlijks een grote schommeling in de omvang van niet-verkochte produkten te constateren.

2.5 Karakteristieke eigenschappen van de markt van vollegrondsgroenteprodukten

Zoals elke markt bezit ook de markt van vollegrondsgroenteprodukten een aantal kenmerken, aan de hand waarvan hij gekarakteriseerd kan worden. Ten dele zijn deze kenmerken of eigenschappen in de voorgaande paragrafen al ter sprake gekomen. Hier worden er zes (nogmaals) expliciet genoemd.

1. De vollegrondsgroentemarkt kent *een groot aantal en een grote diversiteit aan produkten*. Indien we rekening houden met hun eindbestemming, kunnen de vollegrondsgroenteprodukten in een viertal categorieën worden ingedeeld: verse consumptieprodukten, industrieprodukten, exportprodukten en overig. Hiervan kan in een driehoek een overzicht worden gegeven (figuur 2.5). De coördinaten van een produkt worden bepaald door het percentage van de handelsproduktie die bestemd is voor verse consumptie, verwerking en/of export.
   In de eerste categorie kunnen de produkten worden geplaatst, die voor het overgrote deel (50% of meer) vers worden geconsumeerd op de binnenlandse markt: de "consumptieprodukten". Tot deze groep behoren onder andere bloemkool, broccoli, chinese kool, savooie kool, spitskool, prei en witlof (zie figuur 2.5).
   In de tweede categorie horen de produkten thuis die voor meer dan 50% bestemd zijn voor industrieel verbruik door Nederlandse verwerkende bedrijven. Onder meer sperziebonen en spinazie vallen in deze categorie "industrieprodukten".
   De derde categorie van vollegrondsgroentegewassen kan worden bestempeld als "exportprodukten"; meer dan 50% van de Nederlandse produktie en import van deze produkten verdwijnt over onze landsgrenzen. Hiervan is schorseneren het meest pregnante voorbeeld; in z1987 werd maar liefst 87,6% van dit produkt geëxporteerd. Witte kool, fijne peen, ijsbergsla en spruitkool zijn andere voorbeelden die in deze categorie vallen.
   Tot de vierde categorie behoren de produkten die niet in een van de eerste drie categorieën geplaatst kunnen worden; deze worden voor een aanzienlijk deel op minimaal twee van de

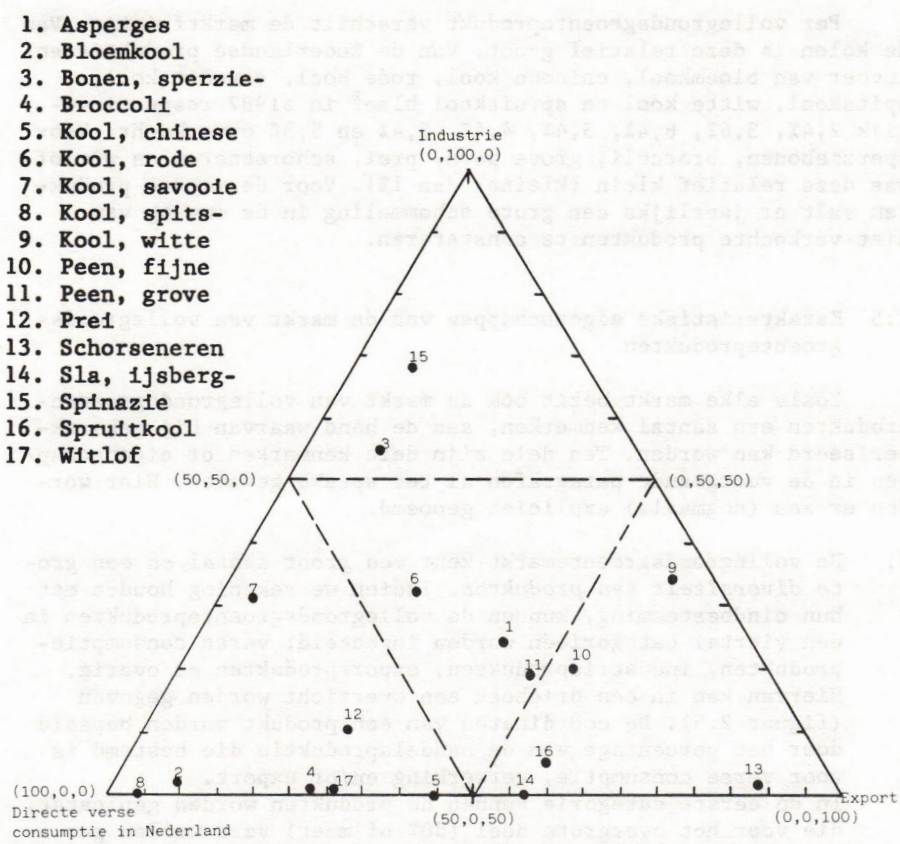

Figuur 2.5 Verdeling van de Nederlandse handelsproduktie van 17 vollegrondsgroenteprodukten naar afzetbestemming uitgaande van de trendcijfers uit 1987

drie onderscheiden deelmarkten afgezet. Tot deze groep behoren onder meer asperges, rode kool en grove peen.

2. Op de markt van vollegrondsgroenteprodukten handelt *een groot aantal aanbieders en vragers*. In Nederland zijn er in 1991 12.539 bedrijven waarop vollegrondsgroenteteelt plaats vindt. Hiervan behoort een groot deel tot de bedrijfstypen "gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven" en "akkerbouwbedrijven". Aan de vraagzijde is er een groot aantal exporteurs, commissionairs, groothandelaren, verwerkende industriële bedrijven, grootwinkelbedrijven en kleine detaillisten. Het merendeel van het aanbod bereikt de finale consument via de veiling (in z1987: 64,6%). De overige afzet vindt overwegend via contractteelt plaats.

3. Op de markt van vollegrondsgroenteprodukten is overwegend sprake van *een sterk prijsinelastische vraag*. Dit impliceert dat de vraag naar vollegrondsgroenten nauwelijks zal veranderen bij een toe- of afname van de prijs. Uit een prijsvormingsanalyse van een aantal vollegrondsgroenteprodukten door Tap (1987) bleek dat er een inelastische markt is voor onder andere andijvie, bloemkool, chinese kool, rode kool, witte kool, prei, spruitkool, kropsla (in de periode juni-september) en fijne peen (december-februari). Uitzonderingen op deze regel zijn overwegend de wat meer luxere groenten. Een elastische markt constateerde Tap bij boerenkool, broccoli, sperziebonen, savooie kool, knolvenkel, koolrabi, fijne peen (maart-juni en juli-november), ijsbergsla, witlof (augustus-oktober, november-maart en april-juni) en kropsla (in de maand mei). Een karakteristieke eigenschap van de vollegrondsgroentemarkt die gedeeltelijk samenhangt met de veelal sterk prijsinelastische vraag naar deze produkten, is de min of meer kunstmatige ingreep in de markt bij hele lage prijzen ("de doordraai"; zie paragraaf 2.4).

4. Op de markt van vollegrondsgroenteprodukten spelen *lange-termijn en korte-termijn substitutie-effecten* een belangrijke rol, zowel tussen vollegrondsgroenteprodukten onderling als tussen vollegrondsgroente- produkten enerzijds en kasgroenten anderzijds. De welvaartsstijging in Nederland en in de belangrijkste afzetlanden heeft op langere termijn een negatief effect (gehad) op de vraag naar grove vollegrondsgroenten als sluitkool en kroten, en een positief effect op de vraag naar kasgroenten en fijnere vollegrondsgroenten als spruiten, witlof en prei, alsmede de introductie van nieuwe groenten als chinese kool, knolvenkel en ijsbergsla (Van Soest, 1987). Een soortgelijke redenering geldt voor de hoge en lage kwaliteit van hetzelfde produkt. Op de korte termijn kunnen er substitutie-effecten worden geconstateerd als gevolg van veranderingen in de weersomstandigheden. Koude winters stimuleren de consumptie van bewaargroenten ten koste van kasgroenten en fijnere vollegrondsgroenten; en in een warme en zonrijke zomer ligt de consumptie van rauwkostsalades hoger dan in een natte, bewolkte zomer.

5. Op de markt van vollegrondsgroenteprodukten wordt de positie van de aanbieders, de telers, mede bepaald door de *weersomstandigheden*. Niet alleen de vraag wordt hierdoor beïnvloed (zie 4), maar ook het aanbod in het buitenland. Extreme weersomstandigheden (elders) in West-Europa hebben in het verleden geleid tot hoge omzetten voor de Nederlandse telers. Normale omstandigheden hebben daarentegen de bedrijfsresultaten gedrukt (Mulder, 1989). Voor een deel kan het Nederlandse exportpakket van vollegrondsgroenten dientengevolge worden gekarakteriseerd als "gatenvullers": een lagere

opbrengst elders in West-Europa leidt tot een hogere exportstroom van Nederlandse vollegrondsgroenten. Bij een aantal vollegrondsgroenteprodukten doen zich van jaar tot jaar dan ook relatief grote verschillen voor in het exportvolume. Andere produkten hebben een meer vaste plaats in het exportpakket en zodoende een jaarlijks meer constante exportquote.

6. De markt van vollegrondsgroenteprodukten kent, in vergelijking met andere sectoren van de Nederlandse land- en tuinbouw, een *sterke oriëntatie op de binnenlandse markt*. In z1987 was 38,8% van de totale vraag naar vollegrondsgroenten uit het buitenland afkomstig. Van de totale land- en tuinbouwproduktie en -invoer wordt jaarlijks ruim 50% geëxporteerd. Wel neemt de export van vollegrondsgroenteprodukten niet alleen absoluut, maar ook relatief in volume toe (zie paragraaf 2.2.4).

2.6 Marktperspectieven van een aantal belangrijke Nederlandse vollegrondsgroenteprodukten

In de paragrafen 2.2 en 2.3 is voor asperges, bloemkool, sperziebonen, broccoli, chinese kool, rode kool, savooie kool, spitskool, witte kool, fijne en grove peen, prei, schorseneren, ijsbergsla, spinazie, spruitkool en witlof de ontwikkeling geschetst in de vraag naar en het aanbod van deze produkten. Dit is gedaan aan de hand van trendcijfers. Een trend kan echter ook dienst doen om te komen tot voorspellingen. Voor korte-termijnvoorspellingen kan dit gebeuren via extrapolatie. In dat geval wordt er vanuit gegaan dat de relatie tussen de verschillende betrokken variabelen niet veranderd.

In deze paragraaf wordt voor deze zeventien vollegrondsgroenteprodukten een prognose op (middel)lange termijn gedaan: wat zal naar verwachting de omvang zijn van de Nederlandse handelsproduktie rond het jaar 2000? Het maken van een prognose voor de (middel)lange termijn is vanzelfsprekend minder betrouwbaar dan voor de korte termijn. Naarmate we verder in de toekomst kijken neemt de kans immers toe dat zich allerlei onvoorziene veranderingen zullen voordoen. Wie had halverwege de jaren tachtig bijvoorbeeld de Duitse eenwording kunnen voorzien? Om die reden is in deze paragraaf voor elk produkt telkens de berekende trend als uitgangspunt genomen. Op basis van een kwalitatieve analyse is besloten deze trend te extrapoleren dan wel bij te stellen. De uiteindelijke voorspellingen zijn derhalve zowel kwantitatief als kwalitatief ingevuld.

In tabel 2.1 staan de prognoses vermeld. Uit deze tabel komt naar voren dat van de "groep van zeventien", broccoli en ijsbergsla de komende jaren naar verwachting de grootste groei zullen doormaken. Ook de Nederlandse handelsproduktie van asperges, chi-

nese kool, rode kool, spitskool, witte kool, grove peen, prei, schorseneren en witlof zal rond de eeuwwisseling beduidend groter zijn dan de huidige. Daarentegen is voor savooie kool, fijne peen, spinazie en spruitkool een stabilisering of slechts een procentueel geringe toename van de binnenlandse produktie berekend. Van de Nederlandse handelsproduktie van bloemkool en sperziebonen mag het komende decennium zelfs een absolute afname worden verwacht.

Tabel 2.1 Prognose van de Nederlandse handelsproduktie van een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten voor het jaar 2000 (x 1000 kg) uitgaande van de trendcijfers uit 1987

Produkt	z1987	1990	Prognose 2000 variërend van/tot	Effect Duitse eenwording op de prognose
1. Asperges	11088	13761	13000 - 15000	+ 500 - 1000
2. Bloemkool	48802	53058	45000 - 47500	+ 300 - 700
3. Bonen, sperzie-	52055	51772	49000 - 51500	+ 250 - 450
4. Broccoli a)	2564	4301	11000 - 13000	
5. Kool, chinese	7111	8290	10000 - 12000	
6. Kool, rode	48493	52848	54000 - 58000	+ 300 - 700
7. Kool, savooie	11908	13804	13000 - 15000	
8. Kool, spits-	9901	9960	12000 - 13000	
9. Kool, witte	105095	114904	111000 - 116000	+1000 - 2000
10. Peen, fijne	161687	198776	200000 - 220000	+3500 - 6000
11. Peen, grove b)	122495	169808	160000 - 180000	+2000 - 4000
12. Prei	72312	94312	100000 - 110000	+2000 - 4000
13. Schorseneren	24658	39398	45000 - 60000	
14. Sla,ijsberg- a)	16821	27852	50000 - 70000	+3500 - 5000
15. Spinazie	54911	60264	56000 - 60000	
16. Spruitkool	89003	92499	88000 - 92000	+5000 - 7000
17. Witlof	66796	79788	105000 - 125000	+2000 - 4000

z: Zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde.
a) Vierjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde; b) Driejaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde.
Bron: PGF en LEI-berekeningen.

Bij het maken van een prognose komt de vraag op wat de Duitse eenwording en de liberalisering van de handel in Oost-Europa betekent voor de teelt van vollegrondsgroenten in Nederland. Kan de Nederlandse handelsproduktie zowel op korte als op lange termijn hierdoor een impuls ondervinden?

Momenteel is de algemene mening dat Nederland op korte termijn (meer) vollegrondsgroenten zal kunnen exporteren. De kwali-

tatief hoogstaande Nederlandse produkten komen tegemoet aan de inhaalvraag die er nu in de Oosteuropese landen is. De Nederlandse handelsproduktie zal hiervan een positieve impuls ondervinden. Toch kunnen op kortere termijn import- en exportbepalingen van de Oosteuropese landen en van de Europese Gemeenschap zelf, zorgen voor instabiliteit in de export van Nederlandse produkten naar deze landen. Om een aantal redenen mag op langere termijn echter worden verwacht dat de groei van de export van vollegrondsgroenteprodukten naar Oost-Europa beperkt zal blijven. Naar verwachting zal de teelt van vollegrondsgroenten in veel Oosteuropese landen snel op gang komen. In Oost-Europa zijn er voldoende goede gronden voorhanden voor de teelt van groenten in de vollegrond; in veel landen zijn er ook historische banden met de vollegrondsgroenteteelt. In potentie is er kennis in huis, alleen moet deze "up-to-date" worden gemaakt. Vooral de teelt van bewaarprodukten, waarvoor naar verhouding weinig kennis nodig is, zal snel van de grond kunnen komen. Daar komt bij dat transport van de veelal zware en volumineuze vollegrondsgroenteprodukten vanuit Nederland naar Oost-Europa een kostbare zaak is.

Voor dit onderzoek is een inschatting gemaakt van de gevolgen van de Duitse eenwording voor de Nederlandse handelsproduktie van een aantal vollegrondsgroenteprodukten (zie tabel 2.1). Bij deze prognose is ervan uitgegaan dat de consumptie van het Nederlandse vollegrondsgroenteprodukt per hoofd van de bevolking in het voormalige Oost-Duitsland in het jaar 2000 op twee derde van het niveau van de consumptie per hoofd van de bevolking in het voormalige West-Duitsland zal liggen. Uit deze berekening blijkt dat voor bepaalde produkten naar verwachting meer (extra) export mag worden verwacht dan voor andere produkten.

Zoals eerder gesteld, prognoses worden gemaakt op basis van huidige kennis en inzichten. Enige terughoudendheid is dan ook op zijn plaats. Wie had, om een ander voorbeeld aan te dragen, in 1980 kunnen voorzien dat gewassen als ijsbergsla en broccoli zo'n enorme vraaggroei te zien zouden geven? Voor telers van vollegrondsgroenten en hun afnemers is het zaak om op dergelijke "nieuwe ontwikkelingen" in te springen. Ook de jaren negentig zullen nieuwe markten en nieuwe produkten te zien geven. Een vroegtijdige signalering en het adequaat hierop inspelen kan (beslissende) concurrentievoordelen opleveren.

Bij de afzet van tuinbouwprodukten zal er in de toekomst rekening moeten worden gehouden met een toenemende koopkracht van de consument in Noord-West Europa, het afzetgebied van Nederlandse vollegrondsgroenten. Daarnaast dient ook in de beschouwing te worden meegenomen een toename van het aantal hoger geschoolden, een hogere participatie van vrouwen in het arbeidsproces, een toename van de gemiddelde leeftijd van de bevolking, een stijging van de vrije tijd, meer kleinere huishoudens en een toenemend milieubewustzijn. Dit zal tot gevolg hebben dat de prijs van het produkt naar verhouding minder belangrijk zal worden en dat de

eisen die aan de kwaliteit van het produkt zullen worden gesteld groter zullen worden. De uitwendige kwaliteit (versheid, vorm, grootte, kleur, etc.) en inwendige kwaliteit (vitaminegehalte, calorische waarde, aanwezigheid schadelijke stoffen, etc.) van het produkt zullen steeds belangrijkere criteria worden bij aankoop. Buurma (1987) stelt dan ook dat de vollegrondsgroenteteler "zich het beste op het luxe marktsegment kan richten" (p. 33). Hij moet daarbij "denken aan het telen van "kwaliteit" en het opnemen van "zondagse" produkten in het teeltplan. Als resultaat mag een regelmatiger en beter rentabiliteitsverloop worden verwacht". Om deze kwaliteitsverbetering te bewerkstelligen zal het ondernemerschap van de teler vergroot moeten worden: vakbekwaamheid, bedrijfseconomisch inzicht, het omgaan met informatiestromen en de belangenbehartiging moeten worden verbeterd.

Als gevolg van de genoemde ontwikkelingen is de verkoop van voorverpakte en/of voorbewerkte groenten de laatste jaren sterk toegenomen.

Voor zowel de produkten waarnaar de vraag min of meer verzadigd is als voor produkten waarvoor nog een groei van de vraag mag worden verwacht, geldt dat de kwaliteit verder zal moeten verbeteren. Daarbij zullen sortering en conditionering nauwkeurig(er) moeten plaatsvinden.

Teelten zullen in de toekomst ook steeds meer aan reglementen worden onderworpen. Voor "gecontroleerde teelten" zal een systeem van registratie, procedures en controle dienen te worden ontwikkeld dat richting en inhoud geeft aan een milieuvriendelijke teeltwijze. Op de markt voor milieuvriendelijke produkten lijkt het verstandig vroegtijdig positie in te nemen. Ook de markt van BD/Eco-produkten heeft nog groeipotentieel.

Veel aandacht zal in de toekomst geschonken moeten worden aan de export. De binnenlandse markt is, in zijn totaliteit, immers nagenoeg verzadigd en de groei in de afzet van Nederlandse verwerkende bedrijven zal naar verwachting de komende jaren slechts gering zijn. Marktverruiming zal kunnen plaatsvinden door verdringing op bestaande markten of penetratie in nieuwe, verder afgelegen markten. Dit laatste lijkt echter slechts reëel voor produkten die een relatief hoge waarde per eenheid hebben. Naast een verbetering van de kwaliteit van de produkten, kan deze afzetvergroting worden gerealiseerd door onder meer assortimentsverbreding, verbetering van de distributie en service, en het richten van de afzet op specifieke deelmarkten. Het gebruik van deze marktinstrumenten om het concurrerende aanbod te verdringen lijkt daarbij meer perspectief te bieden dan concurrentie op basis van prijsstelling.

In de vollegrondsgroenteteelt kan onder assortimentsverbreding ook worden verstaan: het aanbieden van gewassen in een andere aanvoerperiode dan normaal. Buiten het gangbare groeiseizoen aanbieden van verse groenten is door forcering van gewassen steeds beter mogelijk geworden (zoals bij witlof, rabarber en asperges) en lijkt nog meer aandacht te behoeven. Voor een aantal

hoogwaardige vollegrondsgroenten die een vaste plaats hebben verkregen in het exportpakket (zoals witlof, prei, broccoli en spruiten) kan door een betere aansluiting bij de handelskanalen van de glasgroenten nog een behoorlijke groei in de export worden gerealiseerd. Deze produkten kunnen het handelspakket van de Nederlandse inkopers complementeren.

Op de Nederlandse markt kan de vervanging van het importprodukt door het eigen produkt ook nog enige ruimte bieden. Dit geldt vooral voor importgewassen die elders onder ongeveer dezelfde klimaatomstandigheden worden geteeld. Verdringing van deze importprodukten kan plaats vinden door Nederlandse produkten vroeger op de markt te brengen (via forcering); verlenging van de aanvoerperiode door een langduriger bewaring is een andere mogelijkheid; en ook de teelt van nieuwe produkten kan tot een verdere verdringing van het buitenlandse produkt op de Nederlandse markt leiden.

3. HET "VOLLEGRONDSGROENTECOMPLEX" IN NEDERLAND

3.1 Inleiding

Door Cardol en Maas (1982) wordt het begrip agribusiness-complex gedefinieerd als "de verzameling activiteiten die gericht is op het produceren en distribueren van inputs voor agrarische bedrijven, op het produktieproces van de agrarische bedrijven zelf en op het distribueren van de agrarische output, al of niet nadat deze is be- of verwerkt". Voor sommige landbouwsectoren geldt dat de bedrijven binnen deze sector en de bijbehorende omringende bedrijven en instellingen, min of meer onafhankelijk kunnen functioneren van andere delen van de agribusiness. Dit is bijvoorbeeld duidelijk het geval in de varkenshouderij en in de glastuinbouw; in deze gevallen kan er dan ook worden gesproken van resp. een varkenshouderij- en een glastuinbouwcomplex.

In letterlijke (wetenschappelijke) zin kan er zo geen sprake zijn van een "vollegrondsgroentecomplex". De teelt van vollegrondsgroenten vindt plaats op een veelheid van bedrijfstypen en neemt vaak binnen de activiteiten van het niet-gespecialiseerde bedrijf een marginale positie in. Daarnaast onderhouden de bedrijven met vollegrondsgroenteteelt relaties met toeleveranciers, dienstverleners en afnemers die vaak hoofdzakelijk zijn georienteerd op andere agrarische sectoren (met name de akkerbouw en glastuinbouw). In minder letterlijke zin echter, door de vollegrondsgroenteteelt eenvoudig te bezien in samenhang met de omringende bedrijven en instellingen, kan er wel worden gesproken van een "vollegrondsgroentecomplex".

In dit hoofdstuk wordt een korte beschrijving gegeven van de verschillende actoren in het Nederlandse "vollegrondsgroentecomplex". Deze ontwikkelingen gelden ook voor de regio West-Nederland. Daarnaast hebben ontwikkelingen die zich op landelijk niveau afspelen invloed op de ontwikkelingen in de verschillende regio's. Hierop wordt in hoofdstuk 6, waarin een overzicht gegeven wordt van de sterke en zwakke punten van de verschillende regio's, nader ingegaan.

3.2 Actoren binnen het "vollegrondsgroentecomplex"

Binnen het Nederlandse "vollegrondsgroentecomplex" kunnen de volgende actoren (bedrijven en instellingen) worden aangetroffen:

3.2.1 Bedrijven met vollegrondsgroenteteelt

De vollegrondsgroentesector is een sterk gefragmenteerde sector: de teelt van vollegrondsgroenten kent een sterke vermen-

ging met andere agrarische sectoren, vooral met de akkerbouw, de glastuinbouw, de veehouderij en de bloembollenteelt (Buurma, 1988; Mulder, 1989; De Jager, 1989). Deze verstrengeling verloopt in het algemeen via verschillende gewassen: de akkerbouwbedrijven met groenteteelt oriënteren zich overwegend op conserven-groenten; op de glastuinbouwbedrijven worden vaak blad- en koolgewassen geteeld; op de veehouderijbedrijven komen vooral conservengroenten en asperges voor; en op de bloembollenbedrijven kunnen voornamelijk bewaargroenten als sluitkool en winterpeen worden aangetroffen. De gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven zijn vaak gespecialiseerd op één of twee hoofdgewassen. Per gewas valt er veelal een sterke regionale concentratie te constateren.

Tot op heden nam het aantal bedrijven met vollegrondsgroenteteelt af. Vooral het aantal gemengde bedrijven waarop deze teelt plaatsvindt. Op vrijwel alle bedrijfstypen verminderde het aandeel van de kleine bedrijven in het totaal van de bedrijven. Verder vond de teelt van vollegrondsgroenten in toenemende mate plaats op de gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven en de akkerbouwbedrijven. Nu worden de gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven in het algemeen nog gekenmerkt door een geringe bedrijfsgrootte, een slechte verkaveling en zeer lage rentabiliteitscijfers. De akkerbouwbedrijven nemen steeds vaker vollegrondsgroenten in hun bouwplan op als gevolg van produktie-overschotten en dalende prijzen van de typische akkerbouwprodukten. De belangstelling van de akkerbouwers voor de vollegrondsgroenteteelt zal de komende jaren naar verwachting verder toenemen. Volgens Baltussen, Godeschalk en De Jager (1990) moeten de verwachtingen bij de akkerbouwers niet al te hoog gespannen zijn. "De verwachting is dat wanneer voor een aantal teelten een toenemende mechanisering van werkzaamheden plaatsvindt en alternatieve afzetstructuren naast of binnen de veiling tot stand komen, een verschuiving van areaal van gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven naar akkerbouwbedrijven kan plaatsvinden. Hierdoor zou het areaal vollegrondsgroenten op akkerbouwbedrijven kunnen stijgen ten koste van het areaal op andere bedrijfstypen. Wanneer wordt verondersteld dat 10% van het huidige areaal op gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven zou verschuiven, zou dat een extra stijging van 1700 ha vollegrondsgroenten op akkerbouwbedrijven kunnen betekenen. Uitgaande van een gemiddelde van 4 hectare vollegrondsgroenten zou dat voor 3% van het huidige aantal akkerbouwbedrijven zonder vollegrondsgroenten mogelijkheden bieden".

Voor zowel de gespecialiseerde bedrijven als de akkerbouwbedrijven met vollegrondsgroenteteelt geldt dat een grotere bedrijfsomvang dan wel een groter areaal nodig zal zijn om investeringen in gebouwen en machines mogelijk te maken. Dit zal tevens leiden tot een verdergaande specialisatie op de bedrijven. De vruchtwisseling zal, in relatie tot bodemgebonden ziekten, hieraan echter de nodige beperkingen opleggen.

Door specialisatie en de daarmee gepaard gaande vergroting van de kennis en het vakmanschap van de ondernemer, kan de kwaliteit van de vollegrondsgroenteprodukten verder verbeteren. Ook het assortiment kan verder worden uitgebreid.

Door de toenemende schaalvergroting, specialisatie en mechanisering verbetert de arbeidsbenutting: het aantal benodigde arbeidskrachten in de sector neemt dan ook af, en zal in de toekomst nog verder kunnen afnemen.

De noodzakelijke vermindering van de milieubelasting zal in de komende jaren bereikt moeten worden door onder meer een ruimere vruchtwisseling, een verdere extensivering van de intensieve groenteteelten, een vermindering van het gebruik van bestrijdingsmiddelen en meststoffen, en een verdere mechanisatie.

3.2.2 Leveranciers van agrarisch uitgangsmateriaal

Het agrarisch uitgangsmateriaal voor de teelt van vollegrondsgroenten kan worden onderscheiden in zaaizaad en planten (losse planten en perspotplanten). Het telen, vermeerderen, veredelen en selecteren van zaden vindt plaats op gespecialiseerde zaad- en selectiebedrijven. Voor een belangrijk deel zijn deze in handen van grote, internationaal opererende ondernemingen. De opkweek van planten vindt in toenemende mate plaats op daartoe gespecialiseerde bedrijven.

Voor de meeste vollegrondsgroentegewassen hebben de telers keuze uit een groot scala van rassen. Bij de rassenkeuze zijn teeltperiode, wijze van afzet en soms zelfs grondsoort steeds meer bepalend.

Een groot aantal contracttelers verkrijgt hun uitgangsmateriaal via hun afnemer.

3.2.3 Toeleveranciers van tuinbouwbenodigdheden en investeringsgoederen

Onder tuinbouwbenodigdheden en investeringsgoederen voor de vollegrondsgroenteteelt valt een heel arsenaal aan produkten, van haspels tot bestrijdingsmiddelen, en van plantmachines tot complete verwerkings- en verpakkingslijnen.

De toeleverende bedrijven verschillen sterk van elkaar: qua aangeboden assortiment, qua omvang en ook qua juridische structuur. Naast particuliere bedrijven, leveren ook aan- en verkoopcoöperaties toe aan de telers van vollegrondsgroenten. Toeleveranciers leveren niet alleen direct maar ook indirect aan telers. Zo kan bijvoorbeeld een fabrikant van oogstmachines deze leveren aan een coöperatie, die deze vervolgens weer kan verkopen aan de individuele teler of een groepje telers.

Bij de toeleveranciers valt er een proces van horizontale concentratie waar te nemen. De ontwikkelingen in de land- en tuinbouw nopen toeleveranciers ertoe om op een breed terrein specifieke kennis in huis te halen. De kleinere toeleveringsbedrij-

ven zijn daartoe veelal niet meer in staat. En dat terwijl begeleiding en nazorg van een steeds crucialer belang worden voor het functioneren van de toeleverancier. Konden coöperaties zich vroeger vooral bezig houden met het (zo goedkoop mogelijk) inkopen en verkopen, tegenwoordig hebben zij ook tot taak voorwaarden voor de leden te scheppen, zodat deze in een snel veranderende landbouw, mogelijkheden doelmatig kunnen benutten.

Ook is het voor de vollegrondsgroenteteler gemakkelijk om slechts met één toeleverancier of een beperkt aantal toeleveranciers te maken te hebben. De dienstverlenende taak van de toeleverancier wordt steeds belangrijker. Om deze redenen zijn er in de afgelopen jaren vele fusies en overnames tussen toeleveranciers geweest. Ook zijn er allerlei intensieve samenwerkingsvormen tussen regionale coöperaties en particuliere bedrijven tot stand gekomen. Naar verwachting zal de huidige concentratietendens bij de toeleveranciers voortgang vinden. Daarbij zullen de kleinere toeleveranciers zich meer moeten gaan richten op de zogenoemde "niches" in de markt. Hiermee worden zogenaamde gaten in de markt bedoeld die door de grote toeleveranciers niet beleverd kunnen worden.

Veel grotere toeleverende bedrijven opereren reeds bovenregionaal en zelfs internationaal.

3.2.4 Dienstverleners

Onder de agrarische en niet-agrarische dienstverlening ten behoeve van de vollegrondsgroenteteler kunnen onder meer loonbedrijven, agrarische uitzendbureaus, banken, accountants/ boekhoudbedrijven, transportbedrijven, de Dienst Landbouwvoorlichting (DLV), de Sociaal-Economische Voorlichting (SEV) en onderzoeksinstellingen, zoals het proefstation, worden geschaard.

Binnen deze bedrijven en instellingen varieert de belangstelling voor en de kennis van de vollegrondsgroenteteelt. Van de kennis van deze bedrijven en instellingen kan op veelal eenvoudige wijze gebruik worden gemaakt.

3.2.5 Afnemers

De finale afnemer van vollegrondsgroenteprodukten is de consument. Deze laatste schakel in produktiekolom bepaalt in steeds grotere mate de aard van de activiteiten en de structuur van de voorgaande schakels in de produktie-kolom.

Voor de telers van vollegrondsgroenten zijn in eerste instantie echter de verwerkende industriële bedrijven, exporteurs, commissionairs, groothandelaren, lijnrijders, grootwinkelbedrijven en kleine detaillisten de belangrijkste afnemers van hun produkten. Zij fungeren als doorgeefluik van de wensen van de consument. In de afzet van vollegrondsgroenten wordt een centrale positie ingenomen door de Nederlandse groente- en fruitveilingen.

Voor de afzet van vollegrondsgroenten zijn er momenteel in feite drie belangrijke afzetkanalen. Naast de twee min of meer "traditionele" afzetkanalen die lopen via het verwerkende industriële bedrijf en de veilingen, is er ook een "nieuw" afzetkanaal ontwikkeld. In dit afzetkanaal levert de boer/teler meer rechtstreeks aan het grootwinkelbedrijf. Eén bekend voorbeeld van dit meer "alternatieve" kanaal is het telen op contract voor Holland Crop, de huisleverancier van Albert Heijn.

In de groente- en fruitverwerkende industrie heeft de afgelopen decennia een ingrijpende sanering plaatsgevonden, die nog niet ten einde lijkt te zijn gekomen. Er wordt vaak gesteld dat de sector in het verleden te weinig gedaan heeft aan produkt- en procesontwikkeling. De sector wordt vaak geschetst als een zwakke industrie die zich zwak opstelt naar zowel de distributie als de toeleveranciers (de telers). Door bedrijfssluitingen, fusies en overnames is het aantal bedrijven in deze industrie sterk afgenomen. Dit saneringsproces gaat gepaard met een steeds sterkere concentratie van de omzet, schaalvergroting en een verhoging van de arbeidsproduktiviteit. Sinds kort bewegen ook de coöperaties Cebeco Handelsraad en Suiker Unie zich in deze sector. Door het overnemen van binnen- én buitenlandse ondernemingen hopen beide in de toekomst binnen deze sector een van de marktleiders van Europa te worden. De slagkracht van de verwerkende groentebedrijven in Nederland zal dientengevolge naar verwachting groter worden. Mede door deze diversificatiestrategie van deze twee coöperaties lijkt er in de toekomst nog slechts plaats in deze sector voor een beperkt aantal ondernemingen, met een modern machinepark en van voldoende schaalgrootte.

Naast schaalvergroting, horizontale concentratie en internationalisering vindt er in deze sector ook verticale integratie plaats: achterwaartse verticale integratie om zich te verzekeren van kwantiteit en kwaliteit van de aanvoer en voorwaartse verticale integratie om meer zekerheid over de afzet te krijgen.

Van de totale industriële behoefte aan groente wordt jaarlijks ruim drie kwart gedekt via contractteelt in Nederland. In de onderhandelingen tussen de fabrikant en de telers treedt in het algemeen een bemiddelend orgaan op voor de telers. Een ander deel van de grondstoffen wordt ingekocht op de veiling; het resterende deel wordt geïmporteerd uit met name België. Deze import stijgt enigszins doordat de prijzen van een aantal bulkprodukten in België op een lager niveau liggen. Daar staat tegenover dat de leveringsbetrouwbaarheid vanuit België geringer is.

Ondanks de toegenomen handel met Oost-Europa, waardoor de voorraden van de conservenfabrikanten sterk zijn gedaald, zijn de marktperspectieven voor de Nederlandse groente- en fruitverwerkende industrie niet onverdeeld gunstig. Een belangrijke remmende factor op de afzet van verduurzaamde groenten vormt de sterke toename van de consumptie van het verse groenteprodukt. Deze laatste heeft bij de consument een imago van hoge kwaliteit en van hoge voedingswaarde. Daarbij komt dat verschillende verse

groenteprodukten meer en meer het hele jaar door verkrijgbaar zijn.

Ook in het veilingwezen heeft zich de afgelopen jaren een sterke concentratie voorgedaan. Het aantal groente- en fruitveilingen is sterk afgenomen, tot 28 stuks medio 1991. Er wordt verwacht dat deze concentratie zich verder zal doorzetten. Nog meer dan nu al het geval is, zal de concentratie van vraag en aanbod via telematische koppeling van veilpunten (televeilen) geschieden. Hierdoor zal in de toekomst wellicht een (verdere) ontkoppeling kunnen plaatsvinden van de prijsvormende en logistieke functies van de veilingen.

Ook bij de groothandelaren/exporteurs, die in het algemeen sterk verbonden zijn aan één of twee veilingen, vindt een proces van horizontale concentratie plaats. Dit gebeurt mede onder invloed van de toenemende concentratie bij het grootwinkelbedrijf. Op middellange termijn luidt de verwachting, zal er nog slechts een beperkt aantal grootwinkelbedrijven in de Europese Gemeenschap over zijn, die te zamen het grootste deel van de totale groenteafzet voor hun rekening zullen nemen. Deze ontwikkeling zal ertoe leiden dat ook de spoeling bij de groothandelaren erg dun wordt; een verdere sanering kan in deze sector dan ook niet uitblijven.

Een groeiend deel van de produktie van vollegrondsgroente vindt tegenwoordig zijn weg naar de uiteindelijke consument via een ander afzetkanaal dan de hierboven genoemde. Voor een groot deel valt dit toe te schrijven aan de beschreven concentratie van de afzet: de kopers van groenten worden snel groter en minder in aantal. Echter, niet alleen aan de afzetzijde, maar ook aan de aanbodzijde (telerszijde) neemt de concentratie snel toe. Door de enorme versnippering aan de aanbod- en afzetzijde heeft de veiling in het verleden een zeer nuttige regulerende werking gehad. Een antwoord van de veilingen op de huidige ontwikkelingen, waarbij er steeds meer buiten de veilingklok om geleverd gaat worden (en waardoor de klok dus op termijn ondermijnd zou kunnen worden), is de stichting (in de zomer van 1991) van een landelijk bemiddelingsbureau voor verse groenten. De bemiddelingsbureaus die actief zijn op de verschillende veilingen (Breda, Barendrecht, Kampen en Zwaagdijk) varen onder de vlag van dit landelijke bemiddelingsbureau.

De producenten blijken nauw samen te kunnen werken met de afnemers. In samenspraak met veiling en afnemer kan de producent zijn groenten aanleveren in de door de afnemer gewenste verpakking. Hieruit blijkt dat bepaalde activiteiten kunnen opschuiven van afnemer naar producent.

4. STRUCTUURSCHETS VAN DE VOLLEGRONDS-GROENTETEELT IN WEST-NEDERLAND

4.1 Inleiding

Onder West-Nederland wordt in dit onderzoek verstaan de drie provincies: Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland en drie landbouwgebieden in Noord-Brabant, te weten: Noordwesthoek, Westelijke Langstraat en de Biesbosch.

West-Nederland bestaat uit 46 landbouwgebieden. In paragraaf 4.2 zullen uit deze 46 gebieden 13 voorlopige regio's worden geselecteerd, die vervolgens in de paragrafen 4.3 tot en met 4.5 zullen worden beschreven. Per gebied zullen de volgende onderwerpen worden besproken: het aantal bedrijven met vollegrondsgroenteteelt, tot welke bedrijfstypen die bedrijven behoren, de arealen vollegrondsgroente en de belangrijkste gewassen.

In paragraaf 4.6 zullen twee gewassen met een wat aparte positie, namelijk witlof en winterbloemkool, worden besproken. Omdat een aantal regio's toch minder interessant blijken te zijn voor de rest van het onderzoek, dan zich in het begin liet aanzien, zal in paragraaf 4.7 uiteindelijk gekozen worden voor 7 regio's. Deze 7 regio's zullen dan uitgebreider in hoofdstuk 5 worden beschreven.

De regio's omvatten niet het hele geografische gebied van West-Nederland. De zeven regio's zijn echter zo gekozen dat ze zoveel mogelijk een afspiegeling zijn van de verschillende bedrijfsstructuren in West-Nederland. Niet beschreven gebieden zijn waarschijnlijk wel te herkennen in en te vergelijken met één van de wel beschreven regio's.

In dit verslag worden voor de verschillende bedrijfstypen afkortingen gebruikt. De gebruikte afkortingen staan in figuur 4.1. De aantallen bedrijven die worden genoemd, hebben alleen betrekking op bedrijven met vollegrondsgroenteteelt. Deze aantallen mogen niet verward worden met de totale aantallen bedrijven.

In hoofdstuk 4 zal het onderscheid tussen hoofdberoep- en nevenberoepsbedrijven nog niet worden gemaakt. Daarnaast worden over het algemeen de bedrijven zonder vollegrondsgroente buiten beschouwing gelaten.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen intensieve en extensieve vollegrondsgroenten. In bijlage 4.1 staat deze verdeling vermeld. Het verschil tussen intensieve en extensieve gewassen is de wijze van bewerken en afleveren van de produkten. De extensieve (= akkerbouwmatige) gewassen worden grootschalig geteeld en afgeleverd in bulk. Voor de bepaling van het bedrijfstype worden de extensieve gewassen tot de akkerbouw gerekend. De arealen van deze gewassen worden wel meegerekend bij de berekening van het areaal

OO = vollegrondsgroentebedrijf
AA = akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroenteteelt
GG = glasgroente en -fruitbedrijf met vollegrondsgroenteteelt
LL = glasbloemen en -plantenbedrijf met vollegrondsgroenteteelt
VV = veehouderijbedrijf met vollegrondsgroenteteelt
FF = open grond fruitbedrijf met vollegrondsgroenteteelt
BB = buitenbloemenbedrijf (inclusief bollen) met vollegrondsgroenteteelt
OG = gemengd vollegrondsgroente/glasgroente en -fruitbedrijf
OL = gemengd vollegrondsgroente/glasbloemen en -plantenbedrijf
OB = gemengd vollegrondsgroente/buitenbloemenbedrijf (inclusief bollen)
OA = gemengd vollegrondsgroente/akkerbouwbedrijf
OV = gemengd vollegrondsgroente/veehouderijbedrijf
AV = gemengd akkerbouw/veehouderijbedrijf met vollegrondsgroenteteelt
BA = gemengd buitenbloemen/akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroenteteelt

Figuur 4.1 De afkortingen van de bedrijfstypen en hun betekenissen

vollegrondsgroente. Een gespecialiseerd vollegrondsgroentebedrijf heeft ten minste 66% van het totaal aantal NGE's in de intensieve vollegrondsgroentegewassen zitten. Erwten en uien worden sinds 1986 door het CBS tot de akkerbouwgewassen gerekend.

De gegevens over aantallen bedrijven en arealen zijn afkomstig uit de landbouwtellingen van het CBS. Deze cijfers geven het meest volledige beeld van de Nederlandse landbouw. De landbouwtellingen zijn echter een momentopname zodat de arealen van een aantal gewassen in werkelijkheid groter zijn dan in dit onderzoek wordt aangegeven. Het gebruik van deze cijfers kan dus tot een onderschatting van een aantal arealen vollegrondsgroente leiden. In augustus/september wordt door het CBS nog een steekproef gehouden. Aan de hand van de uitkomsten wordt een schatting van het landelijke areaal gemaakt. Ter vergelijking van de verschillende uitkomsten staan in de bijlage 4.2 de arealen vollegrondsgroente volgens de landbouwtelling en volgens de steekproef.

4.2 Vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland

In deze paragraaf zal eerst kort een schets van de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland worden gegeven, waarna de eerste stap van de regio-indeling zal worden genomen.

4.2.1 West-Nederland

De teelt van vollegrondsgroente is in (West-)Nederland over veel verschillende bedrijfstypen verdeeld. In de bijlagen 4.3 en 4.4 wordt deze structuur, van de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland, weergegeven. Ondanks deze spreiding is er een duidelijk verschil tussen de intensief en de extensief geteelde vollegrondsgroenten. Van het areaal extensieve groenten wordt 73% op akkerbouwbedrijven geteeld. Bij de intensieve groenten is de spreiding wat groter, hiervan vindt men 41% op het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf en 21% op het gemengde vollegrondsgroente/ akkerbouwbedrijf.

Het aantal bedrijven met vollegrondsgroenteteelt is in de periode van 1981-1990 met ongeveer een derde afgenomen. De daling is daarbij relatief sterker bij de bedrijven van het bedrijfstype: GG, BB, OG en OB.

Het totale areaal vollegrondsgroente is tussen 1981 en 1990 met 598 ha gedaald. Deze daling is veroorzaakt door een stijging van het areaal extensieve gewassen met 1143 ha (19%) en een daling van het areaal intensieve gewassen met 1741 ha (16%). In de afgelopen tien jaar is de procentuele verdeling van het totale areaal vollegrondsgroente over de verschillende bedrijfstypen licht veranderd. Het aandeel van het areaal op AA bedrijven is van 32 naar 37% gestegen van het totale areaal vollegrondsgroente. Het aandeel in het totale areaal is voor de bedrijven van het OA type gestegen van 12 naar 14%.

Wanneer het areaal vollegrondsgroente verdeeld wordt naar intensief en extensief geteelde groenten, blijkt dat alleen bij de procentuele verdeling van het areaal intensieve groenten over de bedrijfstypen wat sterkere verschuivingen plaatsvinden. In 1990 werd 41% van het areaal op OO bedrijven aangetroffen en 21% op het OA bedrijf. In 1981 bedroegen die aandelen resp. 36% en 17%. Alleen het areaal intensieve groente op het gemengde bedrijfstype met buitenbloemen en vollegrondsgroente kent een aanzienlijke vermindering zowel relatief als absoluut van het areaal. Het areaal is namelijk met bijna 500 ha verminderd.

Het totale beeld in West-Nederland is dat het aantal bedrijven sterker is gedaald dan het areaal vollegrondsgroente. De gemiddelde oppervlakte vollegrondsgroente per bedrijf is dus gestegen.

4.2.2 Regio-indeling

Zoals beschreven in paragraaf 4.1 bestaat West-Nederland uit 46 landbouwgebieden. Om een beeld te krijgen van de rol die deze gebieden spelen in de vollegrondsgroenteteelt zijn de bijlagen 4.5 en 4.6 opgenomen. Deze bijlagen geven per gebied het areaal vollegrondsgroente aan, uitgesplitst naar intensieve en extensieve gewassen voor 1981 en 1990. Uit deze tabellen blijkt dat niet alle gebieden even belangrijk zijn voor de vollegrondsgroenteteelt. Daarom zal een aantal gebieden niet verder worden onderzocht. Van de overige gebieden zal een aantal apart en een aantal geclusterd nader worden bekeken. Voor de duidelijkheid zullen alle gebieden die verder worden onderzocht regio's heten. Ongeacht of een regio een of meer gebieden omvat.

De criteria om een landbouwgebied al dan niet te selecteren voor verder onderzoek zijn:

- de landbouwgebiedsindeling;
- het areaal vollegrondsgroente;
- aantal bedrijven met vollegrondsgroenteteelt;
- de indeling van deze bedrijven in de verschillende bedrijfstypen;
- de geteelde gewassen.

Niet alle criteria spelen bij de keuze van een bepaalde regio een rol, maar wel steeds enkele van deze criteria tegelijkertijd. Bij de regio-indeling is in eerste instantie gekeken naar grote concentraties van de vollegrondsgroenteteelt. Er zijn concentraties in de kop van Noord-Holland en in het zuidelijk deel van Zuid-Holland. Hierdoor ontstaan de regio's zoals aangegeven in figuur 4.2.

In de provincie Noord-Holland ontstaat regio Wieringermeer, bestaande uit twee gebieden, namelijk de Amsteldieppolders en de Wieringermeerpolders. De tweede regio is West-Friesland. Kijkend naar de landbouwgebiedsindeling horen de volgende drie gebieden tot dit tuinbouwgebied: Zuidelijk West-Friesland, de Bangert en Oostelijk West-Friesland. Noordelijk West-Friesland wordt tot het westelijk weidegebied gerekend. Van deze vier gebieden is alleen in Oostelijk West-Friesland en in de Bangert de bloemkoolteelt belangrijk. In Zuidelijk West-Friesland is daarnaast slechts een klein areaal vollegrondsgroente, zodat alleen Oostelijk West-Friesland en de Bangert tot de regio West-Friesland zullen worden gerekend. De derde regio is Geestmerambacht, bestaande uit de gebieden Geestmerambacht en het Randgebied van Geestmerambacht. Naast deze concentratieregio's is er voor gekozen om de regio Kennemerland, bestaande uit Noord-Kennemerland en Zuid-Kennemerland, en de regio Haarlemmermeer, bestaande uit het gebied Haarlemmermeer- en IJpolders, nader te bekijken.

Op de Zuid-Hollandse eilanden is een sterke concentratie van de vollegrondsgroenteteelt. In dit gebied zijn 6 landbouwgebieden die apart zullen worden beschreven. Het gaat hier om de volgende

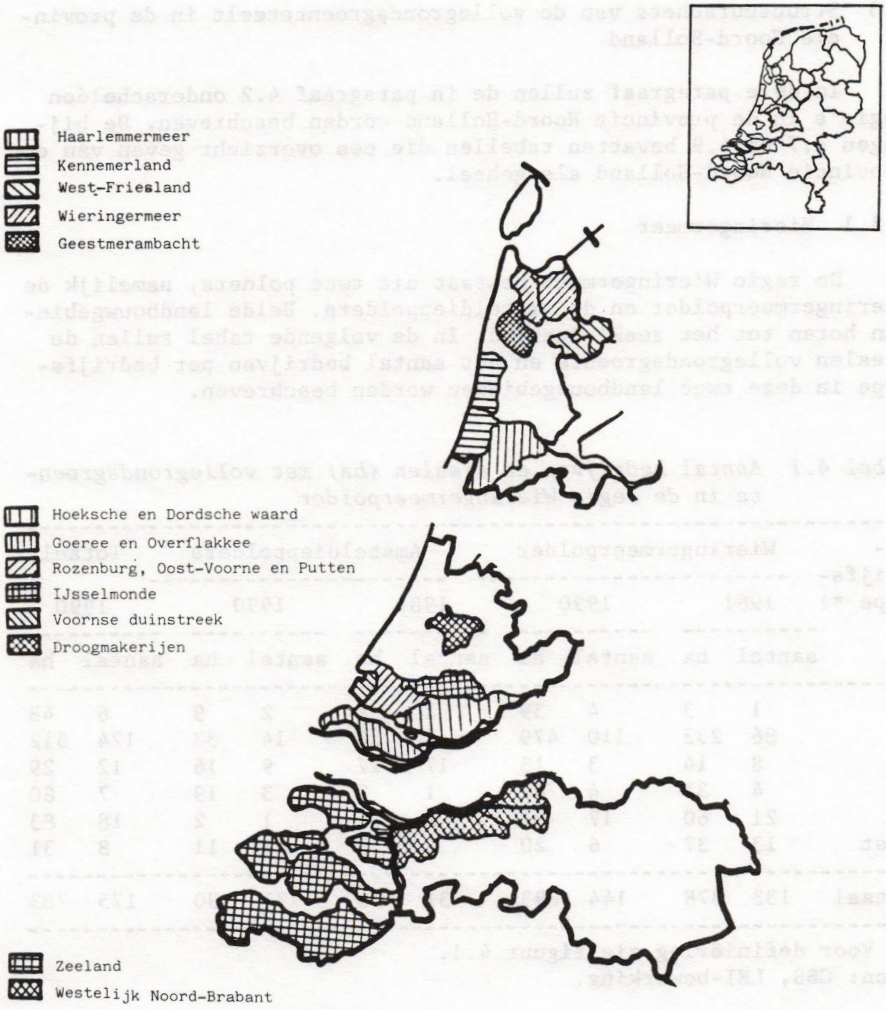

Figuur 4.2 De indeling van West-Nederland in regio's

gebieden: IJsselmonde; Hoeksche en Dordsche Waard; Voornse Duinstreek; Rozenburg, Oost-Voorne en Putten en Goeree en Overflakkee. Naast deze vijf wordt het gebied van de Droogmakerijen in Zuid-Holland besproken.

De provincie Zeeland zal als één geheel worden besproken evenals de drie gebieden in de provincie Noord-Brabant.

4.3 Structuurschets van de vollegrondsgroenteteelt in de provincie Noord-Holland

In deze paragraaf zullen de in paragraaf 4.2 onderscheiden regio's in de provincie Noord-Holland worden beschreven. De bijlagen 4.7 en 4.9 bevatten tabellen die een overzicht geven van de provincie Noord-Holland als geheel.

4.3.1 Wieringermeer

De regio Wieringermeer bestaat uit twee polders, namelijk de Wieringermeerpolder en de Amsteldieppolders. Beide landbouwgebieden horen tot het zeekleigebied. In de volgende tabel zullen de arealen vollegrondsgroente en het aantal bedrijven per bedrijfstype in deze twee landbouwgebieden worden beschreven.

Tabel 4.1 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Wieringermeerpolder

Bedrijfstype *)	Wieringermeerpolder				Amsteldieppolders				Totaal	
	1981		1990		1981		1990		1990	
	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha
OO	1	3	4	39	1	2	2	9	6	48
AA	86	233	110	479	8	30	14	33	124	512
BB	8	14	3	13	17	17	9	16	12	29
OA	4	31	4	61	1	2	3	19	7	80
BA	21	60	17	81	2	1	1	2	18	83
Rest	13	37	6	20	2	1	2	11	8	31
Totaal	133	378	144	693	31	53	31	90	175	783

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

In de regio Wieringermeer vindt er een lichte stijging van het aantal bedrijven met vollegrondsgroente plaats, namelijk met 7%. Het areaal stijgt fors, namelijk met 82%. Uit de tabel blijkt

dat het voornamelijk akkerbouwbedrijven zijn die in deze regio vollegrondsgroente telen. De groenteteelt in dit gebied is dan ook voornamelijk extensief. In de Wieringermeerpolder worden in 1990 536 ha extensieve gewassen geteeld (waarvan 350 ha witlofwortel en 93 ha winterpeen) en in de Amsteldieppolders wordt 71 ha extensief geteeld (waarvan 47 ha witlofwortel, 12 ha winterpeen en 13 ha was- en bospeen).

In beide gebieden spelen twee gewassen een belangrijke rol. Het areaal bestaat voor ongeveer de helft uit witlofwortel. Daarnaast wordt op 17% van het areaal winterpeen verbouwd. Deze twee gewassen vormen in 1990, samen ongeveer tweederde van het areaal vollegrondsgroente.

4.3.2 West-Friesland

Onder de regio West-Friesland wordt in deze paragraaf de landbouwgebieden Oostelijk West-Friesland en de Bangert verstaan. De gegevens staan in tabel 4.2.

Tabel 4.2 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio West-Friesland

Bedrijfstype *)	Oostelijk West-Friesland				De Bangert				Totaal	
	1981		1990		1981		1990		1990	
	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha
OO	176	1143	154	986	39	168	43	179	197	1165
BB	124	194	28	45	30	52	16	32	44	77
OB	100	351	45	193	25	98	15	44	60	237
OA	18	132	14	105	6	16	3	23	17	128
Rest	58	168	54	205	73	78	52	153	106	358
Totaal	476	1988	295	1534	173	412	129	431	424	1965

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het aantal bedrijven is gedaald met 35%, terwijl het areaal daalde met 18%. De sterkste daling vond plaats bij de bedrijfstypen met buitenbloemen.

Het belangrijkste gewas in 1990 is bloemkool. Het areaal bloemkool in Oostelijk West-Friesland bedroeg 1142 ha en in de Bangert 198 ha. In deze regio is er relatief gezien een groot deel van het areaal vollegrondsgroente te vinden op het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf. Dat percentage bedraagt in

West-Nederland namelijk 25%, terwijl het percentage in deze regio 59% is.

4.3.3 Geestmerambacht

De regio Geestmerambacht bestaat uit twee landbouwgebieden: Geestmerambacht en het Randgebied van Geestmerambacht. In tabel 4.3 staan de gegevens van beide gebieden.

Tabel 4.3 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Geestmerambacht

Bedrijfstype *)	Geestmerambacht 1981		Geestmerambacht 1990		Randgebied 1981		Randgebied 1990		Totaal 1990	
	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha
OO	78	318	59	280	92	305	107	442	166	722
OB	24	97	13	60	94	318	60	225	73	285
OA	21	53	7	33	96	355	73	335	80	368
Rest	32	123	18	52	97	217	64	140	82	192
Totaal	155	591	97	425	379	1195	304	1142	401	1567

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het aantal bedrijven daalde met 25% en het areaal daalde met 12%.

Van het totale areaal in Geestmerambacht werd in 1990 405 ha aan intensieve groenten geteeld. De belangrijkste gewassen waren vroege sluitkool (126 ha) en late sluitkool (256 ha). In het randgebied van Geestmerambacht werd in 1990 op 1058 ha een intensief gewas geteeld. Belangrijkste gewassen zijn: 776 ha late sluitkool en 177 ha vroege sluitkool. Regio Geestmerambacht is een regio met veel intensieve groenteteelt en kan als sluitkoolgebied worden gekenmerkt.

4.3.4 Kennemerland

Onder regio Kennemerland wordt hier zowel Noord-Kennemerland als Zuid-Kennemerland verstaan. Kennemerland ligt in de duinstreek van Noord-Holland en is een zandgebied. In de tabel 4.4 staan de aantallen bedrijven en het areaal vollegrondsgroente in de regio Kennemerland als een geheel. Dit is gedaan omdat in het gebied Zuid-Kennemerland in 1990 slechts 1,3 ha vollegrondsgroente werd geteeld.

Tabel 4.4 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Kennemerland

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	68	94	36	59
GG	27	14	5	5
BB	57	22	35	20
OG	16	18	5	8
OL	11	16	18	27
OB	33	45	8	10
Rest	75	52	36	28
Totaal	287	261	143	157

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het aantal bedrijven met vollegrondsgroente daalde in deze periode met 50%. Het totale areaal vollegrondsgroente in de regio Kennemerland daalde met 40%. Hierop maakte het bedrijfstype gemengd vollegrondsgroente/glasbloemen en planten een uitzondering. Bij dit bedrijfstype steeg zowel het aantal bedrijven als het areaal vollegrondsgroente.

In Kennemerland spelen de bedrijfstypen met akkerbouw geen rol van betekenis in de vollegrondsgroenteteelt.

Van het totale areaal vollegrondsgroente in Kennemerland in 1990 was 141 ha bestemd voor de intensieve teelt. De belangrijkste gewassen waren 39 ha spinazie en 33 ha kropsla.

4.3.5 Haarlemmermeer

De Haarlemmermeer- en IJpolders liggen in het zuiden van de provincie Noord-Holland. Het is een zeekleigebied. In tabel 4.5 staan de arealen vollegrondsgroente en het aantal bedrijven dat vollegrondsgroente teelt in deze regio.

Zoals uit de tabel blijkt is het aantal bedrijven met vollegrondsgroente in de periode 1981 - 1990 gehalveerd. De sterkste daling vond plaats bij de gespecialiseerde glasbedrijven met groente en fruit. Ook het totale areaal is afgenomen, maar relatief minder, namelijk 38%, dan het aantal bedrijven. De overgebleven bedrijven hebben dus gemiddeld een groter areaal vollegrondsgroente dan tien jaar geleden. In 1990 werd een relatief groot deel van het areaal vollegrondsgroente op het gespecialiseerde akkerbouwbedrijf gevonden. Namelijk 79% tegen 37% in totaal West-Nederland. Het areaal vollegrondsgroente bestond in

Tabel 4.5 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Haarlemmermeer

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	5	7	5	2
AA	38	185	28	139
GG	54	38	8	4
OG	9	8	3	6
OA	2	20	1	3
Rest	16	29	17	23
Totaal	124	287	62	177

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

1990 voor 151 ha uit extensief geteelde gewassen. Hiervan werd de meerderheid, 128 ha, geteeld op de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven. De belangrijkste gewassen in 1990: 89 ha tuinbonen en 34 ha witlofwortel.

4.4 Structuurschets van de vollegrondsgroenteteelt in de provincie Zuid-Holland

In deze paragraaf zullen de in 4.2 onderscheiden regio's van de provincie Zuid-Holland worden besproken. De bijlagen 4.8 en 4.9 bevatten tabellen met gegevens van de gehele provincie Zuid-Holland.

4.4.1 IJsselmonde

IJsselmonde ligt op de Zuid-Hollandse eilanden en hoort bij het zuidwestelijk zeekleigebied. In tabel 4.6 volgen de gegevens over arealen en verdeling daarvan over de verschillende bedrijfstypen.

Het totaal aantal bedrijven is met 27% gedaald, terwijl het totale areaal met 16% is gedaald. Het gemiddelde areaal vollegrondsgroente per bedrijf is dus gestegen. Het aandeel van de gespecialiseerde glasgroentebedrijven in de vollegrondsgroenteteelt is in de afgelopen jaren gestegen. Ook is de daling van het aantal bedrijven in dit bedrijfstype niet zo sterk als de daling van de rest van het aantal bedrijven. In deze regio spelen de glasbedrijven een belangrijke rol in de vollegrondsgroenteteelt. Van het totale areaal vollegrondsgroente wordt namelijk 13% (tegen 3% in West-Nederland) op het glasgroente en -fruitbedrijf

Tabel 4.6 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio IJsselmonde

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	108	571	73	478
AA	29	99	14	54
GG	111	152	107	162
OG	71	242	47	220
OA	41	250	29	210
Rest	55	147	33	98
Totaal	415	1461	303	1222

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

gevonden en 18% (in West-Nederland 3%) op het gemengde vollegrondsgroente/glasgroente en -fruitbedrijf.

Van het totale areaal vollegrondsgroente wordt 1100 ha beteeld met intensieve gewassen. De belangrijkste gewassen in 1990 zijn spruitkool (715 ha) en bloemkool (118 ha).

4.4.2 Hoeksche en Dordsche Waard

In tabel 4.7 staan de arealen vollegrondsgroente van de verschillende bedrijfstypen in de Hoeksche en Dordsche Waard.

Tabel 4.7 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Hoeksche en Dordsche Waard

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	64	553	55	460
AA	116	431	121	668
OG	33	139	19	93
OA	33	237	33	234
Rest	130	302	89	281
Totaal	376	1662	317	1736

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Een groot deel van het areaal in dit gebied ligt op de twee bedrijfstypen met akkerbouw. Het totale areaal vollegrondsgroente is in dit gebied gestegen, terwijl het aantal bedrijven is gedaald. Wat niet in de tabel staat, is dat het areaal vollegrondsgroente op het gemengde OV type in deze periode is verdubbeld van 40 naar 80 ha. Het aantal bedrijven van dit type met vollegrondsgroente is minder spectaculair gestegen van 7 naar 8 bedrijven. De verdeling van het areaal vollegrondsgroente over de verschillende bedrijfstypen is in dit gebied voor de belangrijkste bedrijfstypen ongeveer gelijk aan de verdeling in geheel West-Nederland. Van het totale areaal vollegrondsgroente bestond in 1990 1091 ha uit intensieve gewassen. De belangrijkste gewassen in 1990: 813 ha spruitkool, 151 ha extensieve knolselderij en 131 ha extensieve stambonen.

4.4.3 Rozenburg, Oostelijk Voorne en Putten

Deze regio ligt in het zuiden van Zuid-Holland en is ook een zeekleigebied. In tabel 4.8 zijn de gegevens over het aantal bedrijven met vollegrondsgroente en de arealen vollegrondsgroente opgenomen.

Tabel 4.8 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Rozenburg, Oostelijk Voorne en Putten

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	15	76	7	68
AA	14	40	9	31
OA	14	45	12	38
Rest	41	71	25	57
Totaal	84	232	53	194

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het aantal bedrijven daalde met 37% terwijl het areaal vollegrondsgroente met 16% daalde. Dit betekent dat de overgebleven bedrijven gemiddeld een groter oppervlak vollegrondsgroente hebben gekregen.

Het belangrijkste gewas in 1990 in deze regio is spruitkool met een totaal areaal van 174 ha. Het totale areaal vollegrondsgroente bestond voor 185 ha uit intensieve gewassen.

4.4.4 Voornse Duinstreek

In tabel 4.9 staan de gegevens van deze regio uitgesplitst naar bedrijfstype, aantal bedrijven en bijbehorende arealen.

Tabel 4.9 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Voornse Duinstreek

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	40	145	33	168
AA	15	41	12	53
GG	114	114	50	59
OG	32	54	12	22
OA	18	54	12	73
Rest	39	52	19	23
Totaal	258	460	138	398

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Ook in deze regio is het aantal bedrijven met vollegrondsgroente sterk gedaald. Vooral de glasbedrijven met vollegrondsgroente, zowel de gespecialiseerde als de gemengde bedrijven, zijn sterk in aantal achteruit gegaan. Omdat ook het areaal vollegrondsgroente op deze twee bedrijfstypen verminderd is, is het gemiddelde areaal per bedrijf niet gestegen. Dit in tegenstelling tot de twee bedrijfstypen met akkerbouw, waar het gemiddelde bedrijfsareaal wel is gestegen. Het belangrijkste gewas in 1990 is spruitkool met 337 ha. Iets minder dan de helft (namelijk 154 ha) hiervan wordt geteeld op het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf. Omdat spruitkool tot de intensieve groentegewassen behoort, is de vollegrondsgroenteteelt in deze regio gericht op de intensieve gewassen.

4.4.5 Goeree en Overflakkee

Goeree en Overflakkee is een Zuid-Hollands eiland. De grondsoort is zeeklei. In de onderstaande tabel 4.10 staan de gegevens van dit gebied.

In deze regio is het aantal bedrijven met vollegrondsgroenteteelt in deze periode bijna gehalveerd. Het areaal vollegrondsgroente op de overgebleven bedrijven is echter gemiddeld flink groter geworden, want het areaal vollegrondsgroente daalde slechts met 24%. Ook blijft een belangrijk deel van de volle-

Tabel 4.10 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Goeree en Overflakkee

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	12	12	34	126
AA	333	1001	152	570
OA	59	66	45	120
Rest	96	143	45	114
Totaal	500	1222	276	930

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

grondsgroenteteelt op de akkerbouwbedrijven plaatsvinden. De belangrijkste gewassen in dit gebied zijn in 1990: witlofwortel (562 ha), winterpeen (139 ha) en spruitkool (138 ha).

4.4.6 Droogmakerijen Zuid-Holland

De Droogmakerijen van Zuid-Holland liggen midden in deze provincie. Dit gebied hoort tot de Hollandse- en IJsselmeerpolders en is een zeekleigebied.

Tabel 4.11 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio Droogmakerijen (Z-H)

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	19	143	19	151
AA	52	236	21	93
GG	11	10	3	2
VV	12	37	3	13
OA	26	250	28	272
Rest	42	108	26	90
Totaal	162	784	100	621

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het aantal bedrijven met vollegrondsgroente in deze regio daalde met 38% en het areaal verminderde met 21%.

Het areaal vollegrondsgroente in 1990 bestaat voor 607 ha uit intensieve gewassen. Het belangrijkste gewas is spruitkool (598 ha). Het grootste deel van het areaal vollegrondsgroente in deze regio wordt op het gemengde akkerbouw/vollegrondsgroentebedrijf gevonden.

4.5 Structuurschets van de vollegrondsgroenteteelt in de provincies Zeeland en Noord-Brabant

4.5.1 Zeeland

Zoals al eerder is opgemerkt zal de provincie Zeeland als een geheel worden behandeld. In tabel 4.12 staan de gegevens van deze provincie.

Tabel 4.12 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de provincie Zeeland

Bedrijfstype *)	1981		1990	
	aantal	ha	aantal	ha
OO	24	79	19	112
AA	330	871	398	1386
FF	44	18	15	3
OA	33	64	51	231
AV	54	78	41	68
Rest	154	179	117	169
Totaal	639	1289	641	1969

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het areaal vollegrondsgroente is met 680 ha sterk toegenomen in de provincie Zeeland, met name op de akkerbouwbedrijven; dat is een stijging met 53%. Hierbij bleef het totale aantal bedrijven gelijk. Het aantal bedrijven per bedrijfstype wisselde wel. Het aantal bedrijven van het AA en OA bedrijfstype nam toe, terwijl de aantallen bedrijven van andere bedrijfstypen afnamen. Het grootste deel van het areaal vollegrondsgroente wordt op het akkerbouwbedrijf gevonden. Driekwart van het areaal bestaat uit extensieve gewassen. De belangrijkste gewassen in 1990 zijn: witlofwortel (570 ha), winterpeen (412 ha) en knolselderij (319 ha).

4.5.2 Noord-Brabant

Zoals al eerder is beschreven in paragraaf 4.1 worden er nog drie gebieden in de provincie Noord-Brabant tot het onderzoeksgebied gerekend. De keuze voor deze drie gebieden is gebaseerd op de landbouwgebiedsindeling. Deze gebieden worden namelijk nog gerekend tot het zuidwestelijk zeekleigebied. De rest van de provincie Noord-Brabant wordt gerekend tot het zuidelijk zandgebied. De gegevens staan in tabel 4.13.

Tabel 4.13 Aantal bedrijven en arealen (ha) met vollegrondsgroente in de regio westelijk Noord-Brabant

Bedrijfstype *)	Noordwesthoek 1981		Noordwesthoek 1990		Biesbosch 1981		Biesbosch 1990		W.Langstraat 1981		W.Langstraat 1990		Totaal regio 1990	
	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha	aantal	ha
OO	24	109	33	68	0	0	1	1	6	31	8	35	42	104
AA	215	1047	241	1514	53	323	44	227	35	183	37	201	322	1942
VV	18	25	17	43	1	4	1	5	5	4	9	30	27	77
OA	25	135	16	61	0	0	0	0	0	0	2	14	18	74
AV	25	74	15	40	10	44	4	14	10	39	16	79	35	132
R	52	93	47	137	6	3	3	3	19	28	6	9	56	152
Totaal	359	1483	369	1863	70	374	53	250	75	285	78	368	500	2481

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het totale aantal bedrijven bleef ongeveer gelijk in deze periode. Het oppervlak vollegrondsgroente steeg met 16%. Tussen de verschillende landbouwgebieden in deze regio bestaat er wel een verschil. In het gebied de Biesbosch nam zowel het aantal bedrijven als het areaal vollegrondsgroente af. In de beide andere gebieden bleef het aantal bedrijven met vollegrondsgroente ongeveer gelijk, terwijl het oppervlak vollegrondsgroente steeg.

Bijna 80% van het areaal vollegrondsgroente wordt in deze regio op het akkerbouwbedrijf gevonden. Het grootste deel van het areaal, namelijk 2199 ha, bestaat dan ook uit extensieve gewassen. De belangrijkste gewassen: 673 ha stambonen, 512 ha witlofwortel en 377 ha knolselderij.

4.6 Witlof en winterbloemkool in West-Nederland

In deze paragraaf zal wat nader in worden gegaan op twee gewassen die een uitzonderingspositie in de vollegrondsgroenteteelt innemen, namelijk witlof en winterbloemkool.

4.6.1 Witlof

De teelt van witlof verschilt van de teelt van andere vollegrondsgroenten. De witlofteelt kent namelijk twee fasen. De eerste fase is de teelt van de witlofwortel en de tweede fase is de trek van de witlof van de wortels. De eerste fase duurt enkele maanden en de trek vraagt zo'n drie weken. Deze trek vindt niet plaats in de vollegrond, maar onder andere in bakken.

Tabel 4.14 Witloftrek, uitgedrukt in ha witlofwortel in West-Nederland

Regio	1983		1990	
Wieringermeer	63,15		95,8	
Geestmerambacht	93,91		48,64	
West-Friesland	415,24		464,88	
Kennemerland	62,03		125,00	
Haarlemmermeer	42,73		71,10	
Rest prov. Noord-Holland	147,85		107,85	
Totaal Noord-Holland		824,91		913,27
IJsselmonde	167,21		87,64	
Hoeksche en Dordsche Waard	72,27		37,50	
Rozenburg *)	36,50		2,36	
Voornse Duinstreek	5,40		5,70	
Goeree en Overflakkee	357,75		297,63	
Droogmakerijen Z-H	49,50		9,70	
Rest prov. Zuid-Holland	336,64		159,56	
Totaal Zuid-Holland		1025,27		600,09
Totaal Zeeland		191,68		210,98
Totaal Noord-Brabant		66,14		212,93
Totaal West-Nederland		2108,00		1937,27

*) Rozenburg, Oostelijk Voorne en Putten.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

De witloftrek wordt uitgedrukt in hectare wortelteelt. Dit oppervlak wordt niet meegenomen bij de berekening van het areaal vollegrondsgroente, omdat er dan dubbeltellingen ontstaan. Bij de berekening van de bedrijfsomvang in NGE's zijn uiteraard wel van zowel de wortelteelt als van de witloftrek de benodigde NGE's meegeteld. Dit is van belang bij de bedrijfstype-indeling. De NGE's van de witloftrek worden bij de NGE's van de intensieve groenten opgeteld. De NGE's van de teelt van witlofwortel worden boven een bepaalde minimale oppervlakte (> 1 ha.), bij de NGE's van de extensieve groenten gerekend.

Witlof is een vrij nieuw gewas en komt dan ook niet voor in de meitellingen van voor 1983. In bovenstaande tabel 4.14 is per regio de oppervlakte witlofwortel waarvan witlof werd getrokken weergegeven.

In 1983, het eerste jaar dat het areaal witlofwortels waarvan witlof wordt getrokken in de meitelling is opgenomen, werd er in Nederland van 3455 ha witlofwortelen witlof getrokken. In geheel Nederland werd in 1990 van 3755 ha witlofwortel witlof getrokken. In de periode 1983-1990 vond er dus een stijging van de witloftrek plaats van 9%. In West-Nederland is daarentegen het oppervlak witlofwortels waarvan witlof wordt getrokken, met 8% gedaald. Deze daling wordt veroorzaakt door de sterke daling van de witloftrek in de provincie Zuid-Holland. Het aandeel van West-Nederland in de nationale witloftrek is gedaald van 61% in 1983 naar 52% in 1990. De provincie Noord-Holland speelt met bijna een kwart, namelijk 24%, van de nationale produktie een hoofdrol. In 1983 werd 50% van de witlof op gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven getrokken. In 1990 was dit aandeel gestegen naar maar liefst 72%.

4.6.2 Winterbloemkool

Van de arealen winterbloemkool zijn geen gegevens beschikbaar uit de meitelling. Omdat er van uit gegaan wordt dat de winterbloemkool in Zuid-Holland zuid wel een belangrijke rol speelt, wordt in deze paragraaf geprobeerd een schatting van dat areaal te maken. De schatting gebeurt op basis van de veilingaanvoer. Bij de omrekening van stuks naar hectare worden de gegevens uit Kwantitatieve informatie 1989-1990 (zie literatuurlijst) als uitgangspunt genomen. Als opbrengst wordt gegeven: 9.000 stuks hoofdprodukt en 450 stuks kwaliteit 2. Voor de totaalopbrengst van 9.450 stuks wordt uitgegaan van een oogstpercentage van 45%. Dit percentage is gebaseerd op de aanname dat een maal per 7 jaar de oogst door vorst geheel verloren gaat. In een normaal jaar zal de opbrengst dus ongeveer 16% hoger zijn.

Op basis van de aanvoercijfers van veiling ZHZ zou het areaal winterbloemkool in het aanvoergebied van deze veiling in 1988 53 ha bedragen en in 1990 124 ha. In 1990 lag driekwart van dit areaal in Zeeland.

Tabel 4.15 Schatting van het areaal winterbloemkool in Nederland

	Veilingaanvoer (stuks) a)	Norm stuks/ha b)	Areaal ha
1988	2.787.000	11.025	253
1990	4.580.000	11.025	415

a) Bron: Tuinbouwcijfers 1991; b) Bron: Kwantitatieve Informatie.

4.7 Conclusie regio-indeling verdere onderzoek

4.7.1 Noord-Holland

In deze paragraaf zal van elke regio in de provincie Noord-Holland een korte samenvatting worden gegeven.

- Wieringermeer
  In vergelijking met West-Nederland heeft de Wieringermeer relatief veel meer van het groente-areaal op akkerbouw of gemengde akkerbouw/vollegrondsgroentebedrijven. Namelijk zo'n 75% tegen 51%. Het totale areaal vollegrondsgroente in Wieringermeer bedroeg in 1990 783 ha, met als belangrijkste gewassen witlofwortel en winterpeen.
- West Friesland
  In deze regio is bloemkool veruit het belangrijkste gewas. Het totale areaal vollegrondsgroente is 1965 ha. Een relatief groot deel van het areaal, 60% tegen 25% in West-Nederland ligt op het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf.
- Geestmerambacht
  Ook in deze regio is het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf belangrijk. Het totale areaal vollegrondsgroente bedraagt 1567 ha. Deze regio is bekend als sluitkoolgebied.
- Kennemerland
  Bij het vergelijken van de arealen bij de verschillende bedrijfstypen valt op dat er in Kennemerland relatief veel vollegrondsgroente op gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven wordt geteeld. Er is veel intensieve teelt. Het totale areaal vollegrondsgroente is de laatste jaren afgenomen en bedraagt in 1990 157 ha.
- Haarlemmermeer- en IJpolders
  In dit gebied is juist een sterke concentratie van het areaal op gespecialiseerde akkerbouwbedrijven. Namelijk 79% van het areaal. Het totale areaal is echter erg klein namelijk 177 ha. Bovendien is dit areaal de laatste jaren sterk afgenomen.

Gelet op de geteelde vollegrondsgroentegewassen en de voor de vollegrondsgroente belangrijkste bedrijfstypen kan voor Noord-Holland de volgende selectie van regio's gemaakt worden:

- Wieringermeer: veel akkerbouwmatige teelt, belangrijkste gewassen witlofwortel en winterpeen.
- West-Friesland: veel intensieve teelt, met name op het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf. Belangrijkste gewas: bloemkool.
- Geestmerambacht: veel intensieve teelt, met name op het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf. Belangrijkste gewas: sluitkool.

4.7.2 Zuid-Holland

In deze paragraaf volgt een korte samenvatting van elke regio in de provincie Zuid-Holland.

- IJsselmonde
  Het glasgroente en -fruitbedrijf en het gemengde bedrijfstype met vollegrondsgroente en glasgroente en -fruit spelen een belangrijke rol in de vollegrondsgroenteteelt in dit gebied. Evenals het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf. Het gebied heeft een groot areaal aan vollegrondsgroente, namelijk 1222 ha. Het belangrijkste gewas is spruitkool.
- Rozenburg Oostelijk Voorne en Putten en de Voornse Duinstreek
  Deze twee gebieden lijken erg veel op elkaar. Ze hebben relatief veel meer areaal vollegrondsgroente op de gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven dan in West-Nederland. De twee gebieden hebben een klein areaal vollegrondsgroente. Dit bedraagt namelijk totaal 592 ha.
- Hoeksche en Dordsche Waard
  Dit is een gebied met een groot areaal aan vollegrondsgroente: 1736 ha. De verdeling van het areaal vollegrondsgroente over de verschillende bedrijfstypen in deze regio is nagenoeg gelijk aan de verdeling van het totale areaal vollegrondsgroente in West-Nederland over de verschillende bedrijfstypen. Het belangrijkste gewas is spruitkool.
- Goeree en Overflakkee
  Dit gebied is sterk akkerbouwmatig en heeft als belangrijkste gewassen witlofwortel, winterpeen en spruitkool. Het areaal vollegrondsgroente is 930 ha.
- Droogmakerijen
  Dit gebied heeft in vergelijking met totaal West-Nederland weinig areaal vollegrondsgroente op de gespecialiseerde akkerbouwbedrijven. Relatief wel veel areaal op het gemengde vollegrondsgroente/akkerbouwbedrijf. Het belangrijkste gewas is spruitkool.

Gelet op de voor de vollegrondsgroente belangrijkste bedrijfstypen en de geteelde vollegrondsgroentegewassen kan voor Zuid-Holland de volgende selectie van regio's worden gemaakt:

- IJsselmonde: een gebied waar de glasbedrijven een belangrijke rol in de vollegrondsgroenteteelt spelen. Belangrijkste gewas: spruitkool.
- Hoeksche en Dordsche Waard: de structuur in dit gebied komt overeen met die van West-Nederland. Belangrijkste gewas: spruitkool.

4.7.3 Zeeland en westelijk Noord-Brabant

Het areaal vollegrondsgroente in de regio Zeeland is in de afgelopen 10 jaar sterk toegenomen tot totaal 1969 ha in 1990. Er is in deze regio een sterk akkerbouwmatige teelt. Driekwart van het areaal bestaat uit akkerbouwmatige gewassen. Het belangrijkste gewas is witlofwortel.

Het westelijk deel van Noord-Brabant kent ook een sterk akkerbouwmatige teelt van vollegrondsgroente. Het totale areaal in 1990 bedroeg 2481 ha. Hiervan werd 2199 ha met extensieve gewassen beteeld. Het belangrijkste gewas is stambonen.

Gelet op de voor de vollegrondsgroente belangrijkste bedrijfstypen en de geteelde vollegrondsgroentegewassen kan voor Zeeland en westelijk Noord-Brabant de volgende selectie van regio's worden gemaakt:

- Zeeland: wordt als provincie geheel opgenomen
- Noord-Brabant: de drie kleigebieden in het westen van Noord-Brabant worden als één regio opgenomen.

5. REGIONALE STRUCTUURSCHETS NADER UITGEWERKT

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt van de zeven regio's die in hoofdstuk 4 als meest interessante regio's naar voren kwamen voor de verschillende provincies, een nadere beschrijving gegeven. Bij deze beschrijving zal gebruik worden gemaakt van een in 1990 gehouden enquête in de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland. Deze enquête werd voor een ander onderzoek gehouden en is niet representatief voor de verschillende regio's in dit onderzoek. De uitkomsten geven echter wel een indicatief beeld, zodat ze hier toch besproken worden. Meer specifieke informatie over de gehouden enquête staat in bijlage 5.4

Per regio zullen de hoofdberoepsbedrijven in SBE-grootteklassen 1) worden verdeeld. Alleen de hoofdberoepsbedrijven, omdat blijkt dat de meeste nevenberoepsbedrijven ingedeeld moeten worden in de kleinste SBE-klasse. De landelijke gegevens waar steeds mee zal worden vergeleken staan voor verschillende kenmerken in de bijlagen 5.1 - 5.3.

In de tabellen met de bedrijfstype-overgangen zal een nieuwe afkorting worden gebruikt: AAz. Dit is een akkerbouwbedrijf zonder vollegrondsgroente. Dit ter onderscheiding van de AA bedrijven, welke ook gespecialiseerde akkerbouwbedrijven zijn, maar met vollegrondsgroente.

Evenals voor hoofdstuk 4 geldt ook voor de cijfers in dit hoofdstuk, dat ze afkomstig zijn uit de meitelling van het CBS. Ook voor dit hoofdstuk kunnen de gegeven oppervlakten dus tot een onderschatting van het werkelijke areaal vollegrondsgroente leiden.

Per regio zijn de bedrijven ingedeeld in grootteklassen. Deze indeling is gebaseerd op de StandaardBedrijfsEenheid (SBE). De SBE is een maatstaf voor de omvang van een agrarische activiteit op basis van de netto toegevoegde waarde onder normale produktieomstandigheden (literatuur LEI-mededelingen 273).

---

1) Per regio zijn de bedrijven ingedeeld in grootteklassen. Deze indeling is gebaseerd op de StandaardBedrijfsEenheid (SBE). De SBE is een maatstaf voor de omvang van een agrarische activiteit op basis van de netto toegevoegde waarde onder normale produktieomstandigheden (LEI-mededeling 273). Een SBE betekent een netto toegevoegde waarde van ongeveer 500 gulden.

5.2 Wieringermeer

In hoofdstuk 4 bleek de regio Wieringermeer een regio waar de bedrijven van de bedrijfstypen akkerbouw en gemengde akkerbouw/vollegrondsgroente erg belangrijk zijn. De twee belangrijkste gewassen, witlofwortel en winterpeen zijn extensieve gewassen. In tabel 5.1 staat de verdeling van de hoofdberoepsbedrijven van een aantal bedrijfstypen over de verschillende SBE-grootteklassen.

Tabel 5.1 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte per bedrijfstype in de regio Wieringermeer in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe	130-250 sbe	250-500 sbe	>500 sbe	Aantal bedrijven
	%	%	%	%	
OO	17	17	49	17	6
AA	13	41	41	5	124
BB	-	18	18	64	11
OA	-	57	29	14	7
BA	5	17	67	11	18
Rest **)	12	38	38	12	8
Totaal	12	36	42	10	174

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Er zijn in deze regio, vergeleken met heel Nederland, weinig kleine bedrijven. Door het kleine aantal bedrijven kan 1 bedrijf de procentuele verdeling vrij sterk veranderen. Hier moet rekening mee worden gehouden bij het bekijken van deze en volgende tabellen. Wat het totale beeld betreft: landelijk is er van het aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroente 33% kleiner dan 130 SBE, terwijl dat in deze regio 12% is. De bedrijfsomvang in deze regio is dus groter dan gemiddeld in Nederland. Dit geldt ook voor de AA-bedrijven, die met 71% van het totaal aantal bedrijven een belangrijk aandeel in deze regio hebben. Het landelijke aandeel van deze bedrijven in het totaal aantal bedrijven met vollegrondsgroente is 26%. Vergeleken met het landelijke beeld zijn er minder bedrijven van dit bedrijfstype die in de laagste SBE-klasse vallen. De AA-bedrijven zorgen door hun aantal en door hun gemiddeld grotere bedrijfsomvang dus voor het positieve beeld van deze regio.

Tabel 5.2 Aantal hoofdberoepsbedrijven met verandering van bedrijfstype in de perioden 1981-1985 en 1989-1990 in de regio Wieringermeer

Verandering van bedrijfstype *)	1981-1985	1989-1990
AAz**) -> AA	34	29
AA -> AA	47	85
AA -> OA	-	3
X**) -> OO	1	-
OO -> OO	0	6
OO -> X**)	1	1
OA -> AA	-	4
AA -> AAz**)	40	22
AAz -> AAz	299	241

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) AAz = akkerbouwbedrijven zonder vollegrondsgroente.
X = Alle andere bedrijfstakken.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Uit de cijfers blijkt dat een relatief groot percentage van de akkerbouwers heen en weer switcht tussen een bedrijfstype met en een bedrijfstype zonder vollegrondsgroente. De teelt van vollegrondsgroente wordt blijkbaar makkelijk opgenomen en ook weer makkelijk afgestoten.

Uit een in 1990 gehouden enquête blijkt dat de toekomstperspectieven van het eigen bedrijf door iets minder dan de helft van de telers als matig/voldoende wordt beschouwd. De andere telers beoordelen de perspectieven als gunstig. Ongeveer de helft van de tuinders heeft wel eens aan hervestiging van het bedrijf gedacht. Als belangrijkste reden hiervoor wordt het ontbreken van uitbreidingsmogelijkheden op of rond het bedrijf genoemd. Naast doorgaan of hervestigen is stoppen een andere mogelijkheid. Een derde van de telers geeft aan dat ze geen concrete plannen hebben om binnen 5 jaar met het bedrijf te stoppen, maar daar wel eens over hebben gedacht.

Vanwege de kleine aantallen vollegrondsgroentebedrijven en gemengde bedrijven met vollegrondsgroente en akkerbouw kan er over deze percentages weinig gezegd worden. Wat de bedrijfshoofden van de akkerbouwbedrijven betreft: er komen in deze regio minder oudere bedrijfshoofden voor, dan op grond van het landelijke beeld zou worden verwacht. In de regio Wieringermeer is 11% van de akkerbouwers 60 jaar of ouder, terwijl voor geheel Nederland 19% van de akkerbouwers in deze leeftijdscategorie valt. In 1988 had 64% van de bedrijfshoofden van AA-bedrijven, die ouder zijn dan 50, een opvolger. Dat is iets meer dan het landelijk percentage bij AA-bedrijven, dat 58% was in 1988.

Tabel 5.3 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in de regio Wieringermeer in 1990

Bedrijfstype *)	Leeftijd <30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	Totaal aantal
	%	%	%	%	%	%	
OO	-	66	17	17	-	-	6
AA	6	18	34	31	11	-	124
OA	-	14	42	14	29	-	7

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

In de regio Wieringermeer blijkt voor de bedrijfstypen OO, OA en AA nauwelijks sprake te zijn van nevenberoepers.

5.3 West-Friesland

Regio West-Friesland werd in het vorige hoofdstuk beschreven als een regio waar een groot deel van de vollegrondsgroenteteelt op het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf plaatsvindt.

Tabel 5.4 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte per bedrijfstype in de regio West-Friesland in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe	130-250 sbe	250-500 sbe	>500 sbe	Aantal bedrijven
	%	%	%	%	
OO	44	26	22	8	193
BB	28	25	37	10	40
OB	31	31	28	10	59
OA	47	12	29	12	17
Rest **)	35	34	24	7	101
Totaal	39	28	25	8	410

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het belangrijkste gewas in deze regio is bloemkool. In de vorige tabel staat de indeling van de hoofdberoepsbedrijven uit verschillende bedrijfstypen in vier SBE-grootteklassen.

Het aantal bedrijven dat onder de omvang van 130 SBE zit, is 39%. Dat is iets meer dan het landelijke percentage van 33%. De OO-bedrijven in deze regio hebben gemiddeld juist een iets grotere bedrijfsomvang dan het totale aantal Nederlandse OO-bedrijven. Namelijk 44% in de laagste klasse tegen 53% landelijk in deze klasse. De verdeling van de BB en OB bedrijven over de verschillende grootteklassen komt nagenoeg overeen met het te verwachten beeld. Alleen het percentage BB bedrijven dat in de klasse >500 SBE valt (10%) is kleiner dan landelijk (23%). Door het kleine aantal bedrijven in de overige bedrijfstypen is niet goed aan te geven waardoor de kleinere gemiddelde bedrijfsomvang in deze regio veroorzaakt wordt. De vrij grote restgroep bestaat voor ongeveer een derde uit bedrijven die niet bij een van de gedefinieerde bedrijfstypen zijn in te delen. Ook ongeveer een derde bestaat uit bedrijven met zowel glas als vollegrondsgroente. Het gaat hier zowel om gespecialiseerde glasbedrijven als om het gemengde bedrijfstype.

Tabel 5.5 Aantal hoofdberoepsbedrijven met verandering van bedrijfstype in de perioden 1981-1985 en 1989-1990 in de regio West-Friesland

Verandering van bedrijfstype *)	1981-1985	1989-1990
BB -> OB	19	3
OB -> OB	67	42
OB -> OO	20	2
OO -> OO	176	173
OO -> OB	3	5
OB -> BB	8	2
BB -> BB	67	32
OA -> OO	13	7
OO -> OA	1	5

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Er blijken maar weinig bedrijven van bedrijfstype te veranderen.

Uit een in 1990 gehouden enquête blijkt dat 8% van de vollegrondsgroentetelers in deze regio de toekomstperspectieven van het eigen bedrijf als ongunstig beschouwen. Iets minder dan de helft van het aantal telers beoordelen de toekomstperspectieven van het eigen bedrijf als matig/voldoende. De overigen zagen gun-

stige toekomstperspectieven voor het eigen bedrijf. Eén op de zeven telers heeft in de afgelopen 5 jaar wel eens over hervestiging van het bedrijf nagedacht. De belangrijkste redenen voor hervestiging zijn het gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden op of rond het bedrijf of er zijn wel uitbreidingsmogelijkheden, maar dat is dan technisch/economisch niet verantwoord. Hierbij wordt onder andere een slechte verkavelingssituatie genoemd. Eén van de in totaal 77 ondervraagde telers heeft concrete plannen om met het bedrijf te stoppen. Er zijn 16 telers, dat is 20% van de ondervraagde telers, die er wel eens over hebben gedacht om te stoppen voor 1996.

Tabel 5.6 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in de regio West-Friesland in 1990

Bedrijfstype *)	Leeftijd						Totaal aantal
	<30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	
	%	%	%	%	%	%	
OO	3	21	30	35	9	2	197
BB	7	7	34	32	18	2	44
OB	2	28	22	35	13	-	60

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Het blijkt dat in West-Friesland de bedrijfshoofden van de OO-bedrijven in de leeftijdscategorie 40 tot 60 jaar wat sterker zijn vertegenwoordigd dan dat dit landelijk het geval is. Voor het overige is de verdeling in de verschillende leeftijdsgroepen nagenoeg gelijk aan het landelijke beeld. Bij het gemengde OB-bedrijfstype is de leeftijd tot 30 jaar wat minder vertegenwoordigd dan landelijk, terwijl de leeftijdsgroep 30-40 juist wat sterker is vertegenwoordigd. Het percentage bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder dat een opvolger heeft was in 1988 voor de OO-bedrijven 34%, voor de OB-bedrijven 41% en voor de BB-bedrijven 35%. De landelijke percentages zijn resp.: 30%, 42% en 36%. De regionale cijfers wijken dus niet erg af van de landelijke cijfers.

De verhouding tussen het aantal hoofd- en nevenberoepers is bij de OO-bedrijven ongeveer gelijk gebleven. Namelijk een percentage nevenberoepers van 3% in 1990 tegen 2% in 1981. Bij een sterke afname van het aantal bedrijven van het BB-bedrijfstype is het percentage nevenberoepers toegenomen van 3% in 1981 tot 9% in 1990. Bij het gemengde OB-bedrijfstype is, hoewel er hier ook een

sterke daling van het aantal bedrijven heeft plaatsgevonden, een zelfde percentage (2%) van nevenberoepsbedrijven gebleven.

5.4 Geestmerambacht

In hoofdstuk 4 is deze regio gekenschetst als een regio met veel intensieve groenteteelt en met sluitkool als belangrijkste gewas. Het totale areaal vollegrondsgroenteteelt in deze regio bedroeg in 1990 1567 ha. De verdeling van de hoofdberoepsbedrijven over de verschillende SBE-grootteklassen staat in onderstaande tabel.

Tabel 5.7 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte per bedrijfstype in de regio Geestmerambacht in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe	130-250 sbe	250-500 sbe	>500 sbe	Aantal bedrijven
	%	%	%	%	
OO	71	22	7	-	141
OB	24	49	26	1	70
OA	54	33	12	1	76
Rest **)	36	39	21	4	77
Totaal	51	33	15	1	364

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Van het aantal bedrijven met vollegrondsgroente in deze regio is 51% kleiner dan 130 SBE. Dat is vergeleken met het landelijke beeld erg veel. Landelijk bedraagt dat percentage namelijk 33%. Het hoge percentage in deze regio wordt verklaard doordat er relatief veel bedrijven van de bedrijfstypen OO en OA gevestigd zijn. Dit zijn twee bedrijfstypen waarbij landelijk ongeveer de helft van de bedrijven kleiner is dan 130 SBE. In deze regio is zelfs ruim de helft van deze bedrijven (OO:71%, OA:54%) kleiner dan 130 SBE. Van de restgroep in de tabel behoort een derde tot de bedrijfstypen met veehouderij en vollegrondsgroente. Het gaat hier zowel om het gespecialiseerde veehouderijbedrijf als om het gemengde bedrijfstype.

Tabel 5.8 Aantal hoofdberoepsbedrijven met verandering van bedrijfstype in de perioden 1981-1985 en 1989-1990 in de regio Geestmerambacht

Verandering van bedrijfstype *)	1981-1985	1989-1990
OA -> OO	24	10
OB -> OO	11	6
OO -> OO	116	81
OO -> OA	25	10
OA -> OA	65	39
OO -> OB	2	1
OB -> OB	86	51

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

De grens tussen OO en OA bedrijven ligt bij een percentage van 66,67% vollegrondsgroente NGE's van het totale aantal NGE's. Bij een iets ander teeltplan kan het percentage NGE's voor de vollegrondsgroente ten opzichte van het totaal aantal NGE's net voldoende veranderen om het bedrijf in een ander bedrijfstype ingedeeld te laten worden. Dit is waarschijnlijk een van de redenen waarom deze overgangen relatief veel voorkomen.

De meeste bedrijfstype-overgangen vinden plaats bij de grens tussen het gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijf en de gemengde bedrijfstypen met enerzijds vollegrondsgroente en anderzijds akkerbouw of buitenbloemen.

Van de telers die in 1990 aan de enquête hebben meegewerkt, beoordeelde 15% de toekomstperspectieven van het eigen bedrijf als ongunstig en 45% als matig/voldoende. De overigen zagen gunstige toekomstperspectieven voor het bedrijf. Ongeveer een kwart van het aantal telers heeft de afgelopen jaren wel eens aan hervestiging van het bedrijf gedacht. De meest genoemde redenen zijn: geen uitbreidingsmogelijkheden op of rond het bedrijf en een slechte verkaveling. Van de in totaal 47 ondervraagde telers stopt er één met het bedrijf; een kwart van het aantal telers heeft geen concrete plannen om te stoppen voor 1996, maar heeft er wel eens aan gedacht.

De jongere bedrijfshoofden met een leeftijd tot 40 jaar op de gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven zijn vergeleken met het landelijke beeld wat ondervertegenwoordigd. Slechts 20% van de bedrijfshoofden valt in deze groep, terwijl dat landelijk 30% is. De leeftijden van de bedrijfshoofden van het gemengde OA-bedrijfstype in deze regio zijn ongeveer vergelijkbaar met de landelijke leeftijdsverdeling van de bedrijfshoofden van OA-bedrijven. Alleen is het percentage van bedrijfshoofden van 60 jaar en

Tabel 5.9 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in de regio Geestmerambacht in 1990

Bedrijfstype *)	Leeftijd <30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	Totaal aantal
	%	%	%	%	%	%	
OO	4	16	28	33	19	1	166
OA	9	10	28	36	16	1	80
OB	10	14	25	44	7	1	73

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

ouder wat lager, namelijk 17% tegen 25% landelijk. Bij de OB-bedrijven valt op dat er relatief veel bedrijfshoofden in de leeftijdsklasse 50-60 zijn en relatief weinig in de daaropvolgende leeftijdsklasse 60-70. Het percentage van de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder dat in 1988 een opvolger had is voor de OO-bedrijven 32%, voor de OA-bedrijven 38% en voor de OB-bedrijven 43%. Deze regionale percentages zijn niet verschillend van de landelijke percentages.

Bij de bedrijven van het OO en het OA bedrijfstype zijn de percentages nevenberoepers licht gedaald, respectievelijk van 17 naar 15% en van 8,5 naar 5%, bij het OB-bedrijfstype bleef het percentage nagenoeg gelijk (was 3% werd 4%).

5.5 IJsselmonde

De regio IJsselmonde wordt gekenmerkt door de grote rol van het glasgroente en -fruitbedrijf en het gemengde bedrijf met vollegrondsgroente en glasgroente en -fruit. Het belangrijkste gewas is spruitkool.

Het percentage bedrijven dat in de laagste SBE-klasse valt, is 37% van het totale aantal bedrijven met vollegrondsgroente. Dit komt redelijk overeen met het landelijke gemiddelde. De GG en OG bedrijven blijken in deze regio gemiddeld een grotere bedrijfsomvang te hebben dan de gemiddelde bedrijfsomvang van de totale Nederlandse bedrijfstak. Voor de bedrijven van de andere bedrijfstakken in deze regio geldt dat zij gemiddeld kleiner zijn dan verwacht mocht worden op basis van de landelijke cijfers. De restgroep bestaat voor ongeveer de helft uit bedrijven met akkerbouw en vollegrondsgroente. Het gaat hier zowel om het gespecialiseerde akkerbouwbedrijf als om het gemengde bedrijfstype.

Tabel 5.10 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte per bedrijfstype in de regio IJsselmonde in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe %	130-250 sbe %	250-500 sbe %	>500 sbe %	Aantal bedrijven
OO	61	28	11	-	62
GG	23	25	45	7	106
OG	39	35	22	4	46
Rest **)	38	33	22	7	69
Totaal	37	29	28	5	283

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Tabel 5.11 Aantal hoofdberoepsbedrijven met verandering van bedrijfstype in de perioden 1981-1985 en 1989-1990 in de regio IJsselmonde

Verandering van bedrijfstype *)	1981-1985	1989-1990
GG -> OG	19	2
OG -> OO	10	2
OO -> OO	66	53
OO -> OG	10	7
OG -> OG	46	33
OG -> GG	10	14
GG -> GG	87	87
OA -> OO	9	9
OO -> OA	2	3

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Uit tabel 5.11 blijkt dat er zijn de laatste jaren vrij veel bedrijven zijn gaan specialiseren vanuit het OG-bedrijfstype naar het GG-bedrijfstype.

Van de telers in deze regio die in 1990 aan de enquête hebben meegewerkt, zag 19% de toekomstperspectieven van het eigen bedrijf als ongunstig. De helft van het aantal telers ziet de toekomstperspectieven als matig/voldoende. De anderen beoordeelden de perspectieven als gunstig. Ruim een derde van de telers heeft de afgelopen jaren wel eens over hervestiging van het be-

drijf gedacht. De meest genoemde redenen voor hervestiging zijn: gedwongen door onteigening, planologische bedreiging en geen uitbreidingsmogelijkheden op of rond het bedrijf. Geen van de ondervraagde telers had concrete plannen om te stoppen met het bedrijf. Wel zei 15% van de telers dat ze er wel eens over hebben gedacht om met het bedrijf te stoppen.

Tabel 5.12 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in de regio IJsselmonde in 1990

Bedrijfstype *)	Leeftijd						Totaal aantal
	<30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	
	%	%	%	%	%	%	
OO	7	21	30	21	16	5	73
GG	4	9	22	36	24	5	107
OG	11	21	32	23	13	-	47

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

De leeftijdsverdeling van de GG-bedrijfshoofden is ongeveer gelijk aan de landelijke verdeling. Bij het OG-bedrijfstype is er in de regio IJsselmonde een hoger percentage van de bedrijfshoofden dat jonger dan 40 is. De categorie bedrijfshoofden van 50-60 jaar, is wat minder sterk vertegenwoordigd dan landelijk het geval is. De leeftijdsverdeling van de OO-bedrijfshoofden is redelijk te vergelijken met het landelijke beeld. Het percentage van de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder dat in 1988 een opvolger had, is voor de OO-bedrijven 32%, voor de GG-bedrijven 53% en voor de OG bedrijven 67%. Deze regionale percentages zijn veel hoger dan de landelijke percentages voor de GG- en OG-bedrijven, die resp. 32% en 34% zijn.

Het aantal nevenberoepers op het bedrijfstype OO is gestegen van 12% in 1981 naar 15% in 1990. Bij een sterke daling van het aantal OG-bedrijven is het percentage nevenberoepers daar gedaald van 8% naar 2%. Bij het GG-bedrijfstype is het aantal bedrijven in deze periode gedaald met 4 en is het aantal nevenberoepers gedaald van 3 in 1981 naar 1 in 1990.

5.6 Hoeksche en Dordsche Waard

Deze regio wordt gekenmerkt als een spruitkoolgebied. In tabel 5.13 wordt een overzicht gegeven van de bedrijfsgrootte van de hoofdberoepsbedrijven van verschillende bedrijfstypen.

Tabel 5.13 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte per bedrijfstype in de regio Hoeksche en Dordsche Waard in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe	130-250 sbe	250-500 sbe	>500 sbe	Aantal bedrijven
	%	%	%	%	
OO	63	20	15	2	41
AA	20	33	36	11	112
GG	8	40	36	16	25
OG	31	50	13	6	16
OA	35	29	25	11	28
Rest **)	36	30	25	9	44
Totaal	30	32	29	9	266

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van de andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Tabel 5.14 Aantal hoofdberoepsbedrijven met verandering van bedrijfstype in de perioden 1981-1985 en 1989-1990 in de regio Hoeksche en Dordsche Waard

Verandering van bedrijfstype *)	1981-1985	1989-1990
AAz -> AA	63	24
AA -> OA	8	5
OA -> OA	16	19
OA -> OO	6	7
OO -> OO	38	40
OO -> OA	4	4
OA -> AA	4	13
AA -> AA	73	76
AA -> AAz	22	19
AAz -> AAz	219	221

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron:CBS, LEI-bewerking.

De gemiddelde bedrijfsomvang van de bedrijven in deze regio komt nagenoeg overeen met het landelijke beeld. De bedrijven van het AA-bedrijfstype spelen met 42% van het totaal aantal bedrijven in deze regio een belangrijke rol in dit totaalbeeld. De verdeling van deze bedrijven over de grootteklassen geeft een zelfde beeld te zien als voor alle Nederlandse AA-bedrijven geldt.

Door het grote aantal overgangen van AA bedrijven naar AAz en omgekeerd, blijkt dat akkerbouwers vrij makkelijk vollegrondsgroente in het bouwplan opnemen of afstoten.

Van de telers die in 1990 aan de enquête hebben meegewerkt zag 74% de toekomstperspectieven voor het eigen bedrijf als ongunstig of als matig/voldoende. De andere telers beoordeelden de toekomstperspectieven als gunstig. Zestien procent van de ondervraagde telers heeft in de afgelopen 5 jaar wel eens aan hervestiging van het bedrijf gedacht. De belangrijkste redenen hiervoor zijn: geen uitbreidingsmogelijkheden op of rond het bedrijf, planologische bedreiging of het op andere grond willen telen. Van de in totaal 19 ondervraagde telers heeft er één concrete plannen om met het bedrijf te stoppen. Vier anderen, 21%, hebben geen concrete plannen om met het bedrijf te stoppen, maar hebben er wel eens aan gedacht.

Tabel 5.15 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in de regio Hoeksche en Dordsche Waard in 1990

Bedrijfstype *)	Leeftijd						Totaal aantal
	<30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	
	%	%	%	%	%	%	
OO	7	20	33	18	13	9	55
AA	2	17	26	34	17	5	121
OA	3	12	24	24	18	18	33

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

De verdeling van de bedrijfshoofden over de verschillende leeftijdscategorieën bij de akkerbouwbedrijven in deze regio komt vrij goed overeen met het landelijke beeld van de leeftijdsopbouw bij akkerbouwers. Van de verdelingen bij de andere bedrijfstypen is door het kleine aantal bedrijfshoofden niets te zeggen. Het percentage bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder dat een opvolger heeft was in 1988 voor de OO-bedrijven 39%, voor de AA-bedrijven 60% en voor de OA-bedrijven 69%. Het regionale percen-

tage voor de AA-bedrijven komt overeen met het landelijke percentage van 58%.

Het aantal bedrijven van het OO-bedrijfstype is in periode 1981-1990 afgenomen Het aantal nevenberoepers is in die periode zowel absoluut als relatief gestegen (van 17% naar 25%). Het omgekeerde deed zich voor bij de AA-bedrijven, hier nam het aantal bedrijven toe en daalde het aantal nevenberoepers van 10 naar 7%. Het aantal OA-bedrijven bleef constant op 33, terwijl het aantal nevenberoepers daalde van 7 in 1981 naar 5 in 1990.

5.7 Zeeland

De regio Zeeland is een regio waar de vollegrondsgroenteteelt voornamelijk op akkerbouwbedrijven plaatsvindt. De geteelde gewassen zijn voor driekwart extensieve gewassen.

Het AA-bedrijfstype speelt door het grote aantal bedrijven een belangrijke rol in het beeld van deze regio. De AA-bedrijven vormen namelijk 64% van het totale aantal bedrijven in deze regio. De verdeling over de grootteklassen van de bedrijven van het AA-type is ongeveer gelijk aan de landelijke verdeling van de AA-bedrijven. De verdeling van alle bedrijven met vollegrondsgroente in deze regio over de vier SBE-klassen is gelijk aan het landelijke beeld. De restgroep bestaat voor een kwart uit bedrijven met zowel glas als vollegrondsgroente. Het gaat daarbij zowel om het gespecialiseerde glasbedrijf als om het gemengde bedrijfstype. De restgroep bestaat tevens voor een kwart uit bedrijven die niet in een van de gedefinieerde bedrijfstypen kunnen worden ondergebracht.

Tabel 5.16 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte per bedrijfstype in de regio Zeeland in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe	130-250 sbe	250-500 sbe	>500 sbe	Aantal bedrijven
	%	%	%	%	
OO	27	53	7	13	15
AA	24	34	35	7	365
OA	47	24	24	5	41
AV	31	46	23	-	39
Rest **)	38	27	29	6	112
Totaal	29	34	31	6	572

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Tabel 5.17 Aantal hoofdberoepsbedrijven met verandering van bedrijfstype in de perioden 1981-1985 en 1989-1990 in de regio Zeeland

Verandering van bedrijfstype *)	1981-1985	1989-1990
AAz -> AA	102	108
AA -> OA	18	8
AAz -> OA	6	4
OA -> OO	2	1
OO -> OO	11	13
OO -> OA	2	4
OA -> OA	10	27
OA -> AA	5	8
AA -> AA	147	252
OA -> AAz	5	9
AAz -> AAz	2545	2344
AA -> AAz	134	56

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Uit tabel 5.17 blijkt dat er in de periode 1989-1990 tweemaal zoveel akkerbouwbedrijven met de teelt van vollegrondsgroente zijn begonnen dan dat er akkerbouwbedrijven zijn die de vollegrondsgroenteteelt weer lieten vallen. Deze ontwikkeling is ook te zien in de stijging van het aantal akkerbouwbedrijven met vollegrondsgroente.

Tabel 5.18 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in de regio Zeeland in 1990

Bedrijfstype *)	Leeftijd							Totaal aantal
	<20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	
	%	%	%	%	%	%	%	
OO	-	21	21	31	11	16	-	19
AA	-	3	19	25	32	20	1	398
OA	-	8	16	27	24	20	6	51

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bij de vergelijking van de leeftijden van de akkerbouwers in Zeeland met de leeftijden van de akkerbouwers in heel Nederland blijkt dat deze vrij goed overeenkomen. Het percentage bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder dat een opvolger heeft is in 1988 regionaal iets hoger dan landelijk. Het percentage voor de AA-bedrijven is 62%, landelijk is dat 58%.

Het aantal nevenberoepers is gedaald in Zeeland. Bij de AA-bedrijven van 10 naar 8%, bij de OA-bedrijven van 12 (=36%) in 1981 naar 10 (=20%) in 1990 en bij de OO-bedrijven van 7 (=29%) naar 4 (=21%).

5.8 Westelijk Noord-Brabant

In westelijk Noord-Brabant vindt het grootste deel van de vollegrondsgroenteteelt op akkerbouwbedrijven plaats. De geteelde gewassen zijn dan ook voornamelijk extensieve gewassen.

Bij de vergelijking van het beeld van alle bedrijven in deze regio met het landelijke beeld valt op dat er in de regio westelijk Noord-Brabant relatief weinig bedrijven in de kleinste SBE-klasse vallen. Namelijk 22% tegen een landelijk percentage van 33%. In de klasse 130-250 SBE is dit beeld omgekeerd: landelijk 34% en regionaal 45%. Deze verdeling wordt sterk beïnvloed door het grote aandeel van de AA-bedrijven in deze regio, namelijk: 67%. Het totale beeld lijkt veel op het beeld van de AA-bedrijven. Wanneer het regionaal beeld van de AA-bedrijven wordt vergeleken met het landelijke beeld van de AA-bedrijven valt op dat er regionaal relatief veel bedrijven in de klasse 130-250 SBE vallen.

Tabel 5.19 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte per bedrijfstype in de regio westelijk Noord-Brabant in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe	130-250 sbe	250-500 sbe	>500 sbe	Aantal bedrijven
	%	%	%	%	
OO	39	32	18	11	28
AA	19	48	29	4	291
VV	24	60	16	-	25
AV	19	50	28	3	32
Rest **)	27	27	33	13	56
Totaal	22	46	28	6	432

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Tabel 5.20 Aantal hoofdberoepsbedrijven met verandering van bedrijfstype in de perioden 1981-1985 en 1989-1990 in regio westelijk Noord-Brabant

Verandering van bedrijfstype *)	1981-1985	1989-1990
AAz -> AA	71	53
AA -> OA	13	4
OA -> OO	3	2
OO -> OO	17	33
OO -> OA	4	2
OA -> OA	6	9
OA -> AA	8	7
AA -> AA	205	234
AA -> AAz	61	45
AAz -> AAz	326	317

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Ook in deze regio wordt er op de akkerbouwbedrijven vrij makkelijk gewisseld tussen bouwplannen met en zonder vollegrondsgroente.

Tabel 5.21 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in de regio westelijk Noord-Brabant in 1990

Bedrijfstype *)	Leeftijd						Totaal aantal
	<30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	
	%	%	%	%	%	%	
OO	14	31	19	24	10	2	42
AA	4	16	28	30	18	4	322
OA	11	11	28	22	22	6	18

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

De verdeling van de akkerbouwers met vollegrondsgroente (AA) over de verschillende leeftijdscategorieën komt in deze regio overeen met de landelijke verdeling. In 1988 heeft 60% van de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder van de AA-bedrijven een opvolger. Landelijk is dat percentage 58%.

Het percentage nevenberoepers bij de AA-bedrijven is gestegen van 9% in 1981 naar 10% in 1990. Het aantal nevenberoepsbedrijven bij de OO-bedrijven is toegenomen van 30% naar 33%, bij een stijging van het aantal OO-bedrijven van 40%. Bij de OA-bedrijven was in 1981 het aandeel nevenberoepsbedrijven 12% en in 1990 28%, bij een daling van het aantal OA-bedrijven met 28%.

5.9 Samenvatting regio-specifieke kenmerken

In deze paragraaf volgt een korte opsomming van de in dit hoofdstuk gevonden sterkten en zwakten van de verschillende regio's. Een punt is sterk dan wel zwak als het in positieve of in negatieve zin van het landelijke gemiddelde afwijkt. Dit houdt tevens in dat delen van de bedrijfsstructuur van een regio hier niet genoemd worden als ze overeenstemmen met het landelijke gemiddelde.

Wieringermeer
- De bedrijven in deze regio zijn iets groter dan gemiddeld.
- De bedrijfshoofden zijn over het algemeen jonger dan op grond van de landelijke cijfers verwacht mocht worden.
- Er zijn iets meer opvolgers dan gemiddeld op Nederlandse bedrijven.
- Van de geënquêteerde telers is er niemand die de toekomstperspectieven als ongunstig ziet.
- De helft van het areaal bestaat uit witlofwortel.
- Er vinden veel wisselingen tussen de akkerbouwbedrijven met en zonder vollegrondsgroente plaats.
- Een belangrijke reden voor hervestiging zou het gebrek aan uitbreidingsmogelijkheden op/rond het bedrijf zijn.

West-Friesland
- De gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven zijn iets groter dan gemiddeld in Nederland.
- Het areaal bestaat voor 68% uit bloemkool.
- Van de ge-enquêteerde telers zag de helft de toekomstperspectieven als matig/voldoende.

Geestmerambacht
- Er zijn relatief weinig bedrijfshoofden in de leeftijdsklasse tot 40 jaar.
- Er zijn relatief erg veel kleine bedrijven.
- Het areaal bestaat voor 85% uit sluitkool.

IJsselmonde
- De bedrijven van het GG en OG bedrijfstype zijn groter dan gemiddeld.
- Er is een relatief hoog percentage opvolgers voor de OG bedrijven.

- Er is veel vollegrondsgroenteteelt op glasbedrijven.
- Er vindt een specialisatie plaats van OG naar GG.
- Een vijfde van de telers in de enquête ziet ongunstige toekomstperspectieven.
- Meer dan een derde van de geënquêteerde telers heeft aan hervestiging gedacht.

Hoeksche en Dordsche Waard
- Op het gemengde OA-bedrijfstype zijn er relatief veel opvolgers.
- In de periode 81-85 hebben veel akkerbouwbedrijven vollegrondsgroente in het bouwplan opgenomen.
- De gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven werden in 1990 voor 25% als nevenberoepsbedrijven geleid.

Zeeland
- Een sterke toename van het areaal vollegrondsgroente. In de periode 89-90 gingen veel akkerbouwbedrijven over van het bedrijfstype zonder vollegrondsgroente naar het bedrijfstype met vollegrondsgroente.

Westelijk Noord-Brabant
- Er vindt veel vollegrondsgroenteteelt plaats op de akkerbouwbedrijven.
- Er zijn relatief weinig bedrijven kleiner dan 130 SBE en meer bedrijven in de klasse 130-250 SBE.
- Er wordt veel van bedrijfstype gewisseld tussen de akkerbouwbedrijven met en zonder vollegrondsgroenteteelt.

6. BESCHRIJVING VAN DE REGIONALE PRODUKTIE-OMGEVING

6.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt voor de verschillende regio's een overzicht gegeven van de sterke en zwakke punten van de produktie-omgeving voor de teelt van vollegrondsgroenten. Deze sterke en zwakke punten van een regio spelen een rol bij de keuze omtrent de te telen gewassen. Dit hoofdstuk is gebaseerd op informatie die is verkregen uit interviews met (sector-)deskundigen en literatuuronderzoek. Door gebruik te maken van interviews voor dit hoofdstuk wordt met name een beschrijving van de mening van de geënquêteerden gegeven.

Per regio zijn 20 interviews gehouden: 10 interviews bij telers van vollegrondsgroenten en 10 interviews bij mensen in de overige agribusiness. De namen van personen zijn verkregen in overleg met de begeleidingscommissie. Onder overige agribusiness worden bedrijven/instanties verstaan die actief zijn in: toelevering van uitgangsmateriaal en investeringsgoederen, voorlichting of afzet en verwerking. Om zicht te krijgen op de toekomst en het perspectief van de verschillende gewassen zijn met name telers benaderd die door de leden van de begeleidingscommissie als voorlopers in de sector worden beschouwd. Opvallend hierbij was dat de bedrijven gekenmerkt worden door een relatief grotere bedrijfsoppervlakte.

Tot nu toe zijn in het verslag 7 regio's behandeld. In overleg met de begeleidingscommissie wordt in dit hoofdstuk aandacht besteed aan de regio's: West-Friesland/Geestmerambacht, IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard, Zeeland en noordwestelijk Noord-Brabant. Hierbij is er vanuit gegaan dat de regio West-Friesland/Geestmerambacht en IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard exemplarisch zijn voor respectievelijk de provincies Noord- en Zuid-Holland.

De sterke en zwakke punten van een regio worden bepaald aan de hand van een checklist (bijlage 6.1). Per punt wordt door de respondent een oordeel gegeven van goed, matig, slecht of weet niet. Hierbij is de volgende indeling gebruikt:

- produktiemiddelen (grond, arbeid, kapitaal, kennis);
- produktieomstandigheden (ontsluiting, kavels, nutsvoorzieningen);
- institutionele factoren (planologie, subsidies);
- afzet, toelevering en dienstverlening;
- sociale factoren (mentaliteit, belangenbehartiging);
- overige (milieu, biologische teelten).

Onder nutsvoorzieningen wordt de mogelijkheid verstaan om te beschikken over nutsvoorzieningen als gas, licht en (leiding-) water. Bij het onderdeel institutionele factoren wordt ook aan-

dacht besteed aan het onderwerp subsidies. Hierbij wordt gekeken naar de mogelijkheid om gebruik te maken van subsidies in de verschillende regio's.

Vervolgens is gevraagd naar de 5 sterkste en zwakste punten van de produktie-omgeving in een regio, uitgaande van diezelfde checklist. Per regio wordt een totaalbeeld gegeven waarna vervolgens gekeken wordt in hoeverre het oordeel verschilt tussen telers en personen uit de overige agribusiness.

De sterke en zwakke punten van de produktie-omgeving in een regio bepalen de teeltmogelijkheden van gewassen. Hierbij zal per regio worden aangegeven in hoeverre het mogelijk is om bepaalde gewassen te telen en welke het meest perspectiefvol zijn. De teeltmogelijkheden van een gewas kunnen als goed, redelijk, matig of slecht worden beoordeeld. Ook is er het antwoord "weet niet" mogelijk wanneer de respondent meent geen zicht hierop te hebben. In overleg met de begeleidingscommissie is besloten de volgende gewassen te behandelen: witlof, ijsbergsla, spruitkool, broccoli, bloemkool, groene asperges, sluitkool (met name witte en rode kool), knolvenkel, bleekselderij en lollo rossa. Voor de genoemde gewassen zullen per regio ook sterke en zwakke punten worden genoemd ten aanzien van de teeltmogelijkheden. Hierbij wordt gekeken naar de beschikbaarheid en de kwaliteit van de verschillende produktiefactoren en de mogelijkheden om produkten af te zetten (bijlage 6.2).

Om uitspraken naar de toekomst (het jaar 2000) te kunnen maken, is ook een aantal toekomst gerichte vragen gesteld omtrent de bedrijfsgrootte van een gespecialiseerd sluitkool-, bloemkool-spruitkool- en ijsbergslabedrijf. Ook is gevraagd wat de minimaal gewenste bedrijfsgrootte zou moeten zijn van een akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroenten. Bij deze vragen is het aantal benodigde arbeidskrachten in het midden gelaten. De gegeven antwoorden ten aanzien van de bedrijfsgrootte moeten niet absoluut maar meer als indicatie gezien worden. Daarnaast is gevraagd naar de beoordeling van de toekomstperspectieven en de ontwikkeling van het areaal vollegrondsgroenten in de desbetreffende regio. Tot slot werd gevraagd of de respondent alles overziend een rapportcijfer voor zijn regio kon geven.

6.2 West-Friesland/Geestmerambacht

6.2.1 Sterke en zwakke punten

Voordat ingegaan wordt op de sterke en zwakke punten van deze regio, wordt eerst een korte beschrijving gegeven van *de bij dit onderzoek betrokken telers*. De leeftijd van de bedrijfshoofden is overwegend ouder dan 40 jaar (gemiddeld 43 jaar) en zij hebben een opleiding op lbo-niveau. De bedrijfsgrootte is overwegend groter dan 25 ha (gemiddeld 27 ha) en meer dan 75% (gemiddeld 76%) wordt gebruikt voor de teelt van vollegrondsgroenten

produkten. Verder vindt de teelt van vollegrondsgroenten in deze gebieden plaats op klei- en zavelgrond.

De belangrijkste produkten die hier geteeld worden zijn sluitkool, bloemkool, ijsbergsla en broccoli. Ook is er een groot aantal bedrijven met witlofteelt in deze regio. Het aantal vollegrondsgroentegewassen in het teeltplan varieert sterk: van 1 tot 7. De meeste telers hebben 1 tot 3 vollegrondsgroentegewassen in hun teeltplan.

Sommige vollegrondsgroentetelers houden zich ook bezig met de teelt van akkerbouwprodukten. In vergelijking met de gespecialiseerde vollegrondsgroenteteler is hun bedrijfsgrootte ongeveer 2 maal zo groot, een kleiner percentage van de grond wordt gebruikt voor vollegrondsgroenten en zij leggen bij de teelt meer de nadruk op bloemkool en sluitkool. De belangrijkste akkerbouwgewassen zijn pootaardappels, uien en graszaad.

Aan de hand van de samengestelde checklist wordt de beoordeling van de verschillende factoren voor de regionale produktieomgeving weergegeven in 6 categorieën (bijlage 6.1). Hieronder wordt voor de regio West-Friesland/Geestmerambacht een korte samenvatting gegeven:

- produktiemiddelen: scoren overwegend matig tot goed, uitgezonderd de beschikbaarheid van tijdelijke arbeidskrachten. Hierop scoort deze regio matig tot slecht;
- produktieomstandigheden: worden als goed beoordeeld, uitgezonderd de aanleg van nutsvoorzieningen die matig tot goed scoort;
- institutionele factoren: planologische zekerheid en het vergunningenbeleid worden als matig tot goed ervaren. De mogelijkheid om subsidies te krijgen wordt als matig ervaren;
- afzet, toelevering en dienstverlening: men is over het algemeen tevreden en deze factoren scoren goed in deze regio. Een uitzondering wordt gemaakt voor niveau van de voorlichting door DLV (Dienst Landbouw Voorlichting) en SEV (Sociaal Economische Voorlichting) die als matig wordt ervaren;
- sociale factoren: in deze regio wordt dit als goed ervaren;
- overig: ook de aanwezigheid van biologische teelten en het kunnen voldoen aan de milieu-eisen scoort goed in deze regio.

In eerste instantie is er bij de beoordeling van de produktie-omgeving geen onderscheid gemaakt tussen telers en mensen uit de overige agribusiness samen. Wanneer naar de beoordeling van deze 2 groepen afzonderlijk wordt gekeken, blijkt dat met name de telers enige accenten leggen. In figuur 6.1 worden de verschillen ten opzichte van het totaalbeeld weergegeven.

Telers:	
- beschikbaarheid vaste arbeidskrachten	: slecht
- beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten	: slecht
- ondernemerschap/management	: matig-slecht
- subsidies	: slecht
- aanwezigheid biologische teelten	: matig
Overige agribusiness:	
- grondprijs bij aankoop	: matig
- ondernemerschap/management	: goed-matig
- subsidies	: weet niet

Figuur 6.1 Verschillen in waardering van aspecten uit de produktie-omgeving ten opzichte van het totaalbeeld door telers en overige agribusiness in de regio's West-Friesland/Geestmerambacht

Naast een beoordeling van factoren die een rol kunnen spelen bij de teelt van vollegrondsgroenten is ook gevraagd naar de 5 sterkste en 5 zwakste punten van deze regio ten aanzien van die teelt (figuur 6.2.).

Sterkste punten:	Zwakste punten:
- grondsoort	- vaste arbeidskrachten
- aanwezigheid veiling	- ontsluiting van het gebied
- kwaliteit/kwantiteit beregeningswater	- ondernemerschap/ management
- faciliteiten en prijzen veiling	- voorlichting DLV en SEV
- aanwezigheid telers met hetzelfde gewas	- tijdelijke arbeids-krachten

Figuur 6.2 Overzicht van de 5 sterkste en zwakste punten van de produktie-omgeving volgens telers en overige agribusiness in de regio's West-Friesland/Geestmerambacht

Wanneer er onderscheid gemaakt wordt tussen telers en overige agribusiness blijkt dat telers in hun lijstje van sterkste punten voor het gebied de factor aanwezigheid van telers met hetzelfde gewas vervangen door onderwijs/cursussen, aanwezigheid toeleveranciers van tuinbouwbenodigheden en investeringsgoederen en dienstverlening door accountants, boekhoudbureau's en banken. In hun lijstje van 5 zwakste punten wordt ontsluiting van het

gebied en voorlichting DLV en SEV vervangen door planologische onzekerheid en mentaliteit van de boeren/telers.

De personen uit de overige agribusiness vervangen in hun opsomming van 5 sterkste punten voor het gebied de factor faciliteiten en prijzen op de veiling door aanwezigheid van transport. In hun lijstje van 5 zwakste punten wordt de beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten vervangen door het kunnen voldoen aan milieu-eisen en de belangenbehartiging door regionale organisaties.

De toekomst voor vollegrondsgroenteteelt in het gebied West-Friesland/Geestmerambacht wordt matig tot vrij gunstig ingeschat. Het vrij gunstige beeld van deze regio wordt ingegeven door de nabijheid van een veiling, de afzetmogelijkheden van de in dit gebied geteelde vollegrondsgroenten en de verdergaande specialisatie in bepaalde teelten. De structuur van te veel kleine bedrijfjes, planologische druk, verdergaande mechanisatie en een te beperkt gewassenpakket verklaart het matige toekomst beeld.

Men verwacht dat het areaal vollegrondsgroenten ongeveer gelijk zal blijven of licht zal afnemen. Met name de personen uit de overige agribusiness verwachten deze afname. Door het toetreden van akkerbouwers die vollegrondsgroenten gaan verbouwen, zal het areaal toenemen. Echter door planologische druk en sanering van de kleinere bedrijven zal het areaal verder onder druk komen te staan.

Het voor de toekomst benodigde areaal voor gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven met sluitkool, bloemkool, spruitkool of ijsbergsla blijkt sterk te variëren. Veel respondenten blijken hier geen zicht op te hebben. Naarmate men in het gebied meer van het produkt weet (sluitkool en bloemkool) wordt de spreiding kleiner. Voor de gespecialiseerde bedrijven met sluitkool en bloemkool hebben de meesten wel een beeld voor ogen. De gemiddelde oppervlakte voor een gespecialiseerd bedrijf met sluitkool bedraagt 16 ha en met bloemkool 22 ha. De antwoorden verschillen niet veel tussen telers en overige agribusiness. Voor gespecialiseerde bedrijven met spruitkool en ijsbergsla wordt de gemiddelde omvang geschat op 28 respectievelijk 21 ha. Hierbij kan met name bij de gespecialiseerde spruitkool bedrijven onderscheid gemaakt worden tussen telers en overige agribusiness. De laatst genoemden hadden nog enig zicht op dit soort bedrijven, de telers niet. Bij de omvang van de verschillende gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven is wel de opmerking ten aanzien van de vruchtwisseling gemaakt. Bij een vruchtwisseling van één op vier hebben deze gespecialiseerde bedrijven veel grond nodig. Aan deze behoefte kan worden voldaan door een samenwerkingsverband aan te gaan met akkerbouwers.

Op de vraag wat de omvang van een akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroenten gemiddeld genomen zou moeten zijn wordt weer verschillend geantwoord. Ongeveer de helft weet hierop geen antwoord. Volgens hen die hier wel zicht op hebben, moet de gemiddelde grootte van zo'n bedrijf in de toekomst ongeveer 50 ha be-

dragen. Hierbij kan geen onderscheid gemaakt worden tussen telers en overige agribusiness.

Men beoordeelt het gebied positief. Wanneer een rapportcijfers zou moeten worden gegeven, zou dit een 7 zijn. Hierbij antwoorden de telers meer gespreid dan de mensen uit de overige agribusiness.

6.2.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen

De 10 voor dit onderzoek geselecteerde gewassen kunnen voor de regio West-Friesland/Geestmerambacht in 3 groepen verdeeld worden. De eerste groep bestaat uit witlof, ijsbergsla, spruitkool, broccoli, bloemkool, sluitkool en knolvenkel waarvoor de teeltmogelijkheden goed zijn in de regio. De telers zijn ten aanzien van spruitkool positiever over de teeltmogelijkheden dan de mensen uit de overige agribusiness. Op basis van de sterke punten kan deze groep onderverdeeld worden in enerzijds ijsbergsla, spruitkool, bloemkool, knolvenkel en anderzijds witlof, broccoli en sluitkool. Hierdoor ontstaat een tweede groep die bestaat uit witlof, broccoli en sluitkool.

De derde groep wordt gevormd door groene asperges, bleekselderij en lollo rossa. Het oordeel over de teeltmogelijkheden is hier minder positief en wordt gekenmerkt door een geringere kennis omtrent de teeltmogelijkheden. Bij een vergelijking van de telers en overige agribusiness blijkt dat de overige agribusiness naar verhouding meer afweet van de teeltmogelijkheden van bleekselderij dan de telers.

In deze regio zijn naast de teeltmogelijkheden van de drie groepen ook de sterke en zwakke punten van de teelt geïnventariseerd. Als eerste wordt de eerste en tweede groep behandeld waarvan de teeltmogelijkheden als goed worden beoordeeld. Deze eerste groep vollegrondsgroenten wordt gekenmerkt door de sterke punten: kwaliteit van de grond en de beschikbaarheid van beregeningswater. Bij ijsbergsla wordt dit nog aangevuld met klimaat en bij bloemkool met afstand tot de veiling en aanwezigheid van telers met hetzelfde gewas.

De tweede groep laat een meer wisselend beeld zien bij de sterke punten. Als gemeenschappelijk voordeel wordt de aanwezigheid van telers met hetzelfde gewas en kwaliteit van de grond genoemd. De overige sterke punten zijn:

- witlof: afstand tot de veiling;
- broccoli: klimaat;
- sluitkool: aanwezigheid bemiddelingsbureau en klimaat.

De zwakke punten voor de eerste en tweede groep vollegrondsgroenten vertonen een meer afwisselend beeld. Voor sommige gewassen is er ook een grote spreiding van de antwoorden of men weet het niet. Hieronder volgt een kort overzicht:

- witlof: faciliteiten en prijzen op de veiling;

- ijsbergsla: beschikbaarheid van tijdelijke arbeidskrachten, mogelijkheden om te voldoen aan de gestelde milieu-eisen en faciliteiten en prijzen op de veiling;
- spruitkool: wordt gekenmerkt door de categorie weet niet en een grote spreiding in gegeven antwoorden;
- broccoli: mogelijkheden om op contract te telen;
- bloemkool: beschikbaarheid van vaste en tijdelijke arbeidskrachten;
- sluitkool: beschikbaarheid van tijdelijke arbeidskrachten;

Onderscheid tussen telers en mensen uit de overige agribusiness levert geen grote verschillen op.

De derde groep vollegrondsgroenten wordt gekenmerkt door de onbekendheid van het produkt. Hierdoor is er ook een grote spreiding van de antwoorden over de mogelijke categorieën. Dit resulteert in de volgende sterke punten:

- groene asperges: geen sterke punten;
- bleekselderij: de aanwezigheid van telers met hetzelfde gewas;
- knolvenkel: de kwaliteit van de grond en de beschikbaarheid van beregeningswater;
- lollo rossa: de kwaliteit van de grond.

Verder zijn voor de gewassen de volgende zwakke punten geformuleerd:

- groene asperges: afwezigheid van telers met hetzelfde gewas en de beschikbaarheid van tijdelijke arbeidskrachten;
- bleekselderij: faciliteiten en prijzen op de veiling;
- knolvenkel: beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten en het kunnen voldoen aan milieu-eisen;
- lollo rossa: faciliteiten en prijzen op de veiling en de afwezigheid van telers met hetzelfde gewas.

Gezien de grote spreiding over de antwoordcategorieën is het niet mogelijk om onderscheid tussen telers en overige agribusiness te maken.

Voor de regio worden bloemkool, sluitkool en ijsbergsla als meest perspectiefvolle produkten gezien. Hierbij noemen de telers ijsbergsla als tweede en sluitkool als derde. Bij mensen uit de overige agribusiness is deze volgorde net omgekeerd. De keuze van deze produkten is gebaseerd op de verwachte afzetmogelijkheden en de bestaande afzetstructuren in de regio. Ook speelt hierbij de mate van concentratie en de aanwezigheid van kennis (kenniscentrum) een belangrijke rol. Gezien de huidige marktsituatie voor witlof wordt dit gewas door de geënquêteerden niet tot de perspectiefvolle gewassen gerekend.

6.3 IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard

6.3.1 Sterke en zwakke punten

Alvorens in te gaan op de sterke en zwakke punten van deze regio wordt eerst een korte typering gegeven van *de bij dit onderzoek betrokken telers*. De leeftijd van de bedrijfshoofden is overwegend jonger dan 40 jaar (gemiddeld 37 jaar) en zij hebben een opleiding op lbo-niveau. De bedrijfsgrootte is overwegend kleiner dan 25 ha (gemiddeld 28 ha, veroorzaakt door enkele grote bedrijven) en meer dan 65% (gemiddeld 80%) wordt gebruikt voor de teelt van vollegrondsgroenteprodukten. De teelt van vollegrondsgroenten in deze gebieden vindt overwegend plaats op kleigrond.

De belangrijkste produkten die hier geteeld worden zijn ijsbergsla en spruitkool, gevolgd door bloemkool en sluitkool. Het aantal vollegrondsgroentegewassen in het teeltplan varieert sterk van 2 tot 7 met de nadruk op 3 tot 5 gewassen.

Sommige vollegrondsgroentetelers houden zich ook bezig met de teelt van akkerbouwprodukten. Hun bedrijfsgrootte is ongeveer 2 maal zo groot, een kleiner percentage van de grond wordt gebruikt voor vollegrondsgroenten en zij leggen bij de teelt meer de nadruk op spruitkool en ijsbergsla. De belangrijkste akkerbouwgewassen zijn aardappels, snijmais en granen.

De beoordeling van de verschillende factoren over het regionale produktiemilieu wordt aan de hand van de hoofdindeling weergegeven in 6 categorieën (zie bijlage 6.1). In deze paragraaf zal hiervan voor de regio IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard een korte samenvatting worden gegeven:

- produktiemiddelen: scoren overwegend matig tot goed, uitgezonderd de beschikbaarheid van grond en de daarbij behorende prijs en de beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten. Hierop scoort deze regio matig tot slecht;
- produktieomstandigheden: de kwaliteit en kwantiteit van het beregeningswater en de ontsluiting van het gebied en de percelen wordt als goed beoordeeld. De andere aspecten vindt men matig;
- institutionele factoren: planologische zekerheid en het vergunningenbeleid worden als matig ervaren. Omtrent de subsidies die gegeven worden, is men ontevreden omdat men er van uit gaat dat deze regio hier doorgaans niet voor in aanmerking komt;
- afzet, toelevering en dienstverlening: men is over het algemeen tevreden en deze factoren scoren goed in deze regio. Een uitzondering wordt gemaakt voor het niveau van de particuliere voorlichting en de aanwezigheid van toeleveranciers van tuinbouwbenodigheden en investeringsgoederen. Deze 2 factoren vindt men matig tot goed;
- sociale factoren: in deze regio zou meer aandacht besteed kunnen worden aan belangenbehartiging door regionale organi-

saties en mentaliteit van de telers die nu als matig worden ervaren;
- overig: de aanwezigheid van biologische teelten en de mogelijkheid om te kunnen voldoen aan milieu-eisen scoort in dit gebied matig tot slecht.

Hierboven is de beoordeling van de produktie-omgeving in de regio IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard weergegeven voor de telers en mensen uit de overige agribusiness samen. Wanneer naar de beoordeling van deze 2 groepen afzonderlijk wordt gekeken blijkt dat met name de telers enige accenten leggen. De verschillen ten opzichte van het totaalbeeld worden weergegeven in figuur 6.3.

Telers:	
- beschikbaarheid grond voor huur/pacht	: matig-slecht
- lengte/breedte verhouding van de kavels	: matig-slecht
- planologische zekerheid	: matig-slecht
- aanwezigheid andere afnemers/ afzetorganisaties	: matig
Overige agribusiness:	
- beschikbaarheid tijdelijk personeel	: matig-slecht

Figuur 6.3 Verschillen in waardering van aspecten uit de produktie-omgeving ten opzichte van het totaalbeeld door telers en de overige agribusiness in de regio's Hoeksche en Dordsche Waard

Voor deze regio is niet alleen een beoordeling gevraagd van factoren die een rol kunnen spelen bij de teelt van vollegrondsgroenten. Er is ook gevraagd of de respondenten de 5 sterkste en 5 zwakste punten van hun regio ten aanzien van de teelt van vollegrondsgroenten wilden aangeven. Het resultaat hiervan is weergegeven in figuur 6.4.

Voor het in figuur 6.4 gegeven overzicht van sterke en zwakke punten kan onderscheid gemaakt worden tussen telers en mensen uit de overige agribusiness. De telers vervangen in hun lijstje van sterkste punten voor het gebied de factor faciliteiten en prijzen veiling door aanwezigheid proeftuinen en studieclubs. In hun lijstje van 5 zwakste punten wordt geen wijziging aangebracht.

De personen uit de overige agribusiness vervangen in hun opsomming van 5 zwakste punten voor het gebied de factor beschikbaarheid van grond voor aankoop en bijbehorende grondprijs door niveau ondernemerschap en mentaliteit. Hun 5 sterkste punten komen overeen met het totaalbeeld voor de regio.

Sterkste punten:	Zwakste punten:
- aanwezigheid veiling	- planologische zekerheid
- faciliteiten en prijzen veiling	- vaste/tijdelijke arbeidskrachten
- grondsoort	- grond voor aankoop
- kwaliteit/kwantiteit beregeningswater	- grondprijs bij aankoop
- ontsluiting van het gebied	- lengte/breedte-verhouding kavels

Figuur 6.4 Overzicht van de 5 sterkste en zwakste punten van de produktie-omgeving volgens telers en de overige agribusiness in de regio's Hoeksche en Dordsche Waard

De toekomst wordt gunstig ingeschat voor vollegrondsgroenteteelt in het gebied IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard. Dit optimisme wordt gevoed door de positieve verwachtingen omtrent de afzetmogelijkheden van de verschillende vollegrondsgroenten en de kwaliteit van water, grond en infrastructuur. Ook verwacht men een verdere vergroting van het areaal vollegrondsgroenten. Deze toename zal met name het gevolg zijn van de (gedeeltelijke) omschakeling van akkerbouwers naar vollegrondsgroente.

Het voor de toekomst benodigd geachte areaal voor gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven met: sluitkool, bloemkool, spruitkool of ijsbergsla blijkt zeer sterk te variëren. Veel respondenten blijken hier geen zicht op te hebben. De antwoorden van hen die aangaven hier wel zicht op te hebben, lopen sterk uiteen en de antwoorden concentreren zich op gespecialiseerde bedrijven met spruitkool of ijsbergsla. De gemiddeld benodigde oppervlakte voor een gespecialiseerd bedrijf met spruitkool bedraagt 38 ha en met ijsbergsla 14 ha. De antwoorden verschillen niet veel tussen telers en overige agribusiness. Voor gespecialiseerde bedrijven met sluitkool en bloemkool wordt de gemiddeld benodigde omvang geschat op 20 respectievelijk 12 ha. Bij de omvang van de verschillende gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven is wel de opmerking ten aanzien van de vruchtwisseling gemaakt. Bij een vruchtwisseling van één op vier hebben deze gespecialiseerde bedrijven veel grond nodig. Aan deze behoefte kan worden voldaan door samen te werken met akkerbouwers.

Voor de toekomst wordt verwacht dat een akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroenten een gewenste bedrijfsgrootte van gemiddeld 54 ha zou moeten hebben. De helft van de respondenten wist hierop geen antwoord en bij telers is de spreiding kleiner dan bij de personen uit de overige agribusiness

Al met al wordt het gebied ondanks de op- en aanmerkingen positief beoordeeld. Wanneer een rapportcijfers zou moeten worden

gegeven, zou dit tussen een 7 en een 8 liggen. Hierbij neigen de telers meer richting 8 dan de mensen uit de overige agribusiness.

6.3.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen

De 10 voor dit onderzoek geselecteerde gewassen kunnen voor de regio IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard in 2 groepen verdeeld worden. De eerste groep bestaat uit ijsbergsla, spruitkool, broccoli, bloemkool en sluitkool waarvoor de teeltmogelijkheden goed zijn in de regio. Hierbij kan opgemerkt worden dat ten aanzien van broccoli de telers minder positief zijn over de teeltmogelijkheden dan de mensen uit de overige agribusiness.

De tweede groep wordt gevormd door witlof, groene asperges, knolvenkel, bleekselderij en lollo rossa. Het oordeel over de teeltmogelijkheden is hier minder positief en wordt gekenmerkt door een gebrek aan kennis over de teeltmogelijkheden (witlof uitgezonderd). Onderscheid tussen telers enerzijds en overige agribusiness anderzijds is moeilijk te maken omdat ook binnen deze groepen de antwoorden over de verschillende categorieën verspreid zijn.

Van beide groepen gewassen zijn niet alleen de teeltmogelijkheden in de regio maar ook de sterke en zwakke punten van de teelt geïnventariseerd. Hierbij zal eerst ingegaan worden op de eerste groep waarvan de teeltmogelijkheden als goed worden gekwalificeerd. Deze groep vollegrondsgroenten kan getypeerd worden door de volgende sterke punten: de kwaliteit van de grond, de afstand tot de veiling en de beschikbaarheid van beregeningswater. Bij spruitkool is dit laatste sterke punt vervangen door aanwezigheid van telers van hetzelfde gewas en door de faciliteiten van en prijzen aan de veiling.

De zwakke punten voor deze groep vollegrondsgroenten lopen meer uiteen. Bij de meeste gewassen, spruitkool uitgezonderd, wordt de beschikbaarheid van tijdelijke arbeidskrachten als een zwak punt gezien. De overige zwakke punten voor de verschillende gewassen zijn:

- ijsbergsla: mogelijkheden om te voldoen aan de gestelde milieu-eisen, beschikbaarheid grond voor aankopen en de afwezigheid van loonwerkbedrijven;
- spruitkool: beschikbaarheid grond voor huur/pacht en beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten;
- broccoli: afwezigheid van telers met hetzelfde gewas, beschikbaarheid van arbeidskrachten;
- bloemkool: beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten;
- sluitkool: afwezigheid van telers met hetzelfde gewas en faciliteiten van en prijzen aan de veiling.

Onderscheid tussen telers en mensen uit de overige agribusiness levert geen grote verschillen op.

De tweede groep vollegrondsgroenten wordt gekenmerkt door de onbekendheid van het produkt. Hierdoor is er ook een grote spreiding van de antwoorden over de mogelijke categorieën. Ten aanzien

van lollo rossa en groene asperges kan er moeilijk een beeld geschetst worden omdat men weinig van de teelten af weet of omdat de antwoorden over vele verschillende categorieën verdeeld zijn. Voor knolvenkel en bleekselderij ontstaat ondanks de geringe kennis over de teeltmogelijkheden toch nog een beeld omtrent de sterke en zwakke punten van de teelt van deze gewassen. Als sterke punten worden kwaliteit van de grond, afstand tot de veiling en de beschikbaarheid van beregeningswater genoemd. Als zwakke punten komen naar voren: beschikbaarheid van vaste en tijdelijke arbeidskrachten. Voor bleekselderij wordt ook nog het punt van faciliteiten van en prijzen aan de veiling genoemd.

Witlof heeft een speciale plaats in deze tweede groep. In tegenstelling tot de andere groenten in deze groep heeft men ten aanzien van witlof wel een duidelijk oordeel omtrent de sterke en zwakke punten. Als sterk punt voor de trek van witlof wordt de afstand tot de veiling gezien. Als zwakke punten komen faciliteiten van en prijzen aan de veiling en de afwezigheid van studieclubs naar voren.

Gezien de grote spreiding over de antwoordcategorieën is het niet mogelijk om onderscheid tussen telers en overige agribusiness te maken.

Als meest perspectiefvolle produkten voor de regio worden spruitkool, ijsbergsla, sluitkool (met name spitskool) en broccoli genoemd. Hierbij noemen de telers ijsbergsla als eerste en spruitkool als tweede. Bij mensen uit de overige agribusiness is deze volgorde net omgekeerd. De keuze van deze produkten wordt ingegeven door de verwachte groei op de afzetmarkten en de mogelijkheid om deze gewassen op akkerbouwmatige wijze te telen.

6.4 Zeeland

6.4.1 Sterke en zwakke punten

In deze regio kan het volgende beeld worden geschetst van *de bij dit onderzoek betrokken telers*. De leeftijd van de bedrijfshoofden is overwegend jonger dan 40 jaar (gemiddeld 36 jaar) en zij hebben een opleiding op mbo-niveau. De bedrijfsgrootte is overwegend groter dan 25 ha (gemiddeld 32 ha) en minder dan 65% (gemiddeld 50%) wordt gebruikt voor de teelt van vollegrondsgroenteprodukten. In de provincie Zeeland vindt de teelt van vollegrondsgroenten plaats op klei- en zavelgrond.

Bloemkool, spruitkool gevolgd door witlof, prei en winterpeen zijn de belangrijkste produkten die in deze regio geteeld worden. Het aantal vollegrondsgroentegewassen in het teeltplan varieert weinig: overwegend 1 à 2.

De Zeeuwse vollegrondsgroenteteelt vindt overwegend plaats op bedrijven met akkerbouw. Ten opzichte van de gespecialiseerde vollegrondsgroenteteelt is hun oppervlakte gemiddeld 2 maal zo groot, wordt er een kleiner percentage van de grond gebruikt voor

vollegrondsgroenteteelt en teelt men meer verschillende gewassen. De nadruk ligt op bloem- en spruitkool. Opvallend is dat in tegenstelling tot de andere regio's in Zeeland naast de veiling ook andere afzetkanalen als bemiddelingsbureau en huisverkoop een rol spelen.

Om een indruk te krijgen van de regionale produktie-omgeving wordt de beoordeling van de verschillende factoren aan de hand van de geformuleerde checklist weergegeven, zie bijlage 6.1. Hieronder volgt voor de regio Zeeland een korte samenvatting:

- produktiemiddelen: scoren overwegend matig tot goed, uitgezonderd de beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten waarop de regio slecht scoort;
- produktieomstandigheden: worden als goed beoordeeld, uitgezonderd de ontsluiting van het gebied (matig-goed) en de kwaliteit en kwantiteit van het beregeningswater dat slecht scoort in de regio;
- institutionele factoren: heeft men weinig problemen mee en wordt als goed ervaren, uitgezonderd de subsidies die men matig tot goed beoordeelt;
- afzet, toelevering en dienstverlening: scoren over het algemeen matig tot goed in deze regio. Matig tot slecht ervaart men de aanwezigheid van afnemers/afzetorganisatie, aanwezigheid veiling, aanwezigheid verwerkend bedrijf en mogelijkheden voor eigen transport;
- sociale factoren: in deze regio wordt dit als matig tot goed ervaren. Woonomgeving en woonklimaat springt hier in positieve zin uit;
- overig: de aanwezigheid van biologische teelten en het kunnen voldoen aan de milieu-eisen scoort in deze regio matig tot goed respectievelijk goed;

Hierbij is in eerste instantie geen onderscheid gemaakt tussen telers en mensen uit de overige agribusiness. Wanneer naar de beoordeling van deze 2 groepen afzonderlijk wordt gekeken blijkt dat met name de telers enige accenten leggen, figuur 6.5.

Uitgaande van de beoordeling van factoren die een rol spelen bij de teelt van vollegrondsgroenten is ook gevraagd naar de 5 sterkste en 5 zwakste punten van deze regio, figuur 6.6.

Hierbij vervangen de telers in hun lijstje van sterkste punten voor het gebied de factor beschikbaarheid van grond voor aankoop door grootte van de kavels. In hun lijstje van 5 zwakste punten worden geen wijzigingen aangebracht.

De personen uit de overige agribusiness hebben geen aanvullingen op het lijstje van 5 sterkste punten voor het gebied. In hun lijstje van 5 zwakste punten wordt de beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten vervangen door mentaliteit van de boeren/telers.

Telers:	
- grondprijs bij aankoop	: matig
- beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten	: matig-slecht
- aanwezigheid afnemer/afzetorganisatie	: slecht
- niveau onderwijs/cursussen	: slecht
- mentaliteit boeren/telers	: goed
Overige agribusiness:	
- beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten	: matig-goed
- aanlegkosten nutsvoorzieningen	: slecht-weet niet
- subsidies	: matig-weet niet
- aanwezigheid veiling	: goed
- aanwezigheid afnemer/afzetorganisatie	: matig
- niveau particuliere voorlichting	: slecht
- niveau onderwijs/cursussen	: matig
- woonomgeving/woonklimaat	: matig
- mentaliteit boeren/telers	: matig

Figuur 6.5 Verschillen in waardering van aspecten uit de produktie-omgeving ten opzichte van het totaalbeeld door telers en de overige agribusiness in de provincie Zeeland

Sterkste punten:	Zwakste punten:
- grondsoort	- kwaliteit/kwantiteit beregeningswater
- grond voor huur/pacht	- tijdelijke arbeidskrachten
- kunnen voldoen aan milieu-eisen	- vaste arbeidskrachten
- niveau ondernemersschap/management	- aanwezigheid veiling
- grond voor aankoop	- aanwezigheid telers met dezelfde gewassen

Figuur 6.6 Overzicht van de 5 sterkste en zwakste punten van de produktie-omgeving volgens telers en de overige agribusiness in de provincie Zeeland

De toekomst voor vollegrondsgroenteteelt in het gebied Zeeland wordt matig ingeschat. Dit beeld wordt ingegeven door het telkens weer terugkomende probleem van watergebrek zowel kwalitatief als kwantitatief. Ook de afstand tot afnemers, veiling en

verwerking en kennis van de vollegrondsgroenteteelt spelen hierbij een rol. De toekomst wordt door de mensen uit de overige agribusiness overigens gunstiger ingeschat dan door de telers/akkerbouwers.

Men verwacht dat het areaal vollegrondsgroenten zal toenemen. Deze toename wordt met name veroorzaakt doordat akkerbouwers vollegrondsgroenten in hun teeltplan opnemen. Deze ontwikkeling wordt ook mogelijk gemaakt door bemiddelingsbureaus en teeltbegeleiding waardoor de akkerbouwers makkelijker overgaan tot het telen van vollegrondsgroenten.

Het voor de toekomst benodigde areaal voor gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven met sluitkool, bloemkool, spruitkool of ijsbergsla blijkt sterk te variëren. Veel respondenten vinden het moeilijk om hierop antwoord te geven. Naarmate men in het gebied meer van het produkt weet (spruitkool en bloemkool) wordt de spreiding kleiner. Voor de gespecialiseerde bedrijven met spruitkool en bloemkool hebben de meeste wel een beeld voor ogen. De gemiddelde oppervlakte voor een gespecialiseerd bedrijf met spruitkool bedraagt 29 ha en met bloemkool 14 ha. De antwoorden verschillen niet veel tussen telers en overige agribusiness. Voor gespecialiseerde bedrijven met sluitkool en ijsbergsla wordt de gemiddelde omvang geschat op 18 respectievelijk 26 ha. Hierbij schatten de telers de gemiddelde omvang bij sluitkool lager in en bij ijsbergsla hoger in dan de mensen uit de overige agribusiness. Bij de omvang van de verschillende gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven is weer de opmerking ten aanzien van de vruchtwisseling gemaakt (1:4).

Men verwacht dat een akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroenten in de toekomst een gewenste bedrijfsgrootte van gemiddeld 45 ha zou moeten hebben. Hierbij is onderscheid tussen telers en overige agribusiness die respectievelijk 34 ha en 54 ha hebben geantwoord. Ongeveer de helft van de respondenten wist hierop geen antwoord.

Het gebied wordt matig positief beoordeeld. Wanneer een rapportcijfers zou moeten worden gegeven, zou dit een krappe 7 zijn. Hierbij antwoorden de telers meer gespreid dan de mensen uit de overige agribusiness. Deze spreiding wordt mede veroorzaakt door het verschil in beschikbaarheid van beregeningswater in de verschillende gebieden van Zeeland.

6.4.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen

De 10 voor dit onderzoek geselecteerde gewassen kunnen voor de regio Zeeland in 3 groepen verdeeld worden. De eerste groep bestaat uit witlof, spruitkool en bloemkool waarvoor de teeltmogelijkheden goed zijn in de regio. De tweede groep wordt gevormd door groene asperges en broccoli. Voor deze twee gewassen worden de teeltmogelijkheden goed tot redelijk ingeschat. De derde groep wordt gevormd door sluitkool, knolvenkel, bleekselderij, lollo rossa en ijsbergsla. De teeltmogelijkheden worden voor deze ge-

wassen matig tot slecht ingeschat. Opvallend in deze regio is dat men op de hoogte is van de teeltmogelijkheden. In vergelijking met andere regio's wordt in deze regio beduidend minder vaak het antwoord weet niet gegeven. De mensen uit de overige agribusiness blijken meer zicht te hebben op de teeltmogelijkheden van knolvenkel, bleekselderij en lollo rossa dan de telers.

Van de drie groepen gewassen zijn naast de teeltmogelijkheden in een regio ook de sterke en zwakke punten van de teelt in kaart gebracht. Hierbij wordt de eerste en tweede groep waarvan de teeltmogelijkheden als goed tot redelijk werden gekwalificeerd als eerste besproken. Deze eerste groep vollegrondsgroenten kan getypeerd worden door de sterke punten: klimaat en kwaliteit van de grond. Voor spruitkool wordt dit aangevuld met aanwezigheid van studieclubs. Witlof heeft andere sterke punten in deze regio, hier speelt met name de aanwezigheid van een bemiddelingsbureau voor de afzet een belangrijke rol. De tweede groep heeft ook kwaliteit van de grond en het klimaat als sterke punten, aangevuld met aanwezigheid van bemiddelingsbureau voor de afzet bij broccoli.

De zwakke punten voor de eerste en tweede groep vollegrondsgroenten laten een gevarieerder beeld te zien. Voor de eerste groep staan afstand tot de veiling en de beschikbaarheid van beregeningswater centraal. Dit beeld wordt voor de verschillende gewassen als volgt aangevuld:

- witlof: faciliteiten en prijzen op de veiling;
- spruitkool: afwezigheid loonwerkbedrijven;
- bloemkool: kwaliteit van het beregeningswater.

Voor de tweede groep vollegrondsgroentegewassen wordt de beschikbaarheid van beregeningswater als zwak punt gezien. Dit wordt nog aangevuld met:

- groene asperges: beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten;
- broccoli: kwaliteit van beregeningswater, afstand tot de veiling.

De derde groep vollegrondsgroenten heeft als sterk punt de kwaliteit van de grond en als zwakke punten de kwantiteit en kwaliteit van het beregeningswater, beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten en afstand tot de veiling (alleen voor sluitkool). Bleekselderij en lollo rossa hebben geen sterke punten door de grote spreiding over de antwoordcategorieën. Het hierboven geschetste beeld voor de drie gewasgroepen verschilt niet tussen teler en overige agribusiness.

Spruitkool, bloemkool, witlof/groene asperges worden voor de regio als de meest perspectiefvolle produkten gezien. De antwoorden van de mensen uit de overige agribusiness wijken hiervan af. Zij zien als meest perspectiefvolle produkten de gewassen bloemkool, groene asperges en radicchio rosso/spruitkool. De basis voor de keuze van deze gewassen is het klimaat en de grondsoort in de regio, aangevuld met het feit dat de produkten boven de grond te oogsten zijn en hierdoor bij uitstek geschikt voor akkerbouwmatige teelt.

6.5 Westelijk Noord-Brabant

6.5.1 Sterke en zwakke punten

Alvorens in te gaan op de sterke en zwakke punten van deze regio wordt eerst een korte typering gegeven van *de bij dit onderzoek betrokken telers*. De leeftijd van de bedrijfshoofden is overwegend ouder dan 40 jaar (gemiddeld 44 jaar) en zij hebben een opleiding op mbo-niveau. De bedrijfsgrootte is overwegend groter dan 30 ha (gemiddelde 55 ha, veroorzaakt door één groot bedrijf). Zonder dit extreem grote bedrijf wordt de gemiddelde bedrijfsgrootte ongeveer 32 ha. Van het beschikbare aantal ha wordt op de bedrijven meer dan 60% (gemiddelde 69 %) gebruikt voor de teelt van vollegrondsgroenten produkten. Verder vindt de teelt van vollegrondsgroenten in deze gebieden plaats op lichte klei- en zandgrond.

De belangrijkste produkten die hier geteeld worden zijn prei en knolselderij. Het aantal vollegrondsgroentegewassen in het teeltplan varieert van 3 - 6 gewassen, nadruk ligt op 4.

Naast de vollegrondsgroenten houden een aantal telers zich ook bezig met de akkerbouw. Deze groep onderscheid zich van de telers die zich alleen bezig houden met vollegrondsgroenteteelt. Hun gemiddelde bedrijfsgrootte is ongeveer 5 maal zo groot, een kleiner percentage van de grond wordt gebruikt voor vollegrondsgroenten en zij leggen bij de teelt meer de nadruk op prei.

Net als in Zeeland blijkt ook in deze regio naast de veiling andere afzetkanalen van belang te zijn. Zo spelen directe leveringen aan de industrie, huisverkoop en verkoop aan andere afnemers/afzetorganisatie ook een rol.

De beoordeling van de verschillende factoren over de regionale produktie-omgeving wordt aan de hand van de hoofdindeling weergegeven in 6 categorieën (zie bijlage 6.1). In deze paragraaf zal hiervan voor de regio westelijk Noord-Brabant een korte samenvatting worden gegeven:

- produktiemiddelen: scoren overwegend matig tot goed. Een uitzondering moet gemaakt worden voor de grondprijs en de beschikbaarheid van vaste en tijdelijke arbeidskrachten die matig tot slecht scoren;
- produktieomstandigheden: worden als goed beoordeeld;
- institutionele factoren: worden als matig tot goed ervaren, uitgezonderd de mogelijkheid van subsidies die men als slecht ervaart;
- afzet, toelevering en dienstverlening: worden als goed ervaren, uitgezonderd de aanwezigheid van verwerkende bedrijven waarop matig tot goed wordt gescoord;
- sociale factoren: in deze regio wordt dit als goed ervaren. De mentaliteit van boeren/telers springt hier in negatieve zin uit met een beoordeling van matig tot goed;

- overig: de aanwezigheid van biologische teelten scoort slecht en het kunnen voldoen aan de milieu-eisen scoort matig tot goed in deze regio.

Hierboven is de beoordeling van de produktie-omgeving in deze regio weergegeven voor de telers en mensen uit de overige agribusiness samen. Wanneer naar de beoordeling van deze 2 groepen afzonderlijk wordt gekeken blijkt dat met name de telers enige accenten leggen. De verschillen ten opzichte van het totaalbeeld worden weergegeven in figuur 6.7.

Telers:	
- beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten:	matig-goed
- vergunningenbeleid door gemeente/provincie:	goed
- belangenbehartiging regionale organisaties:	goed-weet niet
Overige agribusiness:	
- beschikbaarheid grond voor koop	: matig
- beschikbaarheid grond voor huur/pacht	: matig-goed
- beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten:	slecht
- aanlegkosten nutsvoorzieningen	: goed-weet niet
- vergunningenbeleid door gemeente/provincie:	matig
- subsidies	: weet niet
- dienstverlening accountants/ boekhoudbureau's en banken	: goed-weet niet

Figuur 6.7 Verschillen in waardering van aspecten uit de produktie-omgeving ten opzichte van het totaalbeeld door telers en de overige agribusiness in de regio westelijk Noord-Brabant

Voor deze regio is niet alleen een beoordeling gevraagd van factoren die een rol kunnen spelen bij de teelt van vollegrondsgroenten. Er is ook gevraagd of de respondenten de 5 sterkste en 5 zwakste punten van hun regio ten aanzien van de teelt van vollegrondsgroenten wilden aangeven. Het resultaat hiervan is weergegeven in figuur 6.8.

Ook voor het totaalbeeld van de regio kan een onderscheid gemaakt worden naar teler en overige agribusiness. Dit onderscheid levert voor deze regio weinig op. De telers vervangen als zwak punt de aanwezigheid van telers met hetzelfde gewas door planologische zekerheid. Voor de rest maken de telers en mensen uit de overige agribusiness geen onderscheid.

De toekomst voor vollegrondsgroenteteelt in het westen van Noord-Brabant wordt matig tot vrij gunstig ingeschat. Het vrij gunstige beeld wordt ingegeven door ligging (klimaat, grond) en afzetperspectieven. Hierbij wordt wel de opmerking gemaakt dat

Sterkste punten:	Zwakste punten:
- grondsoort	- tijdelijke arbeidskrachten
- aanwezigheid veiling	- vaste arbeidskrachten
- kwaliteit/kwantiteit beregeningswater	- kunnen voldoen aan milieu-eisen
- ontsluiting van het gebied	- aanwezigheid studieclubs
- aanwezigheid verwerkend bedrijf	- aanwezigheid telers met dezelfde gewassen

Figuur 6.8 Overzicht van de 5 sterkste en zwakste punten van de produktie-omgeving volgens telers en overige agribusiness in westelijk Noord-Brabant

de vollegrondsgroenten zich moet onderscheiden van de concurrenten waardoor met name aandacht besteed moet worden aan kwaliteit van het produkt.

Men verwacht dat het areaal vollegrondsgroenten zal toenemen. Deze toename is mede toe te schrijven aan het feit dat akkerbouwers vollegrondsgroenten in hun teeltplan opnemen. Verder zal het aantal telers dalen maar de overblijvende bedrijven zullen groter worden mede door mechanisatie en specialisatie.

Het voor de toekomst benodigde areaal voor gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven met sluitkool, bloemkool, spruitkool of ijsbergsla blijkt sterk te variëren. Veel respondenten blijken hier geen zicht op te hebben. Naarmate men in het gebied meer van het produkt weet (spruitkool en bloemkool) wordt de spreiding kleiner. Voor de gespecialiseerde bedrijven met spruitkool en bloemkool hebben de meeste wel een beeld voor ogen. De gemiddelde oppervlakte voor een gespecialiseerd bedrijf met spruitkool bedraagt 31 ha en met bloemkool 16 ha. De telers schatten de gemiddelde oppervlakte voor spruitkool hoger en voor bloemkool lager dan de mensen uit de overige agribusiness. Voor gespecialiseerde bedrijven met sluitkool en ijsbergsla wordt de gemiddelde omvang geschat op 20 respectievelijk 10 ha. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen telers en overige agribusiness. De telers schatten de gemiddelde omvang bij sluitkool en ijsbergsla lager in dan de mensen uit de overige agribusiness. Bij de omvang van de verschillende gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven is weer de opmerking ten aanzien van de vruchtwisseling gemaakt (1:4).

Voor de toekomst wordt verwacht dat een akkerbouwbedrijf met vollegrondsgroenten een gewenste bedrijfsgrootte van gemiddeld 52 ha zou moeten hebben. Hierbij hebben de mensen uit de overige agribusiness de gewenste bedrijfsgrootte lager ingeschat.

Al met al wordt het gebied matig positief beoordeeld. Wanneer een rapportcijfers zou moeten worden gegeven, zou dit een

krappe 7 zijn. Hierbij antwoorden de telers meer gespreid dan de mensen uit de overige agribusiness.

6.5.2 Mogelijkheden voor bepaalde gewassen

De 10 voor dit onderzoek geselecteerde gewassen kunnen voor het westelijk gebied van Noord-Brabant verdeeld worden in twee groepen. De eerste groep bestaat uit witlof, ijsbergsla, spruitkool, broccoli, bloemkool, groene asperges, sluitkool, knolvenkel en bleekselderij. Voor deze gewassen veronderstelt men goede teeltmogelijkheden in het gebied en wordt weinig het antwoord weet niet gegeven. Dit is wel het geval bij lollo rossa die als enige in groep twee wordt ingedeeld.

Van de twee groepen gewassen zijn niet alleen de teeltmogelijkheden in een regio maar ook de sterke en zwakke punten van de teelt geïnventariseerd. Hierbij zal eerst ingegaan worden op de eerste groep waarvan de teeltmogelijkheden als goed werden gekwalificeerd. Deze eerste groep vollegrondsgroenten kan getypeerd worden door de sterke punten: kwaliteit van de grond, afstand tot de veiling en aanwezigheid van bemiddelingsbureaus voor de afzet. Een uitzondering moet gemaakt worden voor ijsbergsla en sluitkool. Deze twee gewassen hebben naast kwaliteit van de grond respectievelijk mogelijkheden om op contract te telen en beschikbaarheid van beregeningswater als sterke punten.

De zwakke punten voor de eerste groep vollegrondsgroenten lopen meer uiteen. Voor alle gewassen geldt dat men de beschikbaarheid van tijdelijke arbeidskrachten als een zwak punt ziet. Voor de verschillende gewassen wordt het als volgt aangevuld:

- bloemkool, knolvenkel en bleekselderij: beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten;
- broccoli: afwezigheid studieclubs;
- ijsbergsla: beschikbaarheid vaste arbeidskrachten en afwezigheid studieclubs;
- sluitkool: beschikbaarheid vaste arbeidskrachten en faciliteiten en prijzen op de veiling.

De tweede groep wordt gevormd door lollo rossa. Als sterke punten voor dit gewas worden genoemd: beschikbaarheid beregeningswater, kwaliteit van de grond en afstand tot de veiling. Ook hier wordt de beschikbaarheid van vaste en tijdelijke arbeidskrachten als een zwak punt gezien. Over het algemeen kan gesteld worden dat telers en mensen uit de overige agribusiness niet verschillend hebben geantwoord voor de diverse gewassen uit de twee groepen.

Als meest perspectiefvolle produkten voor de regio worden spruitkool, groene asperges en prei genoemd. De antwoorden van de mensen uit de overige agribusiness wijken hiervan af. Zij noemen ijsbergsla in plaats van prei. De keuze van deze gewassen is gebaseerd op de grondsoort in de regio, mogelijkheid tot mechanisatie en de positieve verwachtingen omtrent de afzet.

7. SLOTBESCHOUWING

In dit hoofdstuk zullen de drie provincies onderling op hun score op de verschillende (deel)onderwerpen worden beoordeeld. Deze beoordeling is een relatieve vergelijking van de drie provincies. De uitkomsten hier van staan in figuur 7.1. In de tekst van dit hoofdstuk zullen argumenten en nuanceringen worden gegeven. De verschillende regio's worden met elkaar vergeleken op basis van hun score op verschillende onderwerpen. Deze onderwerpen zijn verdeeld in een zestal hoofdgroepen. Wanneer de scores van de verschillende regio's op een onderwerp vergeleken worden, moet de min ten opzichte van de plus geïnterpreteerd worden als slechter ten opzichte van beter. Daarnaast kan de positie van een provincie niet vastgesteld worden door de plussen en minnen op te tellen. Niet alle onderwerpen hebben namelijk een zelfde gewicht. Wat echter wel uit deze slotbeschouwing kan worden gehaald zijn de relatief sterke en zwakke punten van een provincie.

Marktperspectieven

Op een kopersmarkt zoals de markt voor vollegrondsgroente er een is geworden, zijn de afzetmogelijkheden voor een produkt erg belangrijk. Bij de gewaskeuze moet al op de afzetperspectieven gelet worden. Daarom een beoordeling van de gebieden op de marktperspectieven van de belangrijkste gewassen. Noord-holland scoort daar met regionaal twee belangrijke produkten, sluit- en bloemkool, vrij negatief. Naast deze twee produkten wordt in Noord-Holland op vrij grote schaal witlof geteeld. De afzet van witlof zit momenteel in een diep dal waardoor er slechte prijzen betaald worden. Verwacht wordt dat op de langere termijn vraag en aanbod weer in evenwicht zullen komen.

Zuid-Holland en Zeeland/westelijk Noord-Brabant doen het over de hele linie wat beter. Zuid-Holland heeft vooral met het opnemen van ijsbergsla een goed produkt in huis. Dit nog vrij nieuwe produkt heeft de laatste jaren een sterke vraaggroei te zien gegeven en heeft nog lange termijn groeimogelijkheden.

Zeeland is de provincie die het best op nieuwe produkten heeft ingespeeld, vergeleken met Noord-holland en Zuid-Holland. Hier zijn wel oorzaken voor aan te wijzen. Ten eerste is Zeeland een gebied waar pas sinds kort de teelt van vollegrondsgroenten plaats vindt. Omdat dan alle groentegewassen nieuw en onbekend zijn voor de teler wordt er makkelijker een nieuw gewas, zoals broccoli of groene asperges, geprobeerd. Immers waarom zou je een produkt gaan telen waar al veel van geproduceerd wordt? Bovendien speelt mee dat dan de achterstand in kennis ten opzichte van andere telers met dit produkt dan betrekkelijk gering is. Bij een

Onderwerp a)	Noord-Holland	Zuid-Holland	Zeeland/Westelijk Noord-Brabant
Marktperspectieven			
Traditionele gewassen	sluitkool +/-	spruitkool +/-	
	bloemkool -		
Groeiende gewassen	witlof +/-	witlof +/-	witlof +/-
Nieuwe gewassen	ijsbergsla +	ijsbergsla +	
	broccoli +	diversen +	diversen b) +
Inspelen op nieuwe gewassen	-	+/-	+
Verdeling cows/stars	-	+/-	+/-
Marktstructuur			
Omgeving veiling/handel	+/-	+	+/-
Produktiekolom	+/-	+	-
Aanwezigheid glastuinbouw	-	+	+/-
Rol haven/groente-import	-	+	-
Infrastructuur			
Ligging veiling	-	+	+/-
Algemene ontsluiting	+/-	+	+
Planologische zekerheid	+/-	-	+
Produktiemiddelen			
Beschikbaarheid goed water	+	+	-
Grond: -soort	+	+	+
-prijs	+/-	-	+/-
-beschikbaar	+	-	+
Aanwezigheid arbeid	-	-	-
Bedrijfsstructuur			
Bedrijfsgrootte	+/-	+/-	+/-
Toekomstige bedrijfsgrootte	-	-	- c)
Continuïteit/opvolging	+/-	+	+
Mechanisatie	+/-	+/-	+/-
Verkaveling	+	+/-	+
Voldoen aan milieu-eisen?	+/-	-	+
Ondernemer			
Kennisuitw./studieclub	+/-	+/-	+
Niveau ondernemerschap	-	+/-	+
Vakmanschap	+	+	-
Kennis nieuwe produkten/ Marktoriëntatie	-	-	-
Algemeen			
Regionale belangenbehartiging	-	-	-
Praktijkonderzoek/ROC	+/-	+/-	-

a): +, +/- en - zijn vergelijkend ten opzichte van elkaar en moeten gezien worden als beter en slechter; b): In Zeeland komen diverse kleine gewassen voor, zoals radicchio rosso, lolla rossa etc.; c): Uitgaande van de in de toekomst gewenste bedrijfsgrootte blijkt dat in de huidige situatie hier nog maar weinig bedrijven aan voldoen.

Figuur 7.1 Overzicht van de kansen (+) en bedreigingen (-) van de vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland

nieuw produkt heeft namelijk niemand al de specifieke kennis voor dat produkt opgebouwd.

Noord-Holland is al heel lang een gebied waar sluit- en bloemkool worden geteeld. Voor de bewaring van sluitkool zijn investeringen in koelruimtes gedaan. Dit vormt een belemmering bij het overschakelen naar een andere teelt maar belemmert tevens de toetreding van mogelijke nieuwkomers. Zuid-Holland neemt een middenpositie in. Dit heeft gevolgen voor de verdeling van de gewassen over de zogenaamde cows (hoog relatief marktaandeel en lage gemiddelde groei) en stars (hoog relatief marktaandeel en hoge gemiddelde marktgroei) produkten. Noord-Holland scoort hier minder dan de andere regio's omdat er momenteel te weinig produkten zijn die op korte termijn als aanvulling kunnen dienen op het huidige aangeboden assortiment van sluit- en bloemkool. Uit het verleden kan witlof als voorbeeld genoemd worden van hoe een nieuw produkt wordt opgenomen in de produktiestructuur. Zeeland is niet onverdeeld positief ondanks de aanwezigheid van nieuwe produkten. Er zijn namelijk nog niet voldoende produkten die zich al op de markt bewezen hebben.

Marktstructuur

De afzet via de veiling is in Zuid-Holland erg goed. De handel is hier vrij sterk aanwezig, wat ook veroorzaakt wordt door de aanwezigheid van veel glasgroenten en de via de haven van Rotterdam aangevoerde importprodukten. In Noord-Holland is die aanwezigheid van andere produkten wat minder, zodat de afzet van vollegrondsgroenten wat moeizamer verloopt. De handel kan hier immers niet in een keer een zo breed mogelijk pakket aan groenten en fruit inkopen.

De totale produktiekolom is in Zuid-Holland het beste ontwikkeld. In Zeeland waar de teelt van vollegrondsgroente nog niet zo'n lange traditie heeft is ook het vollegrondsgroentecomplex nog maar weinig ontwikkeld. Zeeland profiteert echter sterk mee van het in Zuid-Holland aanwezige vollegrondsgroentecomplex.

De aanwezigheid van glastuinbouw en een haven met groenteimport is zoals eerder vermeld van belang voor de afzet. Daarnaast maakt de vollegrondsgroenteteelt gebruik van het bij de glastuinbouw behorende complex van leveranciers en afnemers. Zuid-Holland heeft hier een sterke positie door de aanwezigheid van zowel het Westland als Rotterdam. Dit is een duidelijk voordeel van Zuid-holland ten opzichte van de beide andere gebieden.

Infrastructuur

Ook qua ligging van de veiling is er een pluspunt voor Zuid-Holland. Veiling CHZ - Barendrecht ligt vlak bij Rotterdam en sluit in vergelijking met de andere veilingen ook beter aan op de weg naar Duitsland. Wat dat betreft ligt veiling WFO - Zwaagdijk meer uit de route. Vandaar dat dit voor Noord-Holland een negatief punt vormt. In Zeeland is geen groenteveiling zodat de

Zeeuwse telers op de CHZ in Barendrecht of op de veiling RBT in Breda zijn aangewezen. De algemene ontsluiting van de gebieden Zeeland, westelijk Noord-Brabant en Zuid-Holland is goed, terwijl Noord-Holland nog enkele knelpunten kent. De planologische zekerheid in Zuid-Holland, waar van uit verschillende hoeken een grote druk op de beschikbare ruimte wordt gelegd, wordt als slecht ervaren. Dit in tegenstelling tot Zeeland en westelijk Noord-Brabant waar nog voldoende ruimte is. In Noord-Holland wordt op enkele plaatsen de druk van woningbouw gevoeld waardoor een afwachtende houding ontstaat.

Voor alle gebieden geldt dat planologische zekerheid voor de glastuinbouw, de sector waar de vollegrondsgroentesector sterk van afhankelijk is, wenselijk is.

Produktiemiddelen

De waterkwaliteit is van belang bij de teelt van vollegrondsgroenten. Deze is in Noord- en Zuid-Holland goed. In Zeeland waar veel brak water voorkomt is de beschikbaarheid van goed water slecht. Waarschijnlijk zal hier over enkele jaren verbetering in komen, doordat er gestart wordt met een aantal zoetwaterprojecten in Zeeland. Daar zal ook de vollegrondsgroenteteelt van kunnen profiteren. De grondsoort is in alle gebieden goed. De beschikbaarheid, en daaraan gekoppeld de prijs, van de grond wordt in Zuid-Holland waar, zoals al eerder vermeld, de druk op de beschikbare ruimte groot is, als slecht ervaren. Het is van belang voldoende gebruik te maken van de beschikbare akkerbouwgronden. Noord-Holland, Zeeland en westelijk Noord-Brabant hebben een duidelijk voordeel met voldoende beschikbare grond ten opzichte van Zuid-Holland. De beschikbaarheid van arbeid gerelateerd aan het betaalde arbeidsloon is in alle gebieden slecht te noemen. Dit is een punt waar de hele Nederlandse tuinbouw mee worstelt.

Bedrijfsstructuur

Onder het kopje "bedrijfsstructuur" en het volgende kopje "ondernemer" vallen veel factoren die door de individuele telers zijn te veranderen, en dus ook verbeterd kunnen worden. De huidige bedrijfsgrootte is van het gemiddelde bedrijf aan de kleine kant. Dit geldt voor alle drie de gebieden. De bedrijven kunnen daarom over het algemeen nog niet voldoen aan de in de toekomst noodzakelijk geachte bedrijfsgrootte (zie hoofdstuk 6). De continuïteit van de bedrijven, waarbij gekeken is naar de opvolgingssituatie op de bedrijven, is in Zuid-holland, Zeeland en westelijk Noord-Brabant goed. In Noord-holland zijn wat minder opvolgers dan gemiddeld die het bedrijf willen overnemen.

De mechanisatie van de vollegrondsgroenteteelt is nog beperkt ontwikkeld: het is veelal nog handwerk. Bij sommige gewassen zoals bloemkool en ijsbergsla wordt nu gebruik gemaakt van bijvoorbeeld oogstbanden. Bij de oogst van ijsbergsla en bloem-

kool met een oogstband kan een arbeidsbesparing van 20-25% gehaald worden (v.d. Sluis, 1992). Tevens is hierdoor sprake van een meer arbeidsvriendelijke werkmethode waardoor de bereidheid om te werken in de vollegrondsgroenteteelt wordt bevorderd.

Vanuit het oogpunt van mechanisatie is een goede verkaveling belangrijk. Noord-Holland, Zeeland en westelijk Noord-Brabant voldoen aan deze voorwaarde, de verkaveling van de grond is daar goed. In Zuid-Holland is de verkaveling af en toe minder goed.

De verwachting is dat Zeeland en westelijk Noord-Brabant op de huidige bedrijven het beste kunnen voldoen aan de toekomstige milieu-eisen omdat daar nog voldoende ruimte is voor vruchtwisseling. In Zuid-Holland is dat gebrek aan ruimte op de huidige bedrijven een moeilijkheid bij het kunnen voldoen aan de milieu-eisen. Voldoende gebruik maken van akkerbouwgronden zal dit probleem kunnen oplossen. Noord-Holland zal waarschijnlijk iets minder moeite hebben met het voldoen aan de milieu-eisen dan Zuid-Holland, doordat de sluit- en bloemkool over het algemeen minder middelen nodig hebben.

Ondernemer

Van de huidige bedrijfshoofden is de bereidheid tot kennisuitwisseling via bijvoorbeeld een studieclub in Zeeland het grootst. In Noord-Holland is men minder open. Dit is een negatief punt. Zuid-holland zit hier tussen in.

Hiermee in verband staat het niveau van ondernemerschap. Met dit begrip worden de management taken van de ondernemer bedoeld. In Zeeland en westelijk Noord-Brabant is deze beter dan in de beide andere gebieden. Een voorbeeld hiervan is dat de overschakelende akkerbouwers in Zeeland en westelijk Noord-Brabant wel om bedrijfsvergelijkende overzichten bij de accountantskantoren vragen. Dit in tegenstelling tot hun noordelijke collega's. Ook is de belangstelling voor studieclubs groter in Zeeland en westelijk Noord-Brabant. Ten opzichte van Noord-Holland scoort Zuid-Holland beter omdat de hier geteelde gewassen meer inspelen op de markt.

De teelttechnische kennis van de vollegrondsgroenteteler wordt met het begrip vakmanschap aangeduid. Deze kennis is door de jarenlange ervaring in Noord-Holland het meest aanwezig. In Zeeland waar men over het algemeen nog niet zo lang met de teelt van vollegrondsgroenten bezig is, is deze kennis het minst aanwezig. De kennis van nieuwe produkten is echter in alle gebieden slecht.

Algemeen

Voor een teler is het belangrijk om algemene kennis te verwerven. Hiervoor kan gebruik gemaakt worden van diverse organisaties zoals SEV (Sociaal Economische Voorlichting), DLV (Dienst Landbouw Voorlichting), accountantskantoren etc. In de praktijk blijkt dat hier in alle regio's weinig gebruik van wordt gemaakt.

De vollegrondsgroentesector oordeelt negatief over de regio-

nale belangenbehartiging. Dit wordt mede veroorzaakt door de diversiteit van de sector waardoor de sector is ondervertegenwoordigd in diverse belangenorganisaties.

In Noord- en Zuid-Holland bevinden zich proeftuinen voor praktijkonderzoek. Deze hebben een belangrijke functie bij het doorgeven van nieuwe kennis en inzichten. Telers kunnen op deze tuinen gaan kijken en zich oriënteren op nieuwe ontwikkelingen in de teeltmethoden, nieuwe gewassen, rassen etc.

8. AANBEVELINGEN

Na bestudering van figuur 7.1 en het lezen van de toelichting daarop kan geconcludeerd worden dat Zuid-Holland centraal staat in de regio zuidwest-Nederland wat de vollegrondsgroenteteelt betreft. Zuid-Holland heeft zich ten opzichte van de andere provincies meer toegelegd op perspectiefvolle produkten. Ook de traditionele produkten komen nog aardig mee. Verder beschikt de provincie Zuid-Holland over een sterk glastuinbouw-complex waarvan de vollegrondsgroenteteelt volop profiteert. De provincie beschikt ook over een goede infrastructuur en wordt gekenmerkt door een gunstige ligging als produktiegebied. De andere provincies in West-Nederland zullen uitgaande van de sterke positie van Zuid-Holland een verdere invulling aan hun eigen positie moeten geven.

De voorgaande beschrijving geeft de huidige situatie in de vollegrondsgroentesector aan. De ontwikkeling van deze sector in de verschillende gebieden staat echter niet stil. Het is gewenst dat deze ontwikkeling gestuurd wordt. Dit is mogelijk door gebruik te maken van de in dit rapport geformuleerde aanbevelingen. Deze aanbevelingen zijn opgesteld in nauw overleg met de begeleidingscommissie.

Marktperspectieven

1. De positie van de bestaande produkten kan worden versterkt door meer in te spelen op veranderingen op de afzetmarkten. Een verdere segmentatie naar deelmarkten geeft meer perspectief. Naar de omvang en typering van de (deel-)markten zal gericht marktonderzoek moeten worden verricht. De centrale veilingorganisatie (CBT) speelt hierin een cruciale rol in het doorgeven van informatie naar veilingorganisaties en praktijk.

2. Bij de traditionele gewassen die volgens de portfolio-analyse op onze exportmarkten weinig of minder perspectief hebben kan door mechanisatie een kostprijsverlaging plaatsvinden waardoor de prijsconcurrentie verder wordt aangescherpt. Meer gericht onderzoek naar de mechanisatie mogelijkheden van gewassen is gewenst.

3. Het ontwikkelen van "nieuwe" vollegrondsgroentegewassen dient altijd vooraf gegaan te worden door marktonderzoek naar de afzetperspectieven van het produkt. Essentieel hierbij is dat deze verkregen kennis zo snel mogelijk op producent-niveau aanwezig is. Het CBT zal hier nog meer dan voorheen een grotere rol in dienen te spelen.

4. Tuinders zullen moeten worden gestimuleerd om meer marktbewust te telen. Er zullen regionale "speerpuntgewassen" moeten komen. Belangrijk bij deze speerpuntgewassen is dat vraag en aanbod tijdens de introductie van het gewas op elkaar worden afgestemd. Afzetorganisaties (bemiddelingsbureaus) kunnen als "spin in het web" deze afstemming realiseren.

Marktstructuur

5. Voor de continuïteit van de vollegrondsgroenteteelt is het noodzakelijk dat nationaal een verdere integratie en concentratie van het aanbod snel zijn beslag krijgt. Het regionaal denken van veilingen zal plaats moeten maken voor het denken in een nationale afzetstructuur die nauw aansluit bij die van de glasgroenten. De afzetorganisaties zullen dit verder vorm moeten geven.

6. In de toekomst zullen er nog maar weinig aankooppunten zijn voor vollegrondsgroente. Veel veilingen zullen veranderen in aanvoerpunten/distributiepunten. Dit betekent wel dat na het veilen de logistiek van het ophalen van produkten op verschillende aanvoerpunten een juiste organisatie vraagt. Het opstellen van een strategisch plan is een eerste vereiste en dient door de centrale afzetorganisaties en de telers vorm gegeven te worden.

Infrastructuur

7. Het functioneren van het vollegrondsgroentecomplex in het westen van het land is in zeer sterke mate afhankelijk van het functioneren van het glastuinbouwcomplex in Zuid-Holland. De nationale en provinciale overheid dienen op korte termijn duidelijkheid te geven over het locatieprobleem van de glastuinbouw in zuidwest-Nederland.

Produktiemiddelen

8. Het slechte imago dat de arbeid in de vollegrondsgroentesector heeft kan deels worden verbeterd door meer aandacht te geven aan de invloed van de mechanisatie op de arbeidsomstandigheden. De standsorganisaties hebben de taak deze "verlichting" van de arbeid meer te benadrukken in hun voorlichtingsactiviteiten.

9. Het verder ontwikkelen van aanneemploegen die voorzien in de tijdelijke arbeidsbehoefte in diverse sectoren kan een bijdrage leveren aan het nijpend arbeidsprobleem. De hogere arbeidskosten wegen ruimschoots op tegen het opheffen van de organisatorische problemen rondom de arbeidsvoorziening op bedrijfsniveau. Standsorganisaties en arbeidsbureaus moeten

meer initiatieven ontplooien om de perspectieven hiervan zichtbaar te maken.

10. De problematiek rondom de grond (prijs en beschikbaarheid) lijkt op een schijnprobleem. Door gebruik te maken van de in ruime mate beschikbare akkerbouwgronden (al dan niet in samenwerking) kan ruimschoots in de behoefte worden voorzien. Ervaringen in andere sectoren, zoals reizende bloembollenkraam in Noord-Holland, dienen hierbij als voorbeeld. De voorlichting kan hierin een zeer actieve rol spelen door de traditie te doorbreken waarbij een teler te zeer gehecht is aan zijn eigen grond. Voorwaarde is wel dat er een juiste juridische vorm komt voor eenjarig gebruik.

11. Het oprichten van een databank die inzicht geeft in het vroegere grondgebruik van de afgelopen jaren kan een belangrijke bijdrage leveren aan het meer gebruik maken van gronden uit andere sectoren. Hierdoor wordt de grondmobiliteit van de telers in sterke mate vergroot. De voorlichting kan hierbij een voortrekkersrol vervullen.

Bedrijfsstructuur

12. De nieuwe milieu-eisen lijken voor de vollegrondsgroentesector in de (klei-) gebieden niet al te veel problemen op te leveren. De eventuele problemen kunnen zeker grotendeels worden vermeden wanneer er door samenwerking met akkerbouwers en/of veehouders een voldoende ruime vruchtwisseling wordt toegepast. Ook hier heeft de voorlichting een belangrijke rol.

13. Het noodzakelijke aanpassingsproces van de vollegrondsgroentebedrijven naar een grotere bedrijfsomvang hoeft niet tot problemen te leiden. De kapitaalsbehoefte is beperkt en de bedrijfsgrootte groeit eenvoudig mee met de mechanisatiegraad. Daarnaast zal de gewenste bedrijfsstructuur gerealiseerd worden door overschakelende akkerbouwers. Dit zal leiden tot een sanering van het aantal bedrijven. De SEV zal hierin begeleidend moeten optreden.

Ondernemer

14. De kunst is om naast een goed vakman ook een goede ondernemer te zijn. Hiervoor is het verder ontwikkelen van een kenniscircuit op de gebieden management, markt en organisatie noodzakelijk (o.a. studieclubs). Dit aspect zou al in de allereerste fase meer aandacht dienen te krijgen in het agrarisch onderwijs en voor de jongere ondernemers. Naast de reguliere organisaties van de voorlichting en studieclubs zouden veilingen, banken, coöperaties hun specifieke kennis op een deel van dit gebied meer moeten overdragen naar de

telers. De vormgeving van deze overdracht vraagt een creatieve aanpak.

Algemeen

15. De vollegrondsgroente is als sector door geringe belangstelling en grote diversiteit, niet sterk vertegenwoordigd in standsorganisaties en Landbouwschap. Voor een goede belangenbehartiging is dit wel noodzakelijk. Telers en standsorganisaties zullen dit moeten oppakken.

LITERATUUR

Baltussen, J.T.M., F.E. Godeschalk en A. de Jager
Perspectieven van vollegrondgroenteteelt op akkerbouwbedrijven
's-Gravenhage, LEI, 1990; Mededeling 428

Buurma, J.S.
"Kansen en bedreigingen voor vollegrondsgroentetelers"
In: Tuinbouw-economische notities 3
's-Gravenhage, LEI, 1987; Mededeling 374, pp 27-33

Buurma, J.S.
Bedrijfsstructurele ontwikkelingen in de vollegrondsgroenteteelt
's-Gravenhage, LEI, 1988; Mededeling 380

CAD-AGV, PAGV
Kwantitatieve Informatie voor de akkerbouw en de groenteteelt in de vollegrond 1989-1990, september 1989

Cardol, G. en J.H.M. Maas
"Agribusiness-complexen"
In: Geografisch Tijdschrift, 16 (1982) 3, pp 236-245

Coöperatieve Groente- en Fruitveiling Zuid-Holland Zuid B.A., verslag Boekjaar 1990

Dröge H., K.J.Poppe, H.Prins
Toepassing van standaardbedrijfseenheden en bewerkingseenheden in onderzoek en voorlichting op landbouwbedrijven (SBE en BE 1981)
LEI, Mededeling no.273, januari 1983

Jager, A. de
De bedrijfsstructuur in de vollegrondsgroenteteelt; ontwikkelingen in de periode 1985-1988
's-Gravenhage, LEI, 1989; Publikatie 4.123

Mulder, M.
De opengrondsgroenteteelt 1975-1988; beschouwingen over economische ontwikkelingen
's-Gravenhage, LEI, 1989; Periodieke Rapportage 45-89

PGF, markt-info PGF, nr. 36, 06-03-1991

PGF, markt-info PGF, nr. 153, 13-09-1990

Sluis, B.J. van den.
's-Gravenhage, LEI, 1992; Interne Nota

Soest, W. van
"Een eeuw exporthandel in groente en fruit"
In: 100 Jaar veilingen in Nederland
CBT/VBN, 1987, pp 55-77

Tap, H.
Prijsvormingsanalyses van opengrondsgroenten
's-Gravenhage, LEI, 1987; Mededeling 360

Tuinbouwcijfers
's-Gravenhage/Voorburg, LEI/CBS, diverse jaren

Verhage, B. en W.H. Cunningham
Grondslagen van de marketing, 1989

OVERIGE RELEVANTE LITERATUUR

Baris, D.B., J.W.A.M. Niks en J.J. de Vlieger
De telers van conservengroenten en hun marktpartners
's-Gravenhage, LEI, 1988; Interne Nota 364

Directeur Landbouw en Voedselvoorziening in de provincie Noord-Holland
Tussen dorp en duin, een landbouwstructuuronderzoek in het tuinbouwgebied Heemskerk-Beverwijk, op basis waarvan toekomstperspectieven voor het gebied zijn geschetst, Eindrapport, december 1986

Douw, L., L.B. van der Giessen en J.H. Post
De Nederlandse landbouw na 2000
's-Gravenhage, LEI, 1987; Mededeling 379

Drie Hollandse Landbouworganisaties
Groeiende groente, verslag van het platform voor de vollegronds-groenten in Noord Holland, januari 1990

Driel, J.A. van
De fabrikanten van groenteconserven en diepvriesgroenten in Nederland
's-Gravenhage, LEI, 1988; Interne Nota 370

Fonville, V.
Bedrijfsstructurele ontwikkeling van de intensieve vollegronds-groenteteelt in Neder land, praktijkverslag bedrijfseconomie, R.H.Tu.S, LEI, Utrecht, 1987

Haas, W. de en B. van der Ploeg
Land- en tuinbouw in Noord-Holland omstreeks het jaar 2000
Den Haag, LEI, Mededeling 401, 1989

Kortekaas, B.M.M., A. Boers, A.F. van Gaasbeek en E.H.J.M. de Kleijn
Modelopzet en prognoses van vraag en aanbod in de Nederlandse tuinbouw
's-Gravenhage, LEI, 1987; Onderzoekverslag 24

Landbouwschap
Structuur onder vuur; een nota over de bedrijfsstructurele problemen in de vollegrondsgroentesector
Den Haag, 1988

Linden, A.T.J. van der
De toekomst van de vollegrondsgroenteteelt in Nederland
Afstudeerverslag LU, KNBTB, Wageningen, 1991

Ministerie LV, Direktie Akker- en Tuinbouw
Nota akkerbouw 1986-1990; discussienota over de ontwikkelingen in de sector akkerbouw, juni 1986

Ministerie van LNV, Directie Akker- en Tuinbouw
Nota groenteteelt in de vollegrond 1986-1990
's-Gravenhage, 1986

Ministerie van LNV
Meerjarenplan Gewasbescherming
's-Gravenhage, 1991

Nijs, B. de
Perspectieven voor de vollegrondsgroenteteelt op akkerbouwbedrijven in het Zuid- Westelijk kleigebied, Stagerapport voor het Consulentschap Landbouw in Zuid-Holland en het LEI, A.H.S., Delft, 1991

Poppe, K.J.
"Meten met twee maten: sbe en nge/EGE"
In: Tijdschrift voor sociaalwetenschappelijk onderzoek van de landbouw, 1987/2, pp 113-128

Poppe, K.J.
Berekening en toepassing van Nederlandse bruto standaard saldi (bss, 1986)
's-Gravenhage, LEI, 1990

Post. J.H., J. Breedveld, B. van der Ploeg, D. Strijker en J.J. de Vlieger
Agribusiness-complexen in Nederland
's-Gravenhage, LEI, 1987; Onderzoekverslag 32

Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de landbouw in Noord-Holland,
De Land- en tuinbouw in Noord-Holland, Structuurnota, 1987

Provinciale Adviescommissie Agrarische Structuur (PAAS)
De toekomst van de akker- en tuinbouw op de Zuid-Hollandse Eilanden, een landbouwkundige visie, Advies aan Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, 1991

Rodewijk R.A., B.J. van der Sluis, A.G. van der Zwaan
Perspectieven voor de vollegrondsgroenteteelt in Flevoland, mogelijkheden en voorwaarden voor verdere ontwikkeling
's-Gravenhage, LEI, 1992, Onderzoekverslag 93

Stuurgroep Herstructurering Akkerbouw Zuidwest Nederland
Herstructureringsrapport voor de landbouw in Zuidwest Nederland
december 1990

Stuurgroep ontwikkelingsvisie akkerbouw en vollegrondstuinbouw in West-Brabant
Nu zaaien straks oogsten, ontwikkelingsvisie akkerbouw en vollegrondstuinbouw in West-Brabant, mei 1991

Voskuilen, M.J. en C.M. van Elk
Motieven van glastuinders voor vestiging in de regio Aalsmeer
's-Gravenhage, LEI, 1990; Publikatie 2.191

Wingerden, W. van
"Shift and share-analyse en regionale groeiverschillen"
Tijdschrift voor sociaal wetenschappelijk onderzoek voor de landbouw, 5 (1990) 1, blz. 60-71

BIJLAGEN

Bijlage 1 Leden van de begeleidingscommissie

dhr. P.H.M. Dekker	- Proefstation voor Akkerbouw en Groenteteelt Lelystad
dhr. J. Glaubitz	- Kamer van Koophandel Alkmaar
dhr. H.A.M. Groenewegen	- Drie Hollandse Landbouw Organisaties Rijswijk
dhr. A. Grijns	- Herstructureringscie. akkerbouw Zuid-West-Nederland Den Haag
dhr. N. Karsten	- Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de landbouw in Noord-Holland
dhr. J.J.F Klijnstra	- Provincie Noord-Holland Dienst Ruimte en Groen Haarlem
dhr. H. Kooijman	- Provinciale Veiling Organisatie Zuid-Holland Barendrecht
dhr. W.H.M. Lintsen	- Kamer van Koophandel Hoorn
mw. G.J.M. Loeffen	- Consulentschap voor de Landbouw in Zuid-Holland Den Haag
dhr. S. Monster	- Provincie Zuid-Holland Dienst Ruimte & Groen Den Haag
dhr. Th. W. Reus	- Drie Hollandse Landbouw Organisaties
dhr. R. Roth	- Drie Hollandse Landbouw Organisaties
dhr. P. Swager	- Provinciale Veiling Organisatie Noord-Holland Zwaagdijk
dhr. J.C.A. Veldman	- Rabobank West-Friesland-Oost Bovenkarspel

Bijlage 2.1 Toelichting en noten bij de bijlagen 2.2 t/m 2.11

Deze bijlage is een toelichting bij de bijlagen 2.2 t/m 2.11, die alle behoren bij hoofdstuk 2. Tevens worden in deze bijlage de noten genoteerd die betrekking hebben op de bijlagen 2.3 t/m 2.11.

Het is nodig er hier nadrukkelijk op te wijzen dat in de bijlagen 2.3 t/m 2.11 overwegend trendcijfers voor de verschillende vollegrondsgroente- produkten worden weergegeven. Dit is in elke bijlage/tabel aangegeven door bovenaan de kolom de letter z voor het jaartal te plaatsen (z1980, z1981, z1983, etc.). De wijze waarop deze trendcijfers zijn berekend wordt in bijlage 2.2 uit de doeken gedaan.

De trendcijfers verschillen van de feitelijke jaarlijkse cijfers, zoals die in onder meer de statistieken van het Produktschap voor Groenten en Fruit (PGF) zijn terug te vinden. In de bijlagen 2.3 t/m 2.10 wordt voor een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten ook het betreffende feitelijke cijfer voor het jaar 1990 weergegeven. Dit is aangegeven door in de tabellen bovenaan de kolom 1990 te plaatsen, zonder voorafgaande letter z.

Noten behorende bij bijlagen 2.3 t/m 2.11:

1990 = Feitelijke hoeveelheid of waarde in 1990.

z1980 = Berekende hoeveelheid of waarde, met behulp van een zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde.

(*1) = Afzonderlijke gegevens voor broccoli zijn pas beschikbaar vanaf 1981. Om die reden zijn de trendcijfers voor broccoli berekend met behulp van een vierjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Bij broccoli is 1983 het uitgangsjaar; dit heeft bij de indexcijfers tot gevolg: 1983 = 100.

(*2) = De trendcijfers voor grove peen zijn berekend met behulp van een driejaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. De reden hiertoe is het feit dat in 1984 door het PGF de berekeningsmethode voor grove peen is herzien; als gevolg hiervan steeg de directe consumptie van 10.075 ton in 1983 naar 43.674 ton in 1984; dit "vraagverschil" werd aan de andere kant van de voorzieningsbalans geboekt onder "aanvoer buiten de veiling om". Bij grove peen is 1985 daarom het uitgangsjaar.

(*3) = Afzonderlijke gegevens van ijsbergsla zijn pas beschikbaar vanaf 1979. Om die reden zijn de trendcijfers van ijsbergsla berekend met behulp van een vierjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Het uitgangsjaar bij ijsbergsla is 1981.

(*4) = Onder vollegrondsgroenteprodukten "in ruime zin" worden alle groenten verstaan, waarvan de Nederlandse handelsproduktie in het geheel òf gedeeltelijk in de vollegrond tot stand komt, uitgezonderd erwten, uien (incl. sjalotten) en zilveruien.

(*5) = Onder vollegrondsgroenteprodukten "in enge zin" worden alle groenten verstaan, voor zover in de vollegrond geteeld. Dit betekent met andere woorden dat de Nederlandse handelsproduktie van vollegronds- groenteprodukten in enge zin gelijk is aan de Nederlandse handelsproduktie van vollegrondsgroenteprodukten in ruime zin minus de hoeveelheid hiervan dat onder glas wordt geteeld.

Bijlage 2.2 Berekening van de trendcijfers

Met behulp van een voortschrijdend rekenkundig gemiddelde kan een algemene bewegingstendentie, of trend, van een verschijnsel worden weergegeven. Op heel eenvoudige wijze kunnen zo jaarlijkse, min of meer toevallige fluctuaties in de vraag naar en het aanbod van vollegrondsgroenteprodukten voor het merendeel worden uitgeschakeld. Dit geldt bijvoorbeeld voor de jaarlijkse vraagschommelingen naar vollegrondsgroenteprodukten, die het gevolg zijn van wisselende weersomstandigheden in de verschillende afzetlanden.

Hieronder wordt voor de directe consumptieve vraag (in Nederland) naar witlof geïllustreerd hoe een voortschrijdend rekenkundig gemiddelde wordt becijferd, en hoe via dit gemiddelde vervolgens de trend kan worden afgeleid. In dit onderzoek is gekozen voor een zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Deze keuze is gemaakt vanwege de goede beschikbaar- heid van data en het gegeven dat naarmate er gemiddeld wordt over een grotere periode de invloed van toevallige fluctuaties op de trend minder wordt. Een nadeel van een voortschrijdend rekenkundig gemiddelde is dat dit altijd de helft van het aantal perioden waarover wordt gemiddeld achter- loopt. Dit betekent dat bij een keuze voor een zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde en beschikbare gegevens voor de periode 1977-1990, er slechts een trend kan worden berekend voor de jaren 1980 t/m 1987.

Voorbeeld: de directe consumptieve vraag in Nederland naar witlof

Jaar	Vraag (x1000 kg)	Voortschrijdende zesjaarssommen	Voortschrijdende zesjaarsgem.	Trend	Index 1980 =100
1977	26588				
1978	29219				
1979	37758				
		201018	33503,00		
1980	36368			34311,66	100,00
		210722	35120,33		
1981	32249			35692,66	104,02
		217590	36265,00		
1982	38836			36620,33	106,73
		221854	36975,66		
1983	36292			38110,50	111,07
		235472	39245,33		
1984	36087			40751,50	118,77
		253546	42257,67		
1985	42022			43078,75	125,55
		263399	43899,83		
1986	49986			44660,33	130,16
		272525	45420,83		
1987	50323				
1988	48689				
1989	45418				

Voortschrijdende zesjaarssom = de som van jaar 1 tot en met jaar 6.
Voortschrijdende zesjaarsgem.= de voortschrijdende zesjaarssom gedeeld door 6.
Trend = het gemiddelde van twee opeenvolgende zesjaarsgemiddelden.
Index = de trend van jaar x gedeeld door de trend van 1980.

Bijlage 2.3 De directe consumptieve vraag in Nederland naar een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten

Produkt	Absoluut (x 1000 kg)			Index 1980 = 100							Dir. cons. vraag/ tot. vraag (in %)	
	1990	z1987 *)	z1980	z1981	z1982	z1983	z1984	z1985	z1986	z1987	z1980	z1987
1. Asperges	4940	3856	2504	105	110	119	130	138	144	154	32,9	33,8
2. Bloemkool	74965	81435	87662	101	101	100	98	96	95	93	95,8	89,7
3. Bonen, sperzie-	27156	26195	24272	103	105	105	106	107	108	108	32,7	34,7
4. Broccoli (*1)	5393	3306	-	-	-	100	124	169	237	324	-	72,3
5. Kool, chinese	5578	5476	4008	110	118	124	130	134	136	137	70,7	55,1
6. Kool, rode	20949	20403	17447	103	107	109	112	114	116	117	42,1	40,9
7. Kool, savooie	7674	7562	8751	99	97	95	92	90	88	86	77,3	64,2
8. Kool, spits-	11620	10631	8850	105	109	111	113	115	118	120	99,2	96,4
9. Kool, witte	5500	5500	5500	99	99	100	100	100	100	100	5,8	5,4
10. Peen, fijne	44638	42839	43704	102	101	99	99	99	98	98	39,0	26,4
11. Peen, grove (*2)	44638	42798	-	-	-	-	-	100	99	102	-	34,2
12. Prei	47333	46123	38434	105	110	114	117	119	120	120	73,2	61,7
13. Schorseneren	2976	2540	2141	109	115	123	124	116	115	119	26,5	10,2
14. Sla, ijsberg- (*3)	15821	12236	-	100	117	159	234	353	502	635	-	43,2
15. Spinazie	12051	14694	20265	102	102	100	95	89	81	73	36,2	23,9
16. Spruitkool	31305	32511	34275	100	100	101	99	98	97	95	40,8	37,7
17. Witlof	49453	46535	34312	104	107	111	119	126	130	136	87,7	69,2
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	557326	565204	502678	102	104	106	108	110	112	112	43,8	41,0

*) z = zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Noten: zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.4 De consumptie van een zeventiental verse vollegrondsgroenteprodukten per hoofd van de Nederlandse bevolking

Produkt	Absoluut (x 1 kg)			Index 1980 = 100						
	1990	z1987 *)	z1980	z1981	z1982	z1983	z1984	z1985	z1986	z1987
1. Asperges	0,33	0,26	0,18	105	108	116	126	132	138	146
2. Bloemkool	5,02	5,55	6,22	101	100	98	96	93	92	89
3. Bonen, sperzie-	1,82	1,79	1,72	104	104	103	104	104	104	104
4. Broccoli (*1)	0,36	0,22	-	-	-	100	123	166	232	318
5. Kool, chinese	0,37	0,37	0,28	110	117	122	127	131	132	132
6. Kool, rode	1,40	1,39	1,24	102	105	108	109	111	113	112
7. Kool, savooie	0,51	0,52	0,62	98	96	94	90	88	86	84
8. Kool, spits-	0,78	0,73	0,63	104	108	109	111	112	114	116
9. Kool, witte	0,37	0,38	0,39	99	98	98	98	97	97	96
10. Peen, fijne	2,99	2,92	3,10	101	100	98	97	96	95	94
11. Peen, grove (*2)	2,99	2,92	-	-	-	-	-	100	99	100
12. Prei	3,17	3,15	2,72	104	108	112	115	116	116	116
13. Schorseneren	0,20	0,17	0,15	108	114	120	120	112	111	114
14. Sla, ijsberg- (*3)	1,06	0,83	-	100	116	155	227	341	484	610
15. Spinazie	0,81	1,01	1,44	101	101	98	93	87	78	70
16. Spruitkool	2,09	2,22	2,43	99	99	99	97	95	94	91
17. Witlof	3,31	3,17	2,43	103	106	109	116	122	126	131
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	37,29	38,54	35,67	101	103	105	106	107	108	108

*) z = zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Noten: zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.5 De vraag naar een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten bij Nederlandse verwerkende industriële bedrijven

Produkt	Absoluut (x 1000 kg)			Index 1980 = 100							Ind. vraag/ tot. vraag (in %)	
	1990	z1987 *)	z1980	z1981	z1982	z1983	z1984	z1985	z1986	z1987	z1980	z1987
1. Asperges	3392	2624	1802	108	114	119	124	127	135	146	23,7	23,0
2. Bloemkool	3009	1756	943	85	76	87	91	98	137	186	1,0	1,9
3. Bonen, sperzie-	39703	41228	45780	94	90	93	95	90	87	90	61,8	54,6
4. Broccoli (*1)	0	5	-	-	-	100	300	2100	3600	3600	-	0,1
5. Kool, chinese	0	0	0	100	100	100	100	100	100	100	0,0	0,0
6. Kool, rode	13521	16340	13077	92	97	108	111	113	120	125	31,6	32,8
7. Kool, savooie	4512	3631	1687	99	105	122	136	156	187	215	14,9	30,8
8. Kool, spits-	0	0	0	100	100	100	100	100	100	100	0,0	0,0
9. Kool, witte	35150	34749	34299	99	99	100	100	99	100	101	36,5	34,0
10. Peen, fijne	37122	31472	26987	98	106	115	112	108	111	117	24,1	19,4
11. Peen, grove (*2)	30056	22497	-	-	-	-	-	100	104	110	-	18,0
12. Prei	8901	7878	6166	100	101	103	104	110	120	128	11,7	10,5
13. Schorseneren	0	548	1485	114	112	105	98	83	58	37	18,3	2,2
14. Sla, ijsberg- (*3)	0	0	-	100	100	100	100	100	100	100	-	0,0
15. Spinazie	48868	41911	33324	100	105	109	110	112	118	126	59,6	68,1
16. Spruitkool	4494	4450	5432	97	93	93	93	85	81	82	6,5	5,2
17. Witlof	153	128	88	107	119	134	148	144	138	146	0,2	0,2
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	292311	277742	257884	97	97	100	101	100	103	108	22,5	20,2

*) z = zesjaar voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Noten: zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.6 De buitenlandse vraag naar een zeventiental verse vollegrondsgroenteprodukten uit Nederland

Produkt	Absoluut (x 1000 kg)			Index 1980 = 100							buitenl. vraag/ tot. vraag (in %)	
	1990	z1987 *)	z1980	z1981	z1982	z1983	z1984	z1985	z1986	z1987	z1980	z1987
1. Asperges	5973	4936	3312	108	116	125	133	140	145	149	43,5	43,2
2. Bloemkool	11344	7640	2885	115	129	156	180	186	218	265	3,2	8,4
3. Bonen, sperzie-	11335	8128	4070	103	111	131	148	153	171	200	5,5	10,8
4. Broccoli (*1)	1924	1262	-	-	-	100	168	258	376	537	-	27,6
5. Kool, chinese	5616	4470	1659	117	140	166	185	209	238	269	29,3	44,9
6. Kool, rode	21904	13109	10913	105	110	108	108	112	114	120	26,3	26,3
7. Kool, savooie	1526	584	876	93	96	91	84	74	64	67	7,7	5,0
8. Kool, spits-	514	397	75	159	213	260	305	370	462	528	0,8	3,6
9. Kool, witte	76879	61865	54294	102	106	108	109	108	109	114	57,7	60,6
10. Peen, fijne	118584	88027	41440	108	124	139	152	166	188	212	37,0	54,2
11. Peen, grove (*2)	98661	59993	-	-	-	-	-	100	123	140	-	47,9
12. Prei	40091	20733	7902	117	134	151	165	185	218	262	15,1	27,7
13. Schorseneren	36554	21866	4467	129	165	213	276	339	407	490	55,2	87,6
14. Sla, ijsberg- (*3)	30117	16086	-	100	125	150	177	211	252	316	-	56,8
15. Spinazie	6873	4910	2354	116	145	173	184	180	189	209	4,2	8,0
16. Spruitkool	55756	49298	44367	104	108	112	111	109	110	111	52,8	57,2
17. Witlof	30495	20603	4745	124	157	196	243	303	367	434	12,1	30,6
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	694148	534563	387363	103	108	112	116	121	128	138	33,7	38,8

*) z = zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Noten: zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.7 Portfolio-analyse

In deze bijlage zal het portfoliomodel van de Boston Consulting Group beschreven worden. Het model is een instrument om een optimale combinatie van ondernemingsactiviteiten samen te stellen. Optimaal slaat hierbij vooral op het criterium van het cash-flow evenwicht of de liquiditeit. De uitkomst is een in vier vlakken verdeelde grafiek.

De verticale as geeft de marktgroei aan. Deze as laat zien of de markt in de toekomst nog aantrekkelijk zal blijken te zijn. Op de horizontale as wordt het relatieve marktaandeel weergegeven. Dit wordt berekend door het eigen marktaandeel te delen door het marktaandeel van de grootste concurrent. Een relatief marktaandeel van 2,1 houdt in dat het bedrijf met dit produkt marktleider is en een ruim twee keer zo groot marktaandeel als de grootste concurrent heeft. Door de beide variabelen van de assen te verdelen in een hoog en een laag deel ontstaan er vier vlakken:

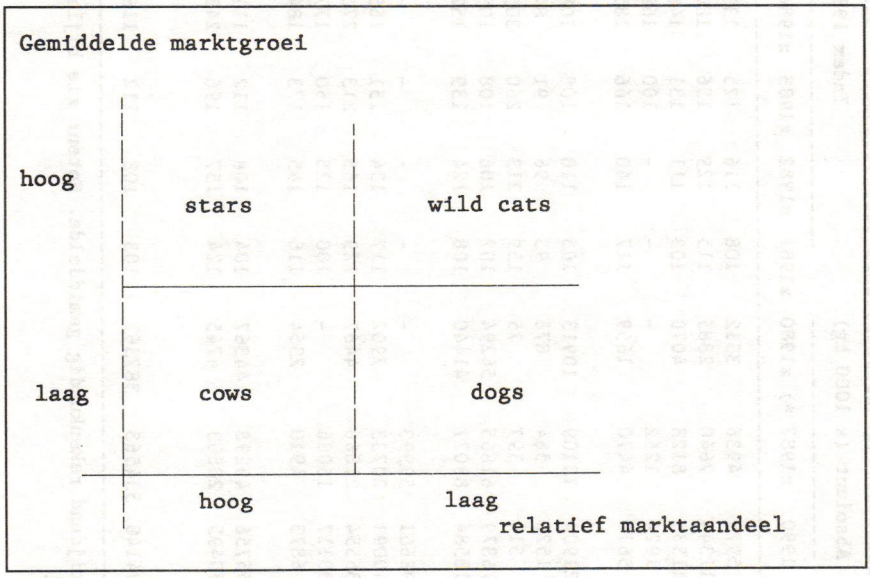

Figuur: 2.1 Boston Consulting Group matrix

Wild cats: dit is een produkt met een laag marktaandeel in een markt die groei vertoont. Ze leveren niet alleen weinig op maar vereisen ook de nodige investeringen om ze met de expanderende markt mee te laten groeien. De juiste strategie is om eerst vast te stellen waarom het produkt zich in een gunstige marktsituatie niet goed heeft ontwikkeld. Als blijkt dat het marktaandeel niet uit te breiden valt zal het produkt

niet winstgevend worden en kunnen de activiteiten beter afgebouwd worden. Laat de analyse echter een gunstiger beeld zien, dan zal het bedrijf zoveel moeten investeren dat het produkt uiteindelijk een star wordt.

Star : dit produkt wordt gekenmerkt door hoge marktgroei en een hoog marktaandeel. Zo'n marktleider levert veel geld op, maar er zijn ook nog grote investeringen vereist om het produkt mee te laten blijven groeien.

Cows : dit is een produkt met een hoog marktaandeel in een markt die niet of nauwelijks meer groeit. Door de opgedane ervaring met deze produkten zullen ze niet veel meer kosten. In verband met de hoge kasontvangsten worden deze produkten dan ook wel als melkkoeien aangeduid.

Dogs : dit is een produkt met laag marktaandeel op een markt die nauwelijks meer groeit. Dit zijn geen interessante produkten meer.

Bijlage 2.8 De Nederlandse handelsproduktie van een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten

Produkt	Absoluut (x 1000 kg)			Index 1980 = 100							hprod.**)/tot. in Ned.beschikb.(in %)	
	1990	z1987 *)	z1980	z1981	z1982	z1983	z1984	z1985	z1986	z1987	1980	z1987
1. Asperges	13761	11088	7599	107	113	121	128	134	139	146	99,2	96,8
2. Bloemkool	53058	48802	53247	101	100	99	98	94	93	92	56,9	52,4
3. Bonen, sperzie-	51772	52055	61623	97	94	96	96	88	84	84	82,5	68,4
4. Broccoli (*1)	4301	2564	-	-	-	100	130	178	253	357	-	55,6
5. Kool, chinese	8290	7111	4282	112	123	133	141	149	157	166	73,7	69,0
6. Kool, rode	52848	48493	44945	96	95	97	100	102	104	108	95,6	91,1
7. Kool, savooie	13804	11908	11505	97	97	97	96	97	100	104	96,1	97,7
8. Kool, spits-	9960	9901	7810	106	112	118	121	122	126	127	83,2	85,8
9. Kool, witte	114904	105095	96592	100	101	103	106	106	106	109	98,3	97,3
10. Peen, fijne	198776	161687	115291	103	110	116	120	124	131	140	98,9	98,1
11. Peen, grove (*2)	169808	122495	-	-	-	-	-	100	110	119	-	97,5
12. Prei	94312	72312	50574	106	113	120	124	129	135	143	94,3	96,0
13. Schorseneren	39398	24658	7413	123	146	177	214	248	286	333	91,6	98,8
14. Sla, ijsberg-(*3)	27852	16821	-	100	129	160	199	254	327	425	-	58,6
15. Spinazie	60264	54911	54949	101	104	105	104	100	99	100	95,1	86,8
16. Spruitkool	92499	89003	83202	102	104	109	109	108	107	107	97,0	97,7
17. Witlof	79788	66796	36234	108	117	127	142	157	170	184	92,3	98,9
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	1396953	1250094	1073397	101	103	106	108	110	112	116	90,7	88,4
Alle vollegrondsgr. in enge zin (*5)	1295076	1106919	904006	-	-	-	-	-	-	122	-	-

*) z = zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde; **) Hprod.=handelsproduktie.
Noten: Zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.9 De Nederlandse handelsproduktie van een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten uitgesplitst naar hoeveelheid, handelswaarde en aandeel van de handelsproduktie die geteeld wordt in de vollegrond

Produkt	Hoeveelheid absoluut (x 1000 kg)			w.v. aangevoerd via veiling (in %)		Handelswaarde (x 1000 gld.) absoluut		Teelt in vollegr./ tot. handelsprod. (in %)	
	1990	z1987*)	z1980	z1987	z1980	z1987	z1980	z1987	z1980
1. Asperges	13761	11088	7599	73,8	69,2	68627	39173	100,0	100,0
2. Bloemkool	53058	48802	53247	88,0	88,0	64687	55516	95,7	95,0
3. Bonen, sperzie-	51772	52056	61623	21,8	14,9	32649	33727	98,3	98,2
4. Broccoli (*1)	4301	2564	-	71,3	-	6459	-	100,0	-
5. Kool, chinese	8290	7111	4282	94,8	95,2	6602	3084	62,1	80,6
6. Kool, rode	52848	47574	44945	63,3	73,0	12248	11129	100,0	100,0
7. Kool, savooie	13804	11908	11505	49,9	69,4	4721	4235	100,0	100,0
8. Kool, spits-	9960	9901	7810	95,2	95,2	4977	3645	100,0	100,0
9. Kool. witte	114904	104547	96592	87,1	84,6	26129	23595	100,0	100,0
10. Peen, fijne	198776	161687	115291	52,5	71,2	64457	48487	97,7	98,0
11. Peen, grove (*2)	169808	122495	-	29,9	-	30687	-	100,0	100,0
12. Prei	94312	72312	50574	84,4	80,9	68175	37149	100,0	100,0
13. Schorseneren	39398	24658	7413	4,8	22,4	13959	4612	100,0	100,0
14. Sla, ijsberg-(*3)	27852	16821	-	72,0	-19746	-	89,6	-	
15. Spinazie	60264	54911	54949	33,0	38,8	20716	22734	93,3	91,4
16. Spruitkool	92499	89003	83202	88,2	86,9	79481	77869	100,0	100,0
17. Witlof	79788	66796	36234	87,0	87,0	152870	80558	100,0	100,0
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	1396953	1250094	1073397	64,6	70,2	1085418	863814	88,5	84,2
Alle vollegrondsgr. in enge zin (*5)	1295076	1106919	904006	-	-	789672	561418	100,0	100,0

*) z = zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Noten: zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.10 De invoer van een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten op de Nederlandse markt

Produkt	Absoluut (x 1000 kg)			Index 1980 = 100							Invoer/tot. in Ned. beschikbaar (in %)	
	1990	z1987 *)	z1980	z1981	z1982	z1983	z1984	z1985	z1986	z1987	z1980	z1987
1. Asperges	695	368	65	108	140	197	268	354	442	567	0,8	3,2
2. Bloemkool	37941	44260	40364	102	102	103	104	105	109	110	43,1	47,6
3. Bonen, sperzie-	26519	24095	13062	99	102	112	131	152	169	184	17,5	31,6
4. Broccoli (*1)	3036	2043	-	-	-	100	137	198	279	377	-	44,4
5. Kool, chinese	3370	3201	1526	114	134	152	166	183	199	210	26,3	31,0
6. Kool, rode	3948	4759	2073	114	146	176	192	204	229	230	4,4	8,9
7. Kool, savooie	30	285	467	107	95	87	88	75	67	61	3,9	2,3
8. Kool, spits-	2250	1638	1573	101	95	86	83	87	95	104	16,8	14,2
9. Kool, witte	2978	2871	1694	124	130	136	151	166	166	170	1,7	2,7
10. Peen, fijne	3845	3092	1337	71	80	119	140	150	189	231	1,1	1,9
11. Peen, grove (*2)	3845	3106	-	-	-	-	-	100	113	115	-	2,5
12. Prei	2353	2985	2849	93	81	76	83	89	96	105	5,7	4,0
13. Schorseneren	140	303	683	106	98	89	86	71	52	44	8,4	1,2
14. Sla, ijsberg-(*3)	18875	11864	-	100	116	141	183	241	308	368	-	41,4
15. Spinazie	8967	8339	2853	110	139	174	201	233	268	292	4,9	13,2
16. Spruitkool	644	2111	2594	96	87	81	74	71	78	81	3,0	2,3
17. Witlof	670	744	3024	86	68	49	40	33	29	25	7,7	1,1
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	166820	163606	109436	102	104	111	120	129	140	150	9,3	11,6

*) z = zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Noten: zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.11 Niet-verkochte hoeveelheden van een zeventiental vollegrondsgroenteprodukten

Produkt	Absoluut (x 1000 kg)			Index 1980 = 100							Niet-verkocht/tot. in Ned. beschikbaar (in %)	
	1990	z1987*)	z1980	z1981	z1982	z1983	z1984	z1985	z1986	z1987	z1980	z1987
1. Asperges	151	40	46	80	49	35	35	36	49	87	0,6	3,5
2. Bloemkool	1681	2232	2122	99	92	102	116	104	99	105	2,3	2,4
3. Bonen, sperzie-	95	599	562	105	89	104	127	115	107	107	0,8	0,8
4. Broccoli (*1)	20	34	-	-	-	100	233	338	375	683	-	0,7
5. Kool, chinese	466	366	141	128	162	210	226	216	231	260	2,4	3,6
6. Kool, rode	422	3401	5581	68	40	42	55	60	59	61	11,9	6,4
7. Kool, savooie	122	415	659	84	65	60	55	49	57	63	5,5	3,4
8. Kool, spits-	76	510	458	108	104	111	117	104	113	111	4,9	4,4
9. Kool, witte	353	5853	4192	98	73	93	145	175	156	140	4,3	5,4
10. Peen, fijne	2277	2440	4497	85	72	83	90	77	58	54	3,9	1,5
11. Peen, grove (*2)	98	313	-	-	-	-	-	100	106	157	-	0,2
12. Prei	340	564	922	83	70	72	64	58	61	6	1,7	0,7
13. Schorseneren	6	6	4	84	67	73	98	131	153	164	0,0	0,0
14. Sla, ijsberg- (*3)	789	363	-	100	110	126	153	186	217	233	-	1,3
15. Spinazie	1439	1736	1859	104	109	117	124	109	97	93	3,2	2,7
16. Spruitkool	1588	4855	1723	96	94	176	264	272	274	282	2,0	5,3
17. Witlof	357	275	113	106	108	109	143	186	208	243	0,3	0,4
Alle vollegrondsgr. in ruime zin (*4)	19765	36172	34908	94	83	94	112	112	105	104	3,0	2,6

*) z = zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde. Noten: zie bijlage 2.1.
Bron: PGF, LEI-bewerking.

Bijlage 2.12 Rangorde van vollegrondsgroenteprodukten "in enge zin", naar volume en geldswaarde van de Nederlandse handelsproduktie in z1987 *)

Naar volume		Naar geldswaarde	
Produkt	(x1000 kg)	Produkt	(xƒ 1.000,-)
1. Peen, fijne	158038	1. Witlof	152870
2. Peen, grove *2)	122495	2. Spruitkool	79481
3. Kool, witte	104547	3. Asperges	68627
4. Spruitkool	89003	4. Prei	68175
5. Prei	72312	5. Bloemkool	58749
6. Witlof	66796	6. Peen, fijne	55190
7. Spinazie	51206	7. Peen, grove (*2)	30687
8. Bonen, sperzie	51166	8. Bonen, sperzie-	28473
9. Kool, rode	47574	9. Kool, witte	26129
10. Bloemkool	46683	10. Sla, krop-	25115
11. Selderij, knol-	42309	11. Augurken	20680
12. Andijvie	27237	12. Sla, ijsberg- (*3)	16318
13. Schorseneren	24658	13. Andijvie	14192
14. Kroten	23179	14. Spinazie	14150
15. Sla, krop-	22004	15. Schorseneren	13959
16. Augurken	20886	16. Kool, rode	12248
17. Sla, ijsberg- (*3)	15065	17. Selderij, knol-	11155
18. Boerenkool	12763	18. Bonen, snij-	9517
19. Kool, savooie	11908	19. Selderij, blad-	7432
20. Asperges	11088	20. Bonen, tuin-	7068
21. Koolrapen	10616	21. Broccoli (*1)	6459
22. Bonen, tuin-	10552	22. Kroten	5776
23. Kool, spits-	9901	23. Rabarber	5460
24. Rabarber	9523	24. Venkel, knol-	5270
25. Bonen, snij-	7199	25. Kool, spits-	4977
26. Kool, chinese	4418	26. Kool, savooie	4721
27. Selderij, blad-	3828	27. Boerenkool	3885
28. Venkel, knol-	3264	28. Peulen	3706
29. Selderij, bleek-	2948	29. Kool, chinese	3326
30. Broccoli (*1)	2564	30. Koolrapen	3182
31. Koolrabi	2485	31. Peterselie	2136
32. Peterselie	745	32. Koolrabi	1802
33. Postelein	583	33. Selderij, bleek-	1752
34. Peulen	512	34. Postelein	156
Overige vollegrondsgr.	16864	Overige vollegrondsgr.	16802
Alle vollegrondsgr. in enge zin (*5)	1106919	Alle vollegrondsgr. in enge zin (*5)	789625

Bron: PGF, LEI-bewerking.
*) z=zesjaars voortschrijdend rekenkundig gemiddelde.
Noten: zie bijlage 2.1.

Bijlage 4.1 De areaalsgrenzen bij het onderscheid tussen intensief en extensief geteelde gewassen tot en met 1985 en na 1986

Gewas	Ondergrens in ha/bedrijf	
	t/m 1985	1986 e.v.
Knolselderij	1,0	1,0
Schorseneren	0,5	1,0
Spinazie	2,0	2,0
Spruitkool	1,0	-
Stambonen -groen	1,0	1,5
Tuinbonen	1,0	1,5
Was- en bospeen	0,5	0,5
Winterpeen	1,0	1,5
Witlofwortel	1,0	1,0
Overige groenten *)	-	2,0

*) Behalve de hier onder genoemde gewassen, die ongeacht het areaal tot de intensieve gewassen worden gerekend.

Gewassen met een areaal kleiner dan de in de tabel aangegeven ondergrens worden tot de intensieve gewassen gerekend. Gewassen met een areaal dat groter of gelijk is aan de ondergrens worden tot de extensieve gewassen gerekend.

Groenten die ongeacht het geteelde areaal tot de intensieve groentegewassen worden gerekend zijn:

Aardbeien	Kropsla
Andijvie	Prei
Asperges	Sluitkool
Augurken	Spruitkool (vanaf 1986)
Bloemkool	Stokbonen

Bijlage 4.2 Arealen groente in de vollegrond in 1990 volgens de land bouwtelling in mei en volgens de steekproef augustus/september van het CBS

Gewas	Volgens meitelling opp. in ha	Volgens steekproef opp. in ha
Andijvie	234	464
Asperges	2.663	
Augurken	257	233
Bloemkool	2.368	2.442
Boerenkool		258
Bonen, sperzie-	3.695	4.468
Bonen, stok-	225	223
Bonen, tuin-	1.178	
Broccoli		380
Kroten		301
Peen, was-		2.353
Peen, bos-		988
Peen, was-/bos-	3.030	
Peen, winter-	2.951	2.960
Prei	2.873	2.896
Schorseneren	1.395	1.385
Selderij, knol-	1.363	1.341
Sla	955	
Sla, ijsberg-		866
Sla, overige		877
Sluitkool, bewaar	1.576	1.659
Sluitkool, herfst		1.001
Sluitkool, herfst en vroege	1.002	
Spinazie	1.153	1.717
Spruitkool	4.803	4.874
Witlofwortel	5.919	5.862
Overige groenten	2.774	

Bron: CBS, jaarverslag PGF 1990.

Bijlage 4.3 Aantal bedrijven met vollegrondsgroente en de arealen (ha) vollegrondsgroente per bedrijfstype in West-Nederland

	1981		1986		1990	
	aantal	opp.	aantal	opp.	aantal	opp.
OO	913	4116	944	4685	792	4111
AA	1456	5410	1422	6159	1309	6013
GG	801	644	616	495	418	434
BB	439	578	256	360	170	280
OG	257	706	257	721	151	527
OB	363	1150	261	776	183	658
OA	519	2114	604	3223	428	2371
Rest	1285	2257	1102	2387	827	1983
Totaal	6033	16975	5462	18806	4278	16377

Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bijlage 4.4 Arealen van intensieve en extensieve vollegrondsgroenten bij verschillende bedrijfstypen in West-Nederland

	1981		1986		1990	
	int.	ext.	int.	ext.	int.	ext.
OO	3987	129	4160	525	3802	309
AA	1058	4352	856	5303	852	5161
GG	581	63	438	56	394	40
BB	391	187	175	185	130	151
OG	638	68	616	105	439	88
OB	1084	65	670	106	590	68
OA	1818	296	2494	729	1962	409
Rest	1448	810	1296	1091	1095	887
Totaal	11005	5970	10705	8100	9264	7113

Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bijlage 4.5 De 46 landbouwgebieden in West-Nederland en hun oppervlakte groente per gebied in 1981

	Aantal bedrijven	Areaal totaal (ha)	Waarvan voor intensieve teelt (ha)	Waarvan voor extensieve teelt (ha)
Oppervlakte 1981 (ha):				
Amsteldieppolders	31	53	9	44
Wieringermeerpolders	133	379	116	263
Haarlemmermeer + IJ-polders	124	289	76	211
Aalsmeer	*	*	*	*
Amstelland	12	21	15	6
Land van Zijpe	69	135	46	89
Noordelijk West-Friesland	262	578	508	70
Waterland	28	33	27	6
Droogmakerijen N.H.	74	174	107	67
't Gein	20	9	9	0
Texel en Wieringen	*	*	*	*
Gooiland	*	*	*	*
Westelijk Kennemerland	269	243	227	16
Zuidelijk Kennemerland	18	18	17	1
Geestmerambacht	155	591	571	20
Randgebied Geestmerambacht	379	1.195	1.116	79
Zuidelijk West-Friesland	97	206	160	46
De Bangert	173	413	355	58
Oostelijk West-Friesland	476	1.988	1.772	216
Droogmakerijen Z.H.	162	784	766	18
Rozenburg, Oost-Voorne	84	231	214	17
Voornse Duinstreek	258	460	455	5
IJsselmonde	415	1.461	1.322	139
Hoeksche en Dordsche Waard	376	1.662	1.243	419
Goeree en Overflakkee	500	1.222	210	1.012
De Venen	77	239	205	34
Rijnland	49	122	119	3
Boskoop	*	*	*	*
Land van Gouda en Woerden	17	20	7	13
Delf- en Schieland	126	182	182	0
Krimpenerwaard	17	4	4	0
Alblasserwaard	14	15	15	0
Vijfherenlanden	15	16	10	6
De Bollenstreek	128	465	71	394
Westland	324	327	318	9
Schouwen en Duiveland	169	447	97	350
Sint-Philipsland	*	*	*	*
Tholen	92	157	40	117
Noord-Beveland	12	54	9	45
Walcheren	95	111	93	18
Zuid-Beveland	154	231	79	152
Westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen	56	118	13	105
Oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen	55	140	28	112
Noordwesthoek	359	1.483	281	1.202
Westelijk Langstraat	75	285	64	221
Biesbosch	70	374	13	361

*) Gebied met zeer weinig waarnemingen (< 6).

Bijlage 4.6 De 46 landbouwgebieden in West-Nederland en hun oppervlakte groente per gebied in 1990

	Aantal bedrijven	Areaal totaal (ha)	Waarvan voor intensieve teelt (ha)	Waarvan voor extensieve teelt (ha)
Oppervlakte 1990 (ha):				
Amsteldieppolders	31	90	19	71
Wieringermeerpolders	144	693	157	536
Haarlemmermeer + IJ-polders	62	177	26	151
Aalsmeer	*	*	*	*
Amstelland	*	*	*	*
Land van Zijpe	35	62	33	29
Noordelijk West-Friesland	165	513	350	163
Waterland	8	12	9	3
Droogmakerijen N.H.	52	168	116	52
't Gein	*	*	*	*
Texel en Wieringen	20	62	3	59
Gooiland	*	*	*	*
Westelijk Kennemerland	142	155	140	15
Zuidelijk Kennemerland	*	*	*	*
Geestmerambacht	97	425	405	20
Randgebied Geestmerambacht	304	1.142	1.058	84
Zuidelijk West-Friesland	34	110	31	79
De Bangert	129	431	283	148
Oostelijk West-Friesland	295	1.534	1.328	206
Droogmakerijen Z.H.	100	621	607	14
Rozenburg, Oost-Voorne	53	194	184	10
Voornse Duinstreek	138	398	394	4
IJsselmonde	303	1.221	1.100	121
Hoeksche en Dordsche Waard	317	1.736	1.091	645
Goeree en Overflakkee	276	930	207	723
De Venen	45	252	226	26
Rijnland	35	210	210	0
Boskoop	*	*	*	*
Land van Gouda en Woerden	10	5	5	0
Delf- en Schieland	59	137	126	11
Krimpenerwaard	14	7	7	0
Alblasserwaard	9	12	12	0
Vijfherenlanden	13	6	6	0
De Bollenstreek	66	310	35	275
Westland	158	299	285	14
Schouwen en Duiveland	165	610	143	467
Sint-Philipsland	9	36	0	36
Tholen	79	222	32	190
Noord-Beveland	14	35	14	21
Walcheren	98	226	163	63
Zuid-Beveland	119	294	68	226
Westelijk Zeeuwsch-Vlaanderen	47	113	15	98
Oostelijk Zeeuwsch-Vlaanderen	110	432	75	357
Noordwesthoek	369	1.863	214	1.649
Westelijk Langstraat	75	368	63	305
Biesbosch	53	250	5	245

*) Gebied met zeer weinig waarnemingen (< 6).

Bijlage 4.7 De arealen en de aantallen bedrijven met vollegrondsgroente in de provincie Noord-Holland

	1981		1990	
	aantal	opp.	aantal	opp.
OO	518	2187	461	2174
AA	191	653	226	947
GG	144	94	44	35
BB	381	518	141	241
OB	350	1133	169	614
OA	234	810	167	805
Rest	510	938	328	772
Totaal	2328	6333	1536	5588

Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bijlage 4.8 Aantal bedrijven met vollegrondsgroente en de arealen vollegrondsgroente per bedrijfstype in de provincie Zuid-Holland

	1981		1990	
	aantal	opp.	aantal	opp.
OO	341	1710	270	1721
AA	632	2332	363	1738
GG	602	490	344	373
OG	166	501	94	365
OA	227	1105	192	1260
Rest	594	1073	338	882
Totaal	2562	7211	1601	6339

Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bijlage 4.9 De arealen van verschillende gewassen in de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland

	Noord-Holland		Zuid-Holland	
	1981	1990	1981	1990
Aardbeien	56	62	7	4
Andijvie	37	21	55	57
Asperges	5	5	1	2
Augurken	0	0	2	1
Bloemkool	1493	1385	302	271
Knolselderij (tot)	110	79	364	235
Kropsla	65	123	75	185
Prei	65	27	59	32
Schorseneren (tot)	4	0	4	2
Sluitkool (tot)	2171	1866	112	92
Spinazie (tot)	65	40	81	42
Spruitkool	162	79	3617	3542
Stambonen (tot)	25	14	152	160
Stokbonen	3	1	14	7
Tuinbonen (tot)	199	91	139	68
Was-en bospeen (tot)	152	56	415	275
Winterpeen (tot)	361	439	343	214
Witlofwortel (tot)	666	690	857	662
Overig (tot)	0	610	0	487
Totaal	6333	5588	7211	6339

Bron: CBS.

Bijlage 5.1 Aantal hoofdberoepsbedrijven met vollegrondsgroenteteelt en de procentuele verdeling naar bedrijfsgrootte, per bedrijfstype in Nederland in 1990

Bedrijfstype *)	<130 sbe	130-250 sbe	250-500 sbe	>500 sbe	Aantal bedrijven
	%	%	%	%	
OO	53	26	15	5	1982
AA	20	39	34	7	2795
BB	25	22	30	23	192
OA	52	27	17	4	782
BA	14	26	49	11	179
OB	33	38	24	5	193
GG	32	34	27	7	998
OG	46	34	15	5	367
Rest **)	29	36	28	6	3284
Totaal	33	34	26	6	10772

*) Voor definiëring zie figuur 4.1; **) Alle bedrijven van andere bedrijfstypen met vollegrondsgroente.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bijlage 5.2 Aantal hoofdberoepers en de procentuele verdeling over de leeftijdsgroepen naar bedrijfstype in Nederland in 1990

Bedrijfs-type *)	<30	30-40	40-50	50-60	60-70	>70	Totaal
	%	%	%	%	%	%	
OO	9	21	26	26	15	2	1982
AA	4	21	28	29	16	3	2795
GG	3	11	26	37	18	4	998
BB	8	11	29	34	16	3	192
OA	5	16	25	28	21	4	782
OG	7	15	30	31	15	2	367
OB	6	20	21	36	15	1	193

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bijlage 5.3 Aantal bedrijfshoofden in Nederland van 50 jaar en ouder met of zonder bedrijfsopvolger in 1988

Bedrijfs-type *)	Mannelijke opvolger	Vrouwelijke opvolger	Geen opvolger	Totaal
OO	334	7	816	1157
GG	209	2	445	656
OG	96	1	186	283
AA	694	20	520	1234
OA	226	6	343	575
BB	39	-	71	110
OB	55	2	80	137

*) Voor definiëring zie figuur 4.1.
Bron: CBS, LEI-bewerking.

Bijlage 5.4 Enquête toekomstperspectieven in Noord- en Zuid-Holland

In 1990 is er in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht een enquête gehouden, onder vollegrondsgroentetelers met de volgende kenmerken:

- Het gaat om een hoofdberoepsbedrijf.
- Het bedrijfshoofd is jonger dan 50 jaar, of ouder dan 50 met een opvolger.
- Het bedrijf heeft een minimale omvang van 50 SBE's.
- Het bedrijf is volgens de VAT-typering gespecialiseerd in vollegrondsgroente.

Bij de VAT-typering worden ook de extensieve vollegrondsgroentegewassen tot de vollegrondsgroente gerekend, dit in tegenstelling tot de NEG-typering die in dit onderzoek wordt gebruikt. Het gevolg hiervan is, dat er voor deze enquête meer bedrijven tot de gespecialiseerde vollegrondsgroentebedrijven worden gerekend dan in de rest van dit onderzoek. In onderstaande tabel staan de antwoorden op enkele vragen uit deze enquête.

Tabel 1 Uitkomsten van de in 1990 gehouden enquête

Regio *)	1	2	3	4	5
Totaal	47	9	78	32	19
Toekomstperspectieven					
heel ongunstig	-	-	1	1	1
vrij ongunstig	7	-	6	5	2
matig/voldoende	21	4	35	16	11
vrij gunstig	16	4	34	9	5
heel gunstig	2	1	1	1	-
niet beantwoord	1	-	1	-	-
plannen om te stoppen?					
ja, concrete plannen	1	-	1	-	1
nee, wel aan gedacht	12	3	16	5	4
nee	34	6	61	27	14
plannen voor hervestiging?					
ja	13	4	11	14	4

*) regio 1 = Geestmerambacht
regio 2 = Wieringermeer
regio 3 = West-Friesland
regio 4 = IJsselmonde
regio 5 = Hoeksche en Dordsche Waard

De vragen in de tabel zijn afgekort. De werkelijke vragen zoals ze in de enquête voorkwamen zijn:

- **Hoe beoordeelt u de toekomstperspectieven van uw eigen bedrijf voor de komende 10 jaar?**

Antwoordmogelijkheden:

0 Heel ongunstig
0 Vrij ongunstig
0 Matig/voldoende
0 Vrij gunstig
0 Heel gunstig

- **Heeft u plannen om voor 1996 te stoppen met uw bedrijf?**

Antwoordmogelijkheden:

0 Ja, ik heb concrete plannen
0 Nee,ik heb geen concrete plannen, maar ik denk wel eens aan stoppen
0 Nee, ik heb geen concrete plannen en ik denk ook niet aan stoppen

- **Heeft u de afgelopen 5 jaar wel eens nagedacht over hervestiging van uw bedrijf naar elders?**

Antwoordmogelijkheden:

0 Nee
0 Ja, weleens over nagedacht

Bijlage 6.1 Waardering van aspecten van de produktie-omgeving voor de teelt van vollegrondsgroenten

Regio: A = West-Friesland/Geestmerambacht
B = IJsselmonde/Hoeksche en Dordsche Waard
C = Zeeland
D = Het noordwesten van Noord-Brabant

1 = Sterk/goed
2 = Matig/voldoende
3 = Zwak/slecht
4 = Weet niet

		Score per regio			
		A	B	C	D
Produktiemiddelen					
(grond, arbeid, kapitaal, kennis):					
1. Grondsoort	1.	1	1	1	1
2. Beschikbaarheid grond (koop)	2.	1-2	2-3	1	1-2
3. Grondprijs	3.	1-2	3	1-2	3
4. Beschikbaarheid grond (huur/pacht)	4.	1	1-2	1	1
5. Grondprijs bij huur/pacht	5.	1-2	1-2	1	1-2
6. Beschikbaarheid vaste arbeidskrachten	6.	2	3	3	3
7. Beschikbaarheid tijdelijke arbeidskrachten	7.	2-3	2	2	2-3
8. Financieringsmogelijkheden	8.	1	1	1	1
9. Niveau ondernemerschap/management telers	9.	2	1-2	2	1-2
Produktieomstandigheden:					
10. Grootte van de kavels	10.	1	1-2	1	1
11. Lengte/breedte-verhouding van de kavels	11.	1	2	1	1
12. Kwaliteit/kwantiteit v.h beregeningswater	12.	1	1	3	1
13. Externe ontsluiting van de percelen	13.	1	1	1	1
14. Aanlegkosten van nutsvoorzieningen	14.	1-2	2	1	1
15. Ontsluiting van het gebied	15.	1-2	1	1-2	1
Institutionele factoren:					
16. Vergunningenbeleid door gemeente/prov.	16.	1	1-2	1	1-2
17. Planologische zekerheid	17.	1-2	2	1	1-2
18. Subsidies	18.	2	2-3	1-2	3

		Score per regio			
		A	B	C	D
Afzet/toelevering/dienstverlening:					
19. Aanwezigheid.van veiling(en)	19.	1	1	3	1
20. Faciliteiten en prijzen van veiling	20.	1	1	1	1
21. Aanwezigheid verwerkend bedrijf	21.	1	1	3	1-2
22. Aanwezigheid andere afnemer/afzetorg.	22.	1	1	2-3	1
23. Aanwezigheid transporteurs	23.	1	1	1	1
24. Mogelijkheden voor eigen transport	24.	1	1	3	1
25. Dienstverlening door accountants/boekhoudburo's, banken	25.	1	1	1	1
26. Niveau voorlichting DLV en SEV	26.	1	1	1	1
27. Niveau particuliere voorlichting	27.	1	1-2	1-2	1
28. Niveau van onderwijs/cursussen	28.	1	1	1-2	1
29. Aanwezigheid van proeftuin(en)	29.	1	1	1	1
30. Aanwezigheid toeleveranciers van agrarisch uitgangsmateriaal	30.	1	1	1	1
31. Aanwezigheid toeleveranciers van tuinbouwbenodigdheden en inv.goederen	31.	1	1-2	1-2	1
32. Aanwezigheid van studieclub(s)	32.	1	1	1	1-2
33. Aanwezigheid telers met dezelfde gewassen	33.	1	1	1-2	1-2
Sociale factoren:					
34. Belangenbehartiging in regionale org.	34.	1	2	1-2	1
35. Aanwezigheid van voorzieningen (onderwijs, sport, cultuur, etc.)	35.	1	1	1-2	1
36. Woonomgeving/woonklimaat	36.	1	1	1	1
37. Mentaliteit van de boeren/telers	37.	1	1-2	1-2	1-2
Overige factoren:					
38. Het kunnen voldoen aan de milieu-eisen	38.	1	2-3	1	1-2
39. Aanwezigheid biologische teelten	39.	1	3	1-2	3

Bijlage 6.2 Sterke en zwakke punten van de produktie-omgeving ten aanzien van de teeltmogelijkheden

1. De aanwezigheid van telers met hetzelfde gewassen.
2. De grootte van de kavels voor het telen van het betreffende gewas.
3. De lengte/breedte-verhouding van de kavels voor het telen van het gewas.
4. De aanwezigheid van leveranciers van uitgangsmateriaal (planten en zaden).
5. De aanwezigheid van loonwerkbedrijven.
6. Het niveau van dienstverlening door loonwerkbedrijven.
7. De afstand tot een veiling.
8. De faciliteiten van en prijzen aan een veiling.
9. De aanwezigheid van bemiddelingsbureaus voor de afzet.
10. De mogelijkheden om op contract te telen.
11. De kwaliteit van de grond.
12. De beschikbaarheid van grond voor aankoop.
13. De grondprijs voor aankoop van grond.
14. De beschikbaarheid van grond voor huur/pacht.
15. De huur/pachtprijs van grond.
16. De beschikbaarheid van vaste arbeidskrachten.
17. De beschikbaarheid van tijdelijke arbeidskrachten.
18. De mogelijkheden om te voldoen aan de door de overheid gestelde milieu-eisen.
19. De beschikbaarheid (kwantiteit) van beregeningswater.
20. De kwaliteit van het beregeningswater.
21. Aanwezigheid van studieclub(s).
22. Klimaat

In opdracht van bedrijfsleven, provincies en standsorganisaties is een onderzoek verricht naar de perspectieven van de vollegronds-groenteteelt in West-Nederland. Hierbij staan de sterke en zwakke punten van de volle-grondsgroenteteelt, de structuur van de sector en de marktperspectieven van de verschillende gewassen centraal.
De vollegrondsgroenteteelt in West-Nederland wordt in belangrijke mate getrokken door Zuid-Holland en sterk ondersteund door de daar gesitueerde glastuinbouw. Andere provin-cies missen zo'n sterke motor of is de produk-tie- en afzetstructuur nog in ontwikkeling. Belangrijk voor de sector blijft dat zij op basis van marktonderzoek naast de traditionele ge-wassen gericht op zoek gaat naar nieuwe ge-wassen.

ISBN 90-5242-181-1
Prijs *f* 30,75

Landbouw-Economisch Instituut (LEI-DLO)
Postbus 29703 2502 LS DEN HAAG
Tel. (070)3308330
Postbank 412235